

08
1903 / 4

№№ XI და XII 1903 წ.

მეცნიერებათა საზოგადოებრივი მეცნიერებათა საზოგადოებრივი მეცნიერებათა

თბილისი,

სტამბა ეკვ. ივ. ხელაძისა. რუსის ბაზარი, საეკლესიო სახლი.

1903

შინაჯისი №11 და 12-ისა.

	830რ.
1. სწავლა-აღზრდის რეფორმატორნი: იან-ამოს კომენ-სკი, ა. ტატუნაშვილისა	757
2. დედები შესანიშნავ ადამიანებისა. მარკ ავრელიო, ვ. მალაქიაშვილისა	769
3. აღზრდა ადამიანის ხასიათისა, რობერტ ოვენისა, დ. მღ — ძისა	781
4. აღზრდა ერისა და საზოგადოებისა: ურთიერთობის გრძნობის აღზრდა ერში, ივ. როსტომაშვილისა.	794
5. ასტრონომია: დედა-მიწა სივრცეში, ტ. ინასარიძისა.	803
6. ქართველთა ივერიის მონასტერი ათონის მთაზედ, გე-რასიმე ნადარეიშვილისა	251
7. ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა სვანეთისა, ი. მარგიანისა	276
8. ანტონი I კათალიკოს-პატრიარქი საქართველოსი. (თ. ჟორდანიასი). მღ. კონსტ. ანთაძისა	287
9. ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა კლარჯეთ-მესხეთისა, ზ. ჭიჭინაძისა	308
10. განცხადება.	

1904 წლის ქუჩნხლი „მოგზაური“ გამოვა 5 პრე-მიით; დაწვდილებით ამის შესახებ იხილე ამ წიგ-ნის ბოლო კანხედ დაბეჭდილს განცხადებაში.

ნოემბერი და დეკემბერი, № № XI და XII, 1903 წ.

მოგზაური

1903 წელს შურნალი

„მოგზაური“

მთავრების ნება-დართვით

2044

გამოვა ახალის გავრცელებულის პროგრამით, ე. ი. ჟურნალში დაიბეჭდება **ზედაგოგაურა, სამეურნეო, სამეურნალო-სამეცნიერო და ისტორიულ-გეოგრაფიული წერილები**. რედაქცია სთხოვს მასწავლებლებს, მეურნეებს, მკურნალებს და სამეცნიერო საგნების მიმდევართ მოაწოდონ მას ყოველგვარი წერილები მოხსენებულ საგნებიდამ. საუკეთესო წერილებს, ხალხისათვის ადვილ-გასაგების ენით დაწერილებს, რედაქცია იმავე დროს იაფ-ფასიან წიგნაკებადაც გამოსცემს.

ფასი **ჟურნალისა** იგივე **5 მანეთია**, ხოლო მასწავლებლებისათვის და ხელ-მოკლე დაწესებულებათათვის—**4 მანეთი**.

ადრესი ფოსტით: *Тифлис, Редакции „МОГЗАУРИ“ (Межвеая ул., № 72).*

რედაქტორ-გამომცემელი ი. პ. როსტომაშვილი.

თბილისი

სტამბა ექვ. ივ. ხელაძისა. რუსის ბაზარი, საექკ. სახლი.

1903

სწავლა-აღზრდის რეჟიმატორნი.

იან-ამოს კომენსკი *).

უ გვსურს, სწავლის საქმე ხეირიანად წავ-
მართოთ და კარგი ნაყოფი მივიღოთ, ჩვენ
ყოველისთვის ბუნების მოთხოვნების თა-
ნახმად უნდა მოვაწყოთ. მაშ მივმართოთ მას და შევიტ-
ყოთ, თუ როგორ იკიდებს იგი ახალგაზრდა და ნორჩ
სულში ფესვებსა.

1) ბუნება მუდამ მარჯვე დროს უცდის და ჯერ ამ-
ზადებს მასალას და შემდეგ აძლევს მას ფორმას. აღზრ-
დის საქმეში ჩვენ ჩვეულებრივ ვცოდამთ ხოლმე ბუნების
მოთხოვნებათა წინაშე. ვაწყებინებთ ყმაწვილებს სწა-
ლას მაშინ, როდესაც მათი გონება ჯერ კიდევ საკმარი-
სად არაა მომზადებული და განვითარებული სწავლის შე-
საძენად. ჩვენ ვაძლევთ ჯერეთ ფორმას და შემდეგ მასა-
ლას, ვასწავლით ჯერ სიტყვებს და შემდეგ იმ საგნებს,
რომელთაც ეს სიტყვები შეეხებიან. უცხო ენის სწავლის
დროს ვასწავლით ყმაწვილებს ჯერ გრამმატიკულ წესებს,

იხ.) „მოგზაური“ №№ 9—10, 1903 წ.

შემდეგ თვით იმ ენას, რომელშიაც ეს წესები იხმარებიან. საჭიროა ერთი ავტორიდან დაწყება და ამასთანავე განყენებულ ძნელ წესების მხოლოდ მაშინ შესწავლა, როდესაც მოსწავლენი საფუძვლიანათ შეისწავლიან და გაიცნობენ მაგალითებს.

2) ბუნება ყოველ თავის ქმნილებას შინაგან ნაწილებიდან იწყობს. ჯერ იძლევა მოუმზადებელ და შეუმუშავებელ მასალას, შემდეგ თვითყელი ნაწილის დამუშავებას იწყობს ხოლმე. სწავლა-აღზრდაშიაც ასე უნდა მოვიქცეთ: პირველად ყმაწვილებს უნდა გავაცნოთ საგნის თვისება და შემდეგ შევუდგეთ მესხიერების, ენის და ხელების ვარჯიშობას; უცხო ენების, ხელოვნების და მეცნიერების შესწავლაც მარტივი ნაწილებიდან უნდა დავიწყოთ ხოლმე, შემდეგ გადავიდეთ მაგალითებზე და წესებზე და ბოლოს საგნის განსაკუთრებულ და არა კანონიერ თვისებებზე.

3) ბუნებას არ უყვარს ნახტომები, იგი ყოველთვის ამთავრებს დაწყობილს საქმეს: თანახმად ამისა სწავლა-აღზრდის საქმეც ისე უნდა მოეწყოს, რომ ერთიდან მომდინარეობდეს მეორე, რომ წინედ შესწავლილი უკვალავდეს გზას შემდეგში შესასწავლელს; აღზრდილი უნდა მტკიცედ მისდევდეს კარგად განსაზღვრულ და შემუშავებულ გეგმას და ისეთი სისწორით უნდა ჰქონდეს გამოანგარიშებული დრო და ჟამი, რომ წინადგე შეიძლებოდეს იმის გადაწყვეტა, თუ რომელ წელიწადს, თვეს, დღეს და რომელ საათსა, რომელი გაკვეთილი შეჰხედება... დიდი ვნება მოაქვს მოწაფეთათვის გაკვეთილებზე დაკლებას და სწავლის მეთოდების ცვალებადობას.

4) ბუნება სულ მუდამ იფარავს თავის ქმნილებათ ცუდ გავლენისაგან, აგრეთვე ყმაწვილებიც უნდა უექველად დაიფაროთ ამხანაგთა და ცუდ წიგნების კითხვის გავლენისაგან.

შემდეგ ეხება რა იმ კითხვას, თუ რა ნაირად უნდა გაეუადვილოთ და შევაყვაროთ ყმაწვილებს სწავლა, კომენსკი ამბობს, რომ ყმაწვილები ყოველთვის სიამოვნებით ისწავლიან, თუ, რასაც ასწავლიან, მათის წლოვანობისათვის ადვილ გასაგები და საინტერესო იქნება; ამოს კომენსკის აზრით ასე უნდა მიმდინარეობდეს სწავლა-აღზრდა: ჯერეთ გრძნობა უნდა აღვზარდოთ, შემდეგ მეხსიერება და ბოლოს გონებითი მოქმედება. ამანირია ბუნების მოთხოვნილება, რითაც, თუ ყურადღებას მივაქცევთ, შეიძლება გავხადოთ სწავლა სასიამოვნო თვით ჩვილი ყმაწვილისათვისაც კი. კომენსკი თხოულობდა, რომ ყმაწვილები გამუდმებული მეცადინეობით ძრვიელ არ მოექანცათ. იეზუიტებივით იგი დიდ მნიშვნელობას აძლევდა საჩუქრებს და განკიცხვას, მაგრამ მათ გაუსწრო წინ მით, რომ ისეთ დიდ მნიშვნელობას არ აძლევდა მოწაფეთ შორის შეჯიბრებით ხასიათის განვითარებას, როგორც იეზუიტები. ყმაწვილებში სწავლის სიყვარული, კომენსკის აზრით, აღძრული უნდა იყოს მშობლების, აღმზრდელების, სკოლის და საზოგადოების მიერ.

1) მშობლები მუდამ უნდა აქებდნენ სწავლას და მსწავლეულებს; იგინი უნდა უჩვენებდნენ ყმაწვილებს კარგ წიგნებს, მშვენიერ სურათებს და ამასთანავე პატივისცემით ეკიდებოდნენ მასწავლებლებს;

2) მასწავლებლები რაც შეიძლება ალერსით და სიყვარულით უნდა ეკიდებოდნენ თავიანთ მოწაფეებს; იგინი ყოველ შემთხვევით უნდა სარგებლობდნენ, რომ აუწყონ ყმაწვილებს რაიმე სასიამოვნო და საინტერესო.

3) სკოლა კარგათ უნდა იყოს მოწყობილი; უნდა იყოს ფართო, ნათელი, მხიარული და შემკული სურათებით, ყალიბებით და კოლექციებით; სწავლის მეთოდი ბუნებას უნდა ეთანხმებოდეს და ყოველივე ის, რასაც

სკოლაში ასწავლიან ყმაწვილებისათვის ადვილ გასაგები და სასიამოვნო უნდა იყოს.

4) საზოგადოება უნდა ნიშნავდეს საჯარო გამოცდას (ეგზამენს) და ღირსეულთ ღირსეულად აჯილდოვებდეს; ყმაწვილებს მხოლოდ ზნეობის წინააღმდეგ დანაშაულისათვის უნდა სჯიდნენ; თუ იგინი ცუდად სწავლობენ, დამნაშავე ამაში თვით მასწავლებელია.

კომენსკი თხოულობს, რომ საგნების და სიტყვების შესწავლა ერთმანეთს მისდევდნენ. იგი გვირჩევს რაც შეიძლება ნაკლებ ვიხმაროთ წიგნები და ყოველივე საჭირო ცოდნა ამოვკრიფოთ პირველ წყაროდგან—უდიდეს და ყველასათვის გადაშლილ წიგნიდგან—ბუნებიდგან; ენების შესწავლას ამრიგით გვირჩევს კომენსკი. 8—10 წლამდე ყმაწვილები უეჭველად სამშობლო ენას და მათ გარშემო არსებულ საგნებს უნდა სწავლობდნენ; სხვა ენების შესასწავლად საკმარისია ერთი წელიწადი, მხოლოდ ლათინურ ენას, როგორც უძნელესს საგანს, დათმობილი უნდა ჰქონდეს ორი წელიწადი; სუყველა ენები პრაქტიკულათ უფრო ადვილად შეისწავლებიან, ვინემ გრამმატიკის წესებით; წესებმა ხელი უნდა შეუწყონ და დაეხმარნენ პრაქტიკულად ენების შესწავლას, იგინი შემდგომ უნდა იყვნენ ახსნილნი; ენების შესწავლის დროს პირველ სავარჯიშოებში უნდა ვიხმაროთ იმისთანა წიგნი, რომლის შინაარსს იცნობენ ყმაწვილები, მაშინ მთელი მათი ყურადღება მიპყრობილი იქნება სიტყვებზე და მათ ერთმანეთთან დამოკიდებულებაზე. ამ ნაირი წიგნები დაბადება და კატეხიზმოა.

რადგან კომენსკის კლასიკების კითხვა ყმაწვილებისათვის მიაჩნდა უადგილოდ და საძნელოდ, ამიტომ მან შეადგინა სახელმძღვანელონი სახელდობრ, *Oistibulum sanua* და *Artium*, რომლებშიაც მოთავსებულნი იყვნენ

ის პრინციპები, რომელნიც უნდა გამხდარიყვნენ საფუძვლად რაციონალური სწავლის სისტემისა.

კომენსკის სამოსწავლო გეგმით სრული სწავლის კურსი თავდება ოთხი სკოლით, — რომელთაც შეადგენენ: 1) დედის სკოლა ჩვილ ყმაწვილებისთვის, 2) სკოლა სამშობლო ენის 6—12 წლის ყმაწვილებისთვის, 3) გიმნაზია და 4) უნივერსიტეტი. სწავლის შესავსებლად კომენსკი სთვლის მოგზაურობას ერთ საუკეთესო საშუალებად. საერო სკოლებში თანაბრად უნდა სწავლობდნენ როგორც ვაჟები, ისე ქალები *).

სამშობლო ენის სკოლა შეადგენს განსაკუთრებულ თვისებას კომენსკის სამოსწავლო გეგმისას; თვალი გადა-

*) ზრთვესერს მასონს ძიჭვავს თავის თხუზულებასში „მილტონის ცხრება“-ში დიდი დიდაქტიტიდგან შემდეგი ადგილება: რად არის ჯერჯერნი საფუძველი იმისა, რომ ქალები ღირსნი არ არიან განათლებას? განა ისინიც იგუთივე არსებანი არ არიან, როგორც ჩვენა? განა ისინიც იგუთივე თანამოზარენი არ არიან ღვთის მოწყაფებისა და მის მომავალ სასუფეულისა? იგინიც, როგორც ჩვენ, დაჯილდოვებულნი არიან ჭკუა-გონებით და განვითარების სურვილით; იგინი არა ერთხელ ყოფილან მოწოდებულნი უდიდეს საქმეების კასაკუთებლად და ნებითა ღვთისათა დაეცნებულნი ხალხთა მოთავედ — მძრთველებად. გვინახავს აკრეთვე ექიმი და მქადაგებელი ქალები. მას რისთვის ვასწავლით მათ ანბანს, თუ შემდეგ წიგნებს აღარ მოვაკარებთ და აფუკრდალავთ მათ კითხვას? ან იქნება გვეშინიან მათის თავქარანობისა? მაკამ რამდენად მათ ჭკუა-გონებას განვანათლებთ და მცნსტემთ მათ საზრდას, იმდენად ნაკლები ადგილი ექნება მათ თავქარანობას, რომელიც საზოგადოდ მომდინარეობს სულის სიდატაკისა და ცარიულობიდგან.

ვავლოთ იმ საგნებს, რომელთაც ამ სკოლაში ასწავლიან: 1) წერა-კითხვა სამშობლო ენაზე; გრამმატიკული გარჩევა; 2) ციფრების გაცნობა-შესწავლა; 3) წონის და ზომის გაცნობა; 4) გალობა; 5) ფსალმუნების და გიმნების ზეპირად დასწავლა; 6) დაბადების, კატეხიზმოს და ტექსტთა შესწავლა; 7) ზნეობრიული ზრდილობის და მაგალითების გაცნობა; 8) პოლიტიკური და ეკონომიური კანონების შესწავლა; 9) საერო ისტორია; 10) ფიზიკა, გეოგრაფია და 11) საზოგადო ცნობანი ხელოვნობასა და ხელოსნობაზედ.

ეს სკოლა ექვს კლასიანია; ყმაწვილები მეცადინეობენ დილით ორ საათსა და სადილის შემდეგ კიდევ ორ საათსა; ამდენსავე დროს ანდომებენ გაკვეთილების მომზადებას; დილით უმთავრესად — ვარჯიშობაში არიან მესხიერება და გონება, სადილთ უკან კი სწავლობდნ ხელსაქმეს და გალობას.

როგორც უდიდესთ პედაგოგთ, პესტალოცის და ფრებელს, კომენსკისაც სურდა შესდგომოდა ყმაწვილის აღზრდას პირველ დაბადების დღიდანვე; თავის მეტად გონივრულ წიგნში *„Folia materna graminis“* იგი იძლევა რჩევა-დარიგებას, თუ როგორ უნდა ვზარდოთ ყმაწვილი 6 წლამდე.

კომენსკის კარგათ ჰქონდა შეგნებული ყმაწვილების ერთად სწავლის სარგებლობა; იგი ურჩევს აღმზრდელებს, რომ ბეჯითად თვალ-ყური ადევნონ ყმაწვილებს, რომ იგინი უსაქმოდ არას დროს არ დარჩნენ; დეე ითამაშონ ერთმანეთთან; თამაშობა აწვითარებს მათ ჰკუა-გონებას; უსაქმობა კი ჰბადავს სიზარმაცეს და იწვევს ხასიათის ცუდ თვისებათ; უნდა ვერიდოთ ჰკუა-გონების უდროვოდ უზომო განვითარებას; ამას შეუძლიან შემდეგში ცუდი გავლენა იქონიოს მის საზოგადო განვითარებაზედ.

კომენსკიმ შენიშნა რა, რომ იმ დროის სკოლა მე-

ცადინეობდა განშორებოდა ამ სოფელს, გაეწყვიტა მასთან კავშირი და კარ-ჩაკეტილი ეცხოვრა, ენერგიულად წინააღმდეგა ამ არა სანატრელ მიმართულებას; კომენსკიზე წინეთაც ამჩნევდნენ ამ ბოროტებას ზოგიერთი პედაგოგები, მაგრამ ამაოდ ცდილობდნენ მის მოსპობას; კომენსკი თავის წიგნში „ყმაწვილობის სკოლა“-ში ამტკიცებს, რომ ყოველი ცოდნის, ხელოვნების და მეცნიერების საფუძველი იკიდებს ფეხს ყმაწვილში ჯერ ისევ პირველსავე ხანებში, და რამდენადაც მტკიცედ და მაგრად არის ჩაყრილი ეს საძირკველი, იმდენად ადვილია შემდეგში მათე მთელი შენობის აგება; ამ დედა აზრს უფრო საფასვლით და გარკვევით გვიხატავს თავის წიგნის შემდეგს თავში: „თუ როგორ უნდა შევაჩვიოთ ყმაწვილი გონიერულ მოქმედებას“. აქ იგი ურჩევს აღმზრდელს შეუდგეს ყმაწვილის 4—5 წელიწადზე მის მებანაკურ განვითარებას, ე. ი. შეაჩვიოს იგი ნელ-ნელა მხატვრობას, მუსიკას, არითმეტიკას, გეომეტრიას, გეოგრაფიას და სხ. ამ წლოვანებაში საკმარისია, თუ ყმაწვილი იცის 20-მდე თვლა, — თუ რა არის სწორი ხაზი, ოთხ-კუთხიანი და სხ.; ამავე წლოვანებაშივე იყრება დანარჩენ საგნების საძირკველიც; გეოგრაფიის პირველ გაკვეთილს ისმენს ყმაწვილი მაშინ, როდესაც იგი აკენილგან დედის კალთებისაკენ მიფოთხამს.

ამ წიგნში კომენსკის გულმოდგინედ დაუმზადებია ყმაწვილის «გონების და ხელების» სამუშაო მასალა; მხატვრობას უთუოდ ყველანი უნდა სწავლობდნენ. «ის კი არაა საჭირო, ამბობს კომენსკი, რომ სურათი უეჭველად სწორი იყოს, არამედ საჭიროა მხოლოდ ის, რომ ყმაწვილის გონებას მივცეთ ახალი წყარო სიამოვნებისა და საზრდოებისა».

ამ ნაირად ეს მოუღალაფე მოღვაწე ბავშვის გაჩენის დღიდანვე იწყებდა აღზრდას და ათავებდა მის სრულ

წლოვანობით. ამიტომ გასაკვირველი არ არისო, ამბობს რაუმერი, რომ მას შემდეგშიაც ასეთი დიდი გავლენა ჰქონდა იმ მეცნიერებზე და მოღვაწეებზედ, რომელნიც სწავლა-აღზრდის ასპარეზზე მოღვაწეობდნენ.

კომენსკიმ პირველმა მოითხოვა მისცემოდა ყველას განუჩეველად წოდებისა, ქონებისა და სქესისა, — როგორც ქალაქებში, ისე სოფლებში, — თანაბრივი განათლება. ყველას, ვინც კი გაჩენილა გონიერ არსებად, ამბობს კომენსკი, აქვს განათლების მიღების უფლება; სკოლის მოვალეობა და დანიშნულებაა მისცეს ორთავე სქესის ახალ-თაობას ერთგვარი განათლება, მოამზადოს იგინი ცხოვრებისათვის და იმავ თავიდგანვე ჩაუნერგოს მათ ერთმანერთის ვაგება, შეგნება და შევლა-დახმარება.

განა ჩვენ განსაკუთრებული პატივისცემით და მადლობით არ უნდა ვიხსენიებდეთ იმას, რომელმაც პირველად მოითხოვა; რომ ყოველ ადამიანს მისცემოდა განათლების უფლება მარტო ამიტომ მაინც, რომ იგი გაჩენილია გონიერ არსებად? ორას ორმოცდა ათი (250) წელიწადი მოუწნდით კომენსკის დედა-აზრთა შეგნებ-შეთვისებასა. მხოლოდ ეხლა ესაა საკითხი: მოვესწრობით როდისმე, რომ ღარიბთა პირველ-დაწყებითი სკოლა დამყარებული იყოს იმნაირ საფუძველზედ, რაგვარზედაც დამყარებულია სკოლა მდიდრებისა, როგორც ამას სამართლიანად თხოულობდა კომენსკის მეტად ჰუმანიური და ღრმად მოფიქრებულ-მოსაზრებული სკოლის სისტემა!?

რეალიზმის მომხრენი სთვლიდნენ ყოველთვის კომენსკის ერთ მის უმთავრეს მოციქულად; ამაზე ცოტა რამ წინედ გაისმა ბეკონის ხმა, რომელიც წინააღუდგა მეცნიერების სქოლისტიურ მიმართულებას; იგი ცდილობდა გამოეყვანა მეცნიერება იმ ვიწრო ფარგლიდგან, რომელშიაც იყო დღემდე იგი მომწყვდეული და მიეცა

მისთვის ცხოვრების ფართო გზა; კომენსკი ერთგული მიმდევარი იყო ბეკონისა, რომელმაც, მისი სიტყვით, გარდასცა ჩამომავლობას ბუნების კარის გასაღები, მხოლოდ მან თითონ კი არ გამოაქვეყნა მისი საიდუმლოანი, არამედ მათი გამოქვეყნება მიიხდომიდა მომავალ ჩამომავლობას“. ამ გასაღებით კომენსკი ჰფიქრობდა ბუნების საღაროს კარების გაღებას; იგი დამყარებული იყო თავის გრძობა და ჭკუა-გონებაზე და მტკიცედ დარწმუნებული იყო თავის გამარჯვებაში.

„განა ჩვენც იმავე ბუნების ბაღში არა ვცხოვრობთ, რომელშიაც სცხოვრობდნენ ძველი ფილოსოფოსები? რატომ ჩვენც იმათსავე არა ვსარგებლობთ ჩვენი თვალებით, ყურებით და ცხვირით? ნუ თუ ბუნების გასაცნობლად ამ საკუთარ ორგანოთა გარდა საჭირონი არიან ჩვენთვის კიდევ სხვა მასწავლებლებნი? განა უმჯობესი არ იქნება მკვლარი წიგნების მაგიერ გადავშალოთ ბუნების ცხოველი წიგნი, რომელშიც გაცილებით უფრო ბევრს დავინახავთ, ვინემ სხვა გვიანობს რასმე?“

კომენსკის ჰსურდა, პირველად, მოსწავლეთა ჭკუა-გონება მიემართნა მატერიალური საგნების შესწავლისკენ; შემდეგ მას სურდა, რომ მათი ცოდნანი დამყარებული იყოს ყოფილიყვნენ მათ გარეგან გრძობათა მოწმობაზე; დაიღვა რა საფუძვლად ორი წინადადება, იგი ენერგიულად წინააღმდეგა სიტყვიერ რეალიზმს, რომელიც გამეფებული იყო მაშინდელ სკოლებში; „სკოლა, ამბობს კომენსკი, კი არ უნდა არწმუნებდეს, არამედ უნდა უმტკიცებდეს; ცარიელი სიტყვების რაზმ-რუხს კი არ უნდა აჩვენდეს ახალგაზრდობას, არამედ ასწავლიდეს საგნების ყოველმხრივ აწონ-დაწონას და გასინჯვას; დასასრულს, სკოლაში ახალგაზრდობა უნდა შეეჩვიოს იქონიოს ყოველისფერზე საკუთარი აზრი და შეხედულობა და ყოველისფერი თვითვე გამოსცადოს“. თანაბრად საში-

შია, როგორც — არისტოტელის აზრი: „*Di centem oportet credere*“ (მოსწავლეს უნდა სწამდეს), ისე პითაგორის სიტყვები: „*Ipse dixit*“ (მასწავლებელმა ასე სთქვა). მივმართავთ რა ცოდნისათვის პირდაპირ თვით ბუნებას, ჩვენ მაინც ვსაჭიროებთ გამოცდილ მასწავლებლებში, რადგან შეუძლებელია ცოდნის შეძენა, თუ არ მივმართავთ იმ გონივრულ სალაროს, რომელიც მთელი საუკუნოებით შენდება.

როგორც ივსუიტები აღიარებდნენ ლათინურ ენას საეკლესიო ენად, ისე კომენსკის სურდა გაეხადა იგი მთელ-კაცობრიობის საერთო ენად; ამით მას უნდოდა მოესპო ძნელი და ყმაწვილებისთვის მავნებელი მრავალენათა შესწავლა და გაეადვილებინა ყოველ ეროვნობის განათლებულ პირებისათვის ერთმანერთთან დამოკიდებულება და მიწერ-მოწერა; მაგრამ ამავე დროს კომენსკი დიდად არ აზვიადებდა ლათინური ენის მნიშვნელობას და თხოულობდა, რომ სკოლაში ყველა საგნები სამშობლო ენაზე ესწავლებინათ.

როგორც ნამდვილი ქრისტიანი, კომენსკი თხოულობდა, რომ სწავლას ჰქონოდა ქრისტიანული ხასიათი და მიმართულება. «ჩვენი მეცნიერთა უმეტესობა, ამბობს იგი, ღვთის მეტყველთა შორისაც კი, მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები; თავიანთ შეხედულობას და პრინციპებს კი ძენულობენ იგინი არისტოტელ და სხვა ძველ ფილოსოფოსებიდგან». იგი ცდილობდა განედევნა სკოლიდგან იქ გაბატონებული ძველი საბერძნეთის და რომის ლიტერატურა; მან სცადა სოფოკლი და ციცერონი შეეცვალა თავის მიერ შედგენილი სახელ-მძღვანელოებით, მაგრამ მათში თუმცა მეტი რეალური სწავლა მოიპოვებოდა, ვინემ ძველ კლასიკთა თხუზულებებში, მაინც ეს უკანასკნელნი უფრო დიდხანს იყვნენ ხმარებაში, ვინემ მისი სახელმძღვანელონი. — კომენსკის თანა-

მედროვეთ ვერ მოეხერხებინათ ლათინური ენის მონური თაყვანისცემიდან განთავისუფლება, რომელიც აღორძინების ეპოქის მიერ ჰქონდათ მათ ნაანდერძვეი; მათ ვერ მოახერხეს კომენსკის გაცნობა და დაფასება; ივინი მას მხოლოდ ახალი მეთოდის გამომგონებლად სთვლიდნენ; კომენსკის სურდა აღეზარდა კაცი, როგორც სააქაო, ისე საიქიო ცხოვრებისათვის, მისი მეგობრები კი, მათ შორის ოქსენ შტიერნიც, ჰგონებდნენ, რომ უმთავრეს მის მიზნად უნდა ყოფილიყო ლათინური ენის შესწავლის ძველი უვარგისი მეთოდის შესწავლა; ამ ნაირად კომენსკი თანამედროვეთ მიერ ძალიან ნაკლებ იქმნა გაგებული. მისი პედაგოგიური თხუზულებანი: „*Jonoo*, „*Destibulum* და თვით შესანიშნავი *Orbis pictus* მალე მივიწყებულ იქმნენ სკოლებში. რა იყო ამის მიზეზი?

კომენსკი ერთობ აზვიადებდა ცოდნათა მნიშვნელობას და მის შემთვისებელ კეცის ჰკუა-გონების ძალღონეს. მას ყველა საგნების ცოდნა „ღვთაებრივ იდეათ“ მიიჩნდა; ამნაირი შეხედულობის წყალობით თავის სამოსწავლო გეგმის შედგენის დროს დაადგა ბრუნდე გზას და კარგა ხანმა განვლო, ვინემ შეიგნებდა იგი თავის შეცდომას.

თავის <*orbis pictus*> შესახებ კომენსკი ამბობს, რომ ამ პატარა წიგნმა თავის მოკლე შინაარსით უნდა გაგვაცნოს მთელი ქვეყანა და ლათინური ენაო. მოხუცებაში უკვე დარწმუნდა, რომ თავის სახელმძღვანელოზე ძალიან ბევრს ჰფიქრობდა და ბევრს გამოელოდა მისგან. და დასთანხმდა, რომ სენეკა მართალი იყო, როცა ამბობდა: „უმჯობესია კაცმა იცოდეს ცოტა საგნები, მაგრამ შეეძლოს კი მათი კარგათ მოხმარება, ვინემ ბევრი საგნები, თუ მათ ხმარებას ვერ მოახერხებს და სასარგებლოდ ვერ გამოიყენებს?!

კომენსკის შემდეგაც მრავალ პედაგოგთა უნაყოფო

მოქმედების მიზეზი იყო მათი გარდამეტებითი მეცადინეობა—რაც შეიძლება ბლომა ცოდნა-სწავლა გარდაცვათ ახალგაზრდობისათვის. ჯერ კიდევ ისე დაშორებული არ არის ის დრო, როდესაც „ძველი სკოლის“ მასწავლებლები, რომელნიც, შესაძლებელია ზოგიერთ ჩვენთაგანს კიდევ ახსოვდეთ, თხოულობდნენ, რომ ყმაწვილებს, გარდა ლათინური და ბერძნული ენებისა არაფერი არ ესწავლათ; მათი მოადგილენი კი იმ აზრისა იყვნენ, რომ ყმაწვილებისათვის ყოველისფერი საჭირო იყო, გარდა ბერძნული და ლათინური გრამატიკებისა. უკანასკნელი შეცდომა ვგონებ უფრო საზარალო იყო, ვინემ პირველი; აღზრდა იმაში კი არ მდგომარეობსო, ამბობს რუსკინი, რომ ყმაწვილებს ვასწავლოთ, ის, რაც არ იციან, არამედ იმაში, რომ ვასწავლოთ—ისე მოიქცნენ და იმოქმედონ, როგორც არ იქცევიანო; ჩვენ იმ ცოდნით კი არ ვზომავთ აღზრდას, რომელიც გამოაქვთ ყმაწვილებს სკოლიდგან, არამედ მათი ხასიათით, გონებით და ინტერესით.

ზოლოდ ამ უკანასკნელ დროს, როდესაც პედაგოგებმა მტკიცედ შეიგნეს თავიანთი მაღალი და ფართო დანიშნულება, დაუთმეს კომენსკის თხოვრებებთან სწავლა-აღზრდის ისტორიაში ჯეროვანი ადგილი. კომენსკიმ პირველმა მოითხოვა ყველასათვის, განურჩევლად წოდებისა და სქესისა, თანაბარი განათლება, მან პირველმა დაამყარა სწავლა-აღზრდა ღვთისგან მიღებულ ნიქთა განვითარებაზე და მით პირველმა მტკიცეთ ჩაყარა საფუძველი თანამედროვე სწავლა-აღზრდის მეცნიერებისა.

ა. ტატუნაშვილი.

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

...
 ...
 ...

დედები შესანიშნავ ადამიანებისა.

მ ა რ ა ა მ რ ე ლ ი ო

(121—180 წ. ქრის. დაბადების შემდეგ).

„როდესაც ამ ხელმწიფესედ ლაზარაკობთ, ძალაუნებურად გრძნობ რადაც კმაყოფილება-სა“-ო, —სთქვა მონტესკიომ. მერმე „რომის დიდების და დამხობის“ ავტორი განაგრძობს: „შეუძლებელია, რომ მისი ცსოვრების კითხვის დროს სულის და გულის სიმძვიდე არ იპოვო“-ო. „განსაკუთრებით მაშინ იგრძნობ სულის სიმძვიდეს, როცა რომის ისტორიის გადათვალეერების შემდეგ, სადაც აწერილია ტივერიების, ნეონების და დომიციანების დრო, მიაღწევთ ანტონიების მეფობას და განსაკუთრებით მარკ ავრელიოსის ისტორიას, ე. ი. იმ გვაშის ცსოვრების აღწერას, რომელსაც მუდამ „ბრძენი“ ეწოდება. მარკ ავრელიომ გაითქვა სასული არა თუ თავის მოქმედებით, არამედ მშვენიერის თვისებებით, რომე-

ლნიც შეადგენენ უოველი ჰატოხანი კაცისა და მოქალაქის ძირითად თვისებებს. მის შესახებ ხშირათ იტყოდნენ პლატონის შემდეგ სიტყვებს: „რო ბედნიერი იქნებოდნენ ხალხნი, რომ შეფეებად ფილოსოფოსნი ჰეავდე“-ო.

მარკ ავრელიომ ჰატარლობიდანვე ამცნო მის ახლო მეოფთ თუ რა მოძავალი მოელოდა მას; როგორც ემაწვილს, მას უველა დიდის ქებით ისენიებდა. მამას ასეთი შესანიძნავი კაცის აღზრდაში მონაწილეობა თითქმის არ მიუღია. ის მოკვდა შვილის ბავშვობის დროს, ასე რომ მარკ ავრელიოსს მამის არაფერი არ ახსოვდა. დედა მისი, დომიცია, დიდის გულმოდგინებით შეუდგა შვილის აღზრდას: ის იყო რომაელის ერთი სახელ კანთქმული ოჯახის შვილი. მამა მისი და ბაბუა ორჯელ კონსულებად იყვნენ. თვითონ დომიცია იყო ღვთის მოყვარული, კეთილი და წინარი ადამიანი, ჰქონდა კამბედავი და შეუდრეკელი ხასიათი.

ჰკვიანი დომიცია ცდილობდა, რომ ეჩვენებინა კარგი მაგალითები იმისათვის, ვისაც შეფობა მოელოდა. ის დარწმუნებული იყო, რომ კარგ საზოგადოებაში ყოფნა მისს შვილს დიდს სარგებლობას მოუტანდა და ბავშვობიდანვე კარგ თვისებებს ჩაუნერგავდა გულში. ამ მოსაზრებით მან

შვილი სკოლაში არ გაბარა; ის ზრდიდა მას
სასლში და მის გარშემო მუდამ ფილოსოფოსე-
ბი, ნასწავლები და ორატორები იუვნენ. არც საუც-
ხოკო ხელოვნებანი იყო მარკ ავრელიოსის აღზრდის
დროს დავიწყებული: მუსიკას და მხატვრობას მას
შესანიძნავი კლასიკები ასწავლიდნენ. მისი აღ-
ზრდა იყო ეოველმზრვი, — მას ასწავლიდნენ ევე-
ლა იმ საგნებს, რომელნიც მოითხოვებოდა მა-
შინდელ საზოგადოებაში. რადგან მარკ ავრელი-
ოსს კარგი მასწავლებლები ჰქაბდა, ის ძალიან
ჩქარა მიდიოდა სწავლაში წინ; განსაკუთრებით
მას ფილოსოფია აინტერესებდა. მისი ახალგაზდა
სული, როგორც ხდება, ისე დელაჟდა ბრუტის,
კატონის, ტრანხასისა და სხვა შესანიძნავ რომა-
ელების მოგონების დროს, რომლების წაბაძვას
ის მუდამ ცდილობდა. ახალგაზდა მარკ-ავრელიო
გაიტაცა სტოიკების სწავლამ და მან გადაწყვიტა
ეცხოვრა ისე, როგორც ისინი ცხოვრობდნენ.
უცებ თორმეტის წლის ფილოსოფოსმა შეიძულა
მოართულობა, ფუფუნება, იცვამდა უბრალო წამო-
სასხამს და როგორც მისს მოძღვრებს, ეძინა იატა-
კხედ. დედა ცდილობდა, რომ რაბე ნაირათ შეე-
ცვალა მისი ასეთი ცხოვრება, ძარა, გარდა იმი-
ნა, რომ შვილი იატაკხედ წოლის მაგივრათ ცხო-

ველების ტყავსედ დაწოლას დაეთანხმა, სხვა ვერ-
 ფერს ვახდა.

ძარკ ავრელიო ძალე შეიქნა სეროიხული და
 მკაცრი აღძრანი. სწორეთ დიდათ განსაკვირველია
 ახალგაზრდა კაცის ასეთი სიმართლის სიყვარუ-
 ლი; არისტიდეს მსგავსად ის სუძრობითაც სულ
 მცირე ტუილსაც არ იტყოდა. ძარკ ავრელიოსის
 ამ თვისების შესახებ აი რა ანეკდოტია დარჩომილი:
 მას სიუძაწვილეში მისი წინაპარის სახელს „War-
 rus“-ს (ძართალს) ეძახდნენ. მეფე აღრიანმა, რო-
 ძელიც განკვირვა ბავშვის გულახდილობამ და ვა-
 ტიოსნებამ, სუძრობით უწოდა მას „Werissimus“
 (ძალიან ძართალი). აღრიანს ძალიან შეუყვარდა
 ძარკ-ავრელიო და დიდი ვატივისცემბ აღმოუჩინა:
 ექვსის წლის რომ შეიქმნა, ცხენოსანთა რაზმში
 ჩანიშნა, ხოლო რვა წელი რომ შეუსრულდა, ის
 იმდენათ სეროიხულ ბავშვათ იცნო, რომ ქურუ-
 მების ტაძარში მისცა. ახალგაზრდა ძარკ ავრელიო
 იქ უძთავრეს მეძუსიკედ იყო და ღებულობდა მო-
 ნაწილეობას რელიგიურ ჰროცესიებში. ამ ნაი-
 რათ ის იხრდებოდა ღვთის მოყვარულთა და ფი-
 ლოსოფოსთა წრეში.

მხოლოდ ერთადერთი ნაკლი ჰქონდა ძარკ
 ავრელიოსს, თუ ეს ნაკლად ჩითვლება, რადგა-
 ნაც, ვინ იცის, რამდენი დედა იქნებოდა ბედნი-

ერი, რომ ეს ნაკლი მათს შვილებსაც ჰქონდეთ! ეს ის ნაკლი განლდათ, რომ მარე ავრელიოსს გარდამეტებით უეუარდა შრომა და ცოდნის შესაძენად მას ვერაფერი შეუძლიდა ხელს. დედან ეძინოდა, რომ მას, ისედაც სუსტი აგებულება, უფრო არ დაესუსტებია; მასწავლებელიც ბევრს ცდილობდა ამხედ და ძალათ ასვენებდა მოსწავლეს. ამის შესახებ მარე ავრელიომ შემდეგი სიტყვები დასწერა: „მე არ მძინავს, მარე კი ვეცდები დავიძინო, რომ შენ არ გაგაჯავრო დედა ჩემოვო“! ეჭვი არაა, რომ ამის მთქმელი დილით ადრე დგებოდა; და მართლაც ის დილის ოთხ საათსედ ამდგარი იყო. შემდეგ, როცა ის მეფედ გახდა, ეს ჩვეულება მაშინაც ჰქონდა და თავის წასაქეხებლათ თავის თსუსულებიდან, რომელსედაც ქვევით ვილანაზრაკებთ, იძეორებდა შემდეგ წინადადებას: „დილით, როცა გეზარებ ადგომა, მაშინვე უთხარი შენს თავს: „მე გავიღვიძე იძისთვის, რომ ვიძეუძავო, ვაკეთო რამე საქმე; განა მე იძისათვის ვარ დაბადებული, რომ თბილ სახანში ვიგორო?“ რამდენ მოწაფეს და მოსწრდილებსაც არგებთ ამ უესანიშნავ ხელმწიფის წაბაძვა!

მიუხედავათ იძისა, რომ მარე ავრელიოსს ახალგაზრდობაში ჰეავდა დედის გარდა სხვა მასწავლებლებიც, ის მაინც მას დიდის ძაღლობით

და მოწიწებით ინსჯიებდა. ფილოსოფიის მასწავლებელი არ მოსწონდა მისს დედას და თვითონ შეუდგა შვილის სწავლებას და ამ კზით განავითარა შვილის შშვენიერი ინსტიტუტები. დედის სიტყვებმა და მუსაიუმმა დიდი გავლენა იქონიეს მარკ ავრელიოსსედა. ის მაშინ იყო ბედნიერი, როცა თავის „პატარა დედასთან“ იყო (დედას ასე ეძახდა ავრელიო). დიდათ საუერადლებოა მარკ ავრელიოს მიერ დღის აღწერა და სხვა და სხვა მეცადინეობისათვის დროს მიჩენა ახალგაზრდობის დროს. სოფელში აღზრდილი ფუფუნებას შეუწვეველი, ის ბევრ დროს ანდომებდა ფიზიკურ ვარჯიშობას, დადიოდა ცხენსედა შეძჯდარი, ნადარობდა, თევზაობდა და სხვა. ამ დროს მას ყოველთვის ახლდა რამოდენიმე მეგობარი. ჭკუა-გონების სერიოზული მიძართულება მას ხელს არ უშლიდა ახალგაზრდა ადამიანის შესაფერ დროს გატარებაში. მას ძალიან უყვარდა განხლისება და გათამაშება.

თუძე დროს გატარება და განხლისება ძალიან უყვარდა მარკ ავრელიოსს, ის ძაინც ერთსელ მიღებულ ცხოვრების წესრიგს არ იცვლიდა და კულ მოდგინედ ასრულებდა მას. აი, ამის შესახებ რას სწერს ის თავის ერთს წერილში: „როგორ ფიქრობ, შენ, რით გავძეხი მე

სადილათ? მე გავძეხი ერთი ნაჭერი ჰურით, როცა სხვები მშვენიერ საჭმელეს კომრიელათ შეექცეოდნენ“. ამის შემდეგ ის ასე ასწერს თავის დროს გატარებას: „ჩვენ შევუდექით უურძნის კრფას, უურს ვუგდებდით გლეხების ღაზარაკს და გვარინათ შოფლიანების შემდეგ დავბრუნდით სახლში; ამის შემდეგ მე სწავლას შევუდექი და მერმეთ დიდხანს ვეძუსაიფებოდი ჩემს „პატარა დედას“, რომელიც ლოცინში იწვა.

მარკ ავრელიომ დასწერა წიგნი „სრები“ და უოფა-ქცევისათვის სახელმძღვანელო, რომელშიც მოქცეულია უმაღლესი დარბეგებანი, უსულგრძელესი გრძნობანი და სხვა და სხვანაირი რჩევანი, რომელნიც დაუტოვა მან კაცობრიობას და რომელნიც მოკლეთ და ნიჭიერთა არის წარმოთქმული. ამ შესანიშნავ თხზულებაში ის დიდის მოწიწებით იკონებს თავის ბაბუას, მამას და დედას; დიდის კმაყოფილებით იხსენიებს ის თავის სიემაწვილეს და არჩევს, თუ ვის რა ღვაწლი მიუძღვის მის აღსრდაში. მას თავი არ მოსწონს თავის საქმიანობით და ჭკვიანობით, ის ასწერს ამეებს თავის ნათესავებს და აღმსრდელებს; ის ამბობს, რომ მე მათს მაგალითს ვბაძავდიო. სწორეთ დიდ აღფრთოვანებაში მოხვალთ, როცა თქვენ ამ თხზულების დასაწეისს წაიკითხავთ; ის აქ კეთილ-

შობილურის სიძარტლით ლაზარაკობს, რომ ჩუ-
 მის ეოფაქცევით მინდა მხოლოთ დედანემს დავე-
 მსგავსოვო. ის ამბობს, რომ მე არა თუ არ
 მინდა სიბოროტე ჩავიდინო, არამედ მის გასსე-
 ნებასაც ვაფურბივარო; ეს დედანემის მაგალითით მჭი-
 რსო. როცა სიტყვა ჩამოვარდებოდა ღმერთების ჰა-
 ტივისცემასედ, უხვობასედ, ადამიანისგან თავის შე-
 კავებასედ და სომიერებასედ, ის აქაც თავის დე-
 დის მაგალითით ხელმძღვანელობდა. „კეთილ მო-
 რწმუნე და კეთილ მოძქმედ ქალს“ უწოდებს მას
 შვილი.

ფილოსოფიურმა მიძარტულებამ ვერ დაახ-
 ლუნგა ავრელიოსის გრძნობანი და სულის ბუ-
 ნებრივი თვისებანი. შეიძლებოდა მოგვეყვანა კი-
 დევ ბევრი მაგალითები, მარა მოსსენებულიც სა-
 კმაოა. ამის ქვემოთ მოსსენებული შემთხვევა ამ-
 ტკიცებს, რომ დედის გულის ვარდი შვილი იყო,
 აგრეთვე შვილების მოყვარული მამა. ის სწერს:
 „მე თავს არა ვგრძნობ კარგად, რადგან დღეს ავ-
 დარბი, მარა, როცა ჩემი ქალები კარგათ არიან,
 მე თითქოს არ ვიტანჯები და ამინდიც კაბრწეინ-
 დება სოლმე“.

მარე ავრელიომ არათუ მარტო დედის აღ-
 სრდა დაზფასა ღირსეულათ და ჰატივი სცა მას,
 არც თავისი აღმსრდელები არ დაუკაწეებია.

მან ეველა დიდის მადლობით და ღირსებით მო-
 ინსენია; ძვირია ისეთი მოსწავლე, რომელიც,
 მარკ ავრელიოსის მსგავსად, თავის მასწ. კლებელს
 ძეგლს დაუდგავს საფლავსედ, მათს ოქროს ბიუს-
 ტებს განაკეთებინებს და ყოველ წლივ საფლავს
 უკურთხებინებს მათ. მარკ ავრელიომ ისეთი ღრძა
 შთანქუდილება დაიწინა თავის აღმხრდელებისგან
 და მის ახლო მოყვებებისგან, რომ ხელმწიფედ
 ყოფნის დროს ბევრი მათგანი დაიანლოვა. ერთ
 მათგანთან მას დიდი მიწერ-მოწერაც ჰქონდა, რო-
 ძელიც შემდეგ შესანიშნავი შეიქნა. ეს კაცი იყო
 ფრონტონი.

მარკ ავრელიოსის ასეთი მოქმედება ცხადათ
 აბტვიცის, რომ ის დიდათ აფასებდა აღხრდას.
 ის აღხრდას ეველაფერსედ მალლა აყენებდა და
 აძობდა, რომ აღმძინა იმის შესამენათ არაფე-
 რი არ უნდა დახოკოსო. ის ისე განიტაცეს ასე-
 თმა ახრებმა, რომ თავის ცხოვრების განმაჯლო-
 ბაში მუდამ ცდილობდა შეეთვისებია ის თვისე-
 ბანი, რომელიც მას მოსწონდა თავის აღმხრდე-
 ლებში და ცდილობდა მოქცეულიყო ისე, როგორც
 იქცეოდა მისი სულგრძელი და კეთილმოყველი
 დედა. მარკ ეველასედ საკვირველი ის არის, რომ
 მან მთელ თავის სიცოცხლეში შეიწინა ახალ-
 განხრდობის ხეყხანითი. ის იყო კეთილი, მო-

ქცევაში უბრალო, და ეველას ძალიან ზატვიის-
 ცემით ევეტეოდან; მას სმულდა კარგი საჭმელები,
 ფუფუნება. მდიდრულათ მორთული სახლები და
 უმნიშვნელო კართობანი. მას გაცეკებით უვეარდა
 შრომა, მარა ხან ძალითაც ისვენებდა: ის შეუდ-
 გებოდა წიგნების კითხვას, ან საჯირითოდ წავი-
 დოდა. შემდეგი მისგან გადმოჩქევა შესანიშნავმა
 მისმა ნიჭმა, ძალაღმა გრძნობამ და კეთილმობი-
 ლურმა მისწრაფებამ, რომლებიც ჩაესახა მას ბა-
 ვშვობის დროს. მისი შეფობა შეიძლება დავახა-
 სიათოთ შემდეგი წინადადებით: „ეს იყო გვირ-
 გვინით მოხილი ბრძენი“.

ჩემო შვიტხველო! რა შორსა ვართ ჩვენ ნე-
 რონხედ, რომელსაც დედა ეუბნებოდა: „რა შენი
 საქმეა სეროისული მეცადინეობა! ფილოსოფო-
 სობა მხოლოდ ხელს უძლის ხელმწიფესა“.

საეურნადებო ის არის, რომ დიდებული ძარკ
 ავრელიოსის უღირსი შვილი, ძვაცრი კომპოდი,
 ისეთი სწედაცემული გამოდგა, როგორიც იყო
 ნერონი. მარა აქ განაკვირველი არაფერია!
 რა შვილი უნდა აღესარდა ძარკ ავრელიო-
 სის გარეწნილ-გაფუტებულ შეუღლეს ფაუსტინეს?

ამ ნაირათ, ეს ორი ძავალითი ცხადათ გვი-
 მტვიცვებს, თუ რა შედეგი აქვს კარგი დედის
 აღსრდას და ცუდისას. და მართლაც და შვილი

უნდა აღსარდოს იმ დედაძმ, რომელსაც არა აქვს მადლი, კეთილმობილური გრძნობანი და უველად-ფერი ის, რაც ამაღლებს ადამიანს?! ნუ თუ მა-რთალი არ არის ინგლისელი, მორალისტის შე-მდეგი სიტყვები: „როცა ჩვენ დედებს ვზრდით, მაშინ მათ შვილებსაც ვზრდით, — როცა ჩვენ დე-დის სულით ვამაღლებთ, მაშინ მათ შვილებსაც ამასვე ვუნერგავთ“.

ჩვენ მოვიუვანთ აქ მარკ ავრელიოსის სევით დასახელებულ თხუსულებიდან რამოდენიმე ასრს:

„სიცოცხლე მოკლეა; ცხოვრების ერთად-ერთი ნაყოფი ის არის, რომ კაცმა უნდა ეცადოს თავისი სული წმიდათ, უმწიკვლოთ შეინახოს და თავის მოქმედებით სასოგადოებას სარგებლობა მოუტანოს“.

„იყავ უბრალო, კეთილი, უძანკო, ნამუსი-ანი, ამპარტავნობის მტერი, სიძარტლის დამცვე-ლი; გიუვარდეს დიქრთი, ეველასათვის კარგი გსურდეს, კაცური კაცი იყავ და შენი მოვალეო-ბანი მოთხოვნისამებრ შეუდრკველათ აასრულე“.

„გიუვარდეს კაცობრიობა ჭეშმარიტის სიევა-რულით. როცა სხვებს კარვს მიაგებ, ამით შენს თავსაც კარვს მიაგებ.“

„კაცი, როცა ერთ რამე კარვ საქმეს იხამს, მაშინვე მეორის შესრულებას უნდა შეუდგეს ვა-

ზის მსგავსათ, რომელსაც იმ წელსავე უნდა მე-
ორეთ მოიტანოს ნაყოფი.

„ყოველი შენი სიტყვა იყოს ძართალი.

„ცნოუ სიწყნარე არის გადაუტანელი აძმარ-
ტაუნობის ნიშანი.

„ის, რაც სკას ავნებს, ფუტკრისათვისაც არ
იქნება ვარგი.

„ათასი სხვა გარემოება არის, რომელზედაც
შეგიძლიანთ იქონიოთ მსჯელობა, ვიდრე სხვისი
ნაკლი არჩიოთ.

„ძიტეეება ძარტო არაა საკმარისი, უნდა გი-
ყვარდეს კიდევ შენი გამლანძველი.“
ვ. შალაქიაშვილი.

აღზრდა ადამიანის ხასიათის.

რობერტ ოვენისა *).

წერილი მესამე.

ყ

ოველი კეთილ-გონიერი კაცი ხედავს, რომ კაცობრიობის აღზრდის საქმე ისე მიდის, რომ თეორია მთლად ეწინააღმდეგება პრაქტიკას. აქედგან წარმოსდგებიან ის უგუნურება და შეუსაბამობა, რომლებსაც თვითნებური ადვილად ამჩნევს თავისს ძოყვას და იმას კი აღარ ფიქრობს, რომ თვითონაც წილი უდევს ასეთსავე უგუნურებაში. სკოლა, სამკითხველო-დარბაზი და საყდარი ააშენეს იმიტომ, რომ წინააღსდგომოდნენ და გაექარვებინათ ეს ბოროტება და კიდევ იმიტომ, რომ დაემტკიცებინათ, თუ რა უთვალავ სარგებლობას მიიღებს საზოგადოება, თუ აეორია და პრაქტიკა სრულეებით შეეთანხმებიან ერთმანეთს. მაღლითა სართული ახალი დაწესებულებისა დანიშნული იყო სკოლისა, სამკითხველო-

*) იხ. „ძაგზაური“ № 9—10, 1903 წ.

თხველო დარბაზისა და საყდრისათვის, რომლებსაც უნდა პირდაპირი გავლენა ჰქონოდათ დასახელებულთა ხასიათის აღზრდაზედ.

ცაბა სიკეთეს შესძენთ ხალხს, თუ შევასწავლეთ: ჯერ ერთი, ახლა მეორე კანონი; ჯერ ერთი, ახლა მეორე სტრიქონი, და ყურადღებას კი არ მივაქცევთ საშუალებას, რომლის შემწეობითაც უნდა აღზარდოთ მათში კარგი პრაქტიკული ჩვეულებანი. ამიტომ უსწავლელების, ან ცუდად ნასწავლების აღზრდა შეადგენს უმთავრეს საგანს საზოგადოების კეთილდღეობისას. ასეთი გონიერი აღზრდით ხელმძღვანელობდნენ ყოველ განკარგულების დროს, რომელსაც კი კავშირი ჰქონდა ახალ ინსტიტუტთან.

ნასწავლებელში ყოფნის დროს გონიერ აღზრდელების ხელმძღვანელობით ბავშვებისთვის სათამაშოდ დანიშნულ დროს შეიძლება განუვითარონ იმათ ისეთი გრძნობები, რომლებიც წარმოშობენ როგორც იმათს, ისე მთელი საზოგადოების ბედნიერებას. აი ამისი შესაბამი კანონიც: მარტო ორი წლის ბავშვებს კი არ უნდა ეუბნებოდნენ, რომ ეცადნენ თავიანთ ამხანაგების გაბედნიერებას, უფრო დაჟინებით უნდა უმეორებდნენ ამას ბავშვებს სასწავლებელში შესვლის დროს. მასწავლებლების და აღმზრდელების პირველ მოვალეობას შეადგენს შეაჩვიონ ბავშვები ამ საფუძველის პრაქტიკაზედ შეთვისებას. ამ უბრალო კანონის ნათელი და თვალსაჩინო საფუძვლების ახსნა შეიძლება ძალიან პატარა ბავშვებისთვისაც კი.

თანდათან მერე ისინი გაიცნობენ იმას პრაქტიკაზედ, გამოსცდიან მის კეთილმოყოფელ ნაყოფის თვისებას თავიანთ თავზედ და უკეთ იგრძნობენ და გაიგებენ საზოგადოებისთვის ყველა მის დიდ მნიშვნელობას.

აი კაცობრიობის ხასიათის აღზრდის საფუძვლები,

რომლებსაც უნდა იძლეოდეს სკოლა. გადავშინჯოთ ახლა ახალი ინსტიტუტის და მისი დანარჩენი ნაწილების დანიშნულება და პრინციპები. ზემოხსენებულ ძირითად კანონის ბავშვებში დანერგვის გარდა, იმათ ასწავლიან სკოლაში წერა-კითხვას, წაკითხულის გაგებას და ცდილობენ, რომ ბავშვები სწერდნენ გარკვევით და კარგად. იმათ აცნობებენ ანგარიშის ძირითად კანონებს. ამას გარდა ქალებს ასწავლიან ჩვეულებრივი შინაური ტანსაცმელის ქრა-კერვას. რაწამსაც მიხვდებიან ისინი ყველა ამას, ახლა ჰგზავნიან იმათ საზოგადო სამზარეულოში და სასადილოში, სადაც ისინი სწავლობენ საღი საქმლის ეკონომიურად მომზადებას და სახლის სუფთად და რიგზედ შენახვას.

ეს იყო ეხლა ვთქვით, რომ ბავშვებს კითხვას ასწავლიან კარგად და ამასთანავე ცდილობენ წაკითხულის შეგნებას.

ბევრს სკოლებში ღარიბ დი მუშათა წოდების ხალხის ბავშვებს თავის დღეში არ ასწავლიან წაკითხულის შეგნებას, და ამიტომ ის დრო, რომელიც სწავლას ხმარდება, უკეთ რომ ვსთქვათ, სწავლის დაცინვას, —სრულებით დაკარგულია. სხვა სკოლებში მასწავლებლების გაუგებრობის გამო ასწავლიან ერწმუნონ სიტყვებს და ყურადღებას არ აქცევენ მსჯელობას და ამიტომ ბავშვები გადაეჩვევიან ხოლმე აზროვნებას და მართლმსჯელობას. ასეთ საბრალო აღზრდის წესს არ შეუძლიან არ დააშორონ ახალგაზრდობის ქკუა ძალიან უბრალო, ნათელ და გონიერ განათლებასაც კი.

ის წიგნები, რომლებითაც ახლა ბავშვებს ასწავლიან, აძლევენ იმათ ყოველნაირ ცოდნას, გარდა იმათ ჰასაკის არა საჭიროსა; აქედგან წარმოსდგება შეუსაბამობა და სიტუტუცე მოზრდილებისა. დრო არის დავადლოთ ეს წესი. განა შეუძლიან ტვინზეურყვეველ კაცს შეად-

გინოს მსჯელობა რომელიმე საგანზედ, ვიდრე არ შეუკრებია ყველა ფაქტები, რომლებიც მას ეკუთვნის? ცოდნის მისაღწევად განა ეს ერთად-ერთი გზა არ არის? ბავშვებიც ამავე საფუძვლებზედ უნდა იზრდებოდნენ: პირველათ იმათ ფაქტები უნდა გაეაცნოთ; უნდა დავიწყოთ იმ ფაქტებიდან, რომლებსაც უფრო იცნობს მათი ნორჩი გონება და შემდეგ თანდათან უნდა შევასწავლოთ ყველაზედ საჭირო და სასარგებლო ფაქტები იმისა და მიხედვით, თუ როგორი ადგილი ექირებათ მათ ცხოვრებაში.

მაინც და მაინც ბავშვებს უნდა მიეცეს ნათელი ცნება თვითთელი ფაქტისა, რავენადაც კი შეუძლიან ამის მიღება იმათ ნორჩ ქეუასა. რავენადაც ქეუას ძალა და მსჯელობის ნიჭი მოემატება, იმდენად ვრცლად უნდა უხსნიდნენ ბავშვებს.

რაწამსაც ნორჩი ქეუა საკმაოდ იქნება მომზადებული, მასწავლებელმა უნდა ისარგებლოს ყოველი მარჯვე შემთხვევით და აუხსნას მას პირდაპირი და დაურღვეველი კავშირი კერძო პირის და მთელი საზოგადოების ბედნიერების და სარგებლობათა შორის. ეს კანონი უნდა დაედოს ძირითად კანონად და მიზნად ყოველ განათლებას.

შევირდები ნელნელა მთლად შეითვისებენ ამას, და ამ კანონის ქეშმარიტება ეჩვენებათ იმდენად ნათლად, რავენადაც ნათელნი არიან ევკლიდის დასკვნანი მათემატიკის მკოდნეთათვის. მაშინ ბედნიერების სურვილი, ეს საზოგადო პრინციპი ცხოვრებისა, აიძულებს იმათ ვაჟაკობის დროსაც მისდიონ ზემოხსენებულ კანონს გადაუხვევლივ.

რავედნი ზარალი მოაქვს ბავშვების გონების ძალის და ნიჭის სრულ უცოდინარობას იმათის მხრით, ვინც მათი აღზრდა იკისრეს. ბავშვების ნიჭზედ დღევანდლამ-

დი ხალხი სჯიდა უთავბოლოდ, როგორც შეეძლო უწინვე მიღებული აღზრდის წყალობით.

განთავისუფლეთ ბავშვების აღზრდა იმ შეცდომებისგან, რომლებსაც პატარაობიდანვე ასისხლხორცებენ მათ; მაშინ თვით ურწმუნონიც ნათლად დაინახვენ იმ პაროტების სიდიადეს, რომელიც მიანიჭა კაცობრიობას ეხლანდელმა და უწინდელმა უცოდინრობამ ამიტომ, რაწამსაც გონება მუშაობას შესძლებს, იმ დროდგან საჭიროა ეძლეოდეს ისეთი იდეები, რომლებიც ეთანხმებიან საღ ჭკუას და ნამდვილ ფაქტებს, ე. ი. უნდა ეძლეოდეს ნამდვილი იდეები. ეხლა კი, ამის წინააღმდეგ, დაბადებიდანვე ბავშვს ეძლევა ცრუ ცნებანი თავის თავზედაც და კაცობრიობაზედაც. იმის მაგივრად, რომ ეხლა ბავშვს ვაყენებდეთ სწორე გზაზედ ჯანის სისალის და ბედნიერების მისაღწევად, ხმარობენ ყოველნაირ ძალას, რომ დააყენონ ის სრულიად წინააღმდეგ გზაზედ, სადაც ვერაფერს იძენს იგი გარდა უმსგავსობისა და შეცდომებისა.

ჩვენ-მიერ წინადადებული აღზრდის გეგმა რომ მიღებულ იქმნას და პატარაობიდანვე მტკიცეთ განახორციელებდნენ პრაქტიკაზედ, ამასთანევე ხელი რომ არ შეუშალოს ახლანდელი დროის აღზრდის წეს-რიგმა, მაშინ ბავშვობიდანვე შეიძლებოდა ისეთი ხასიათის აღზრდა, რომელიც თავის ცნებებით და საუკეთესო თვისებებით გადაამეტებდა არა მარტო ახლანდელ დროის და წარსულ საუკუნეთა ყველაზედ ჭკვიან და განათლებულ კაცებს, არამედ კიდევ ჩაითვლებოდნენ (ასე აღზრდილნი) უმაღლეს გონიერ არსებათა თაობად, მართალია, ეს ცვლილება არ შეიძლება მოხდეს უცბად, ან რაიმე სასწაულით, მაგრამ უნდა ხდებოდეს თანდათან, ხოლო მისი საბოლოოდ განმტკიცება იქნება შრომის და დროს საქმე. ეგ ხომ უეჭველია, რომ ცუდად აღზრ-

დელნი და ეხლა საზოგადოებაში გავლენის მექანე პირ-
 ნი წინააღუდგებიან ამ ცვლილებას...

ისიც უეჭველია, რომ ბავშვობიდანვე მიღებულ
 შთაბეჭდილებათ შეუძლიანთ წაომოშობონ მარტო შეც-
 დომები; ისინი სთვლიან ამ შეცდომებს ქემპარიტებად და
 ცდილობენ შეასწავლონ შვილებს იგივე, რაც თვითონ
 შეუსწავლიათ. რომ წინ აღუდგეთ ამ ბოროტებას, საჭი-
 როა საზოგადო წესი სწავლისა.

ამ აზრით ახალ ინსტიტუტში საღამოობით უკით-
 ხავდნენ წიგნებს, ზამთრობით კვირაში სამჯერ, და ყო-
 ველი წაკითხვის მერე ცეკვას მართავდნენ. ამ კითხვას
 ცუდად აზრდით ხალხისთვის დიდი სარგებლობა მოჰქო-
 ნდა, — და ამისთანა ხალხი ხომ ძალიან ბევრი იყო, რა-
 დგანაც მეტი ნაწილი კაცობრიობისა უნაყოფოდ ატა-
 რებდა განათლებისთვის საუკეთესო დროს და გონიერი
 აღზრდის მიუღებლობას გამო ითვისებდა მარტო ისეთ
 აზრებს და ჩვეულებებს, რომლებიც არიან ნაყოფნი უფი-
 ცობისა და შეცდომისა.

საღამოებზედ კითხვა გავებული და მკაფიო ენით
 გამოთქმული უბრალო ბაასი უნდა იყოს. მოზრდილებს
 უნდა შეასწავლონ ცოდნის ის ჩვეულებრივი და სასარ-
 გებლო მხარე, რომელშიაც ისინი სუსტადა გრძნობენ
 თავსა; განსაკუთრებით უნდა ვეცადნეთ ნათელი ცნება
 მივცეთ შვილების სწავლების წესზედ, რომ შეეძლოთ
 შვილები გონიერ არსებათ გარდააქციონ. აგრეთვე სა-
 ჭიროა ნაშოვნი ფულის რიგიანად დახარჯვის სწავლება,
 და, ბოლოს, თუ დარჩებათ რამე შემოსავლიდგან, რო-
 გორ უნდა შეადგინონ იქიდგან თანხა, რომელიც უზ-
 რუნველ ჰყოფს მათს მერმისს.

ასე რომ, აწმყო შემცდარ წეს-რიგის დროს, ჩავა-
 გონებთ ხალხს საკუთარ ძალთა და რიგიან ყოფაქცევის

რწმენას, რომლის გარეშე წარმოუდგენელია ხასიათის დამოუკიდებლობა და მოსვენება.

ბავშვების-მიერ სასარგებლო ცოდნის შეძენის თვალის სადევნ ბლად, შეიძლება სალამოებზედ კითხვები მივცეთ ხოლმე, ამასთანავე უნდა შეეჩვივნენ ისინი მოთხოვონ იმის ახსნა, რასაც კარგად ვერ გაიგებენ. ერთის სიტყვით, ამ სალამოებზედ კითხვის შემწეობით შეიძლება ხალისიანათ შევასწავლოთ უძვირფასესი და უსაჭიროესი ცნებანი იმ ხალხს, რომელიც ეხლა საზოგადოების ყოველად გაუნათლებელ ნაწილს შეადგენს. თუ სამეფოში შევიტანთ ამ ზომებს, რომლებიც დიდ ხარჯს არ ითხოვენ, მალე დავინახავთ მათგან მოტანილ კეთილ შედეგებს, როგორც მუშა ხალხისთვის, აგრეთვე მთელი საზოგადოებისთვის.

მოვიგონოთ, რომ უმეტესი ნაწილი საზოგადოებისა ეკუთვნის მუშათა წოდებას ან აქედგან არის გამოსული და ამიტომ ამათზედ არის დამოკიდებული ბედნიერება და კეთილდღეობა ყველა წოდებისა, თვით უმაღლესისაც კი.

ბავშვების ხასიათი ყველა ოჯახებში რბრდება თითქმის ყოველთვის მოსამსახურეების ზეგავლენის ქვეშ და ეს ზეგავლენა იმ ზომისაა, რა ზომისაც ვერ წარმოუდგენიათ ის იმ პირთ, რომლებსაც ადამიანის გონების განვითარებისთვის სიყმაწვილიდგანვე თვალი არ უდევნებიათ. რომელ წოდებასაც უნდა ეკუთვნოდნენ ბავშვები, არ შეიძლება, რომ გონიერულად იყვნენ აღზრდილნი, თუ პატარაობიდანვე ცხოვრობდნენ უვიც ხალხს შუა. კარგი მსახურის ღირსება შეიძლება დააფასოს იმან, ვისაც ძალიან კარგიც და ძალიან ცუდი მსახურიც ჰყოლია და მათ შორის განსხვავება დაუნახავს.

ჩვენ დაგვრჩენია ახალ ინსტიტუტის დასახასიათებლად მოსაზრებული უკანასკნელი ნაწილის აღწერა. ეს არის

ეკლესია და მისი დოგმები; ეს შეადგენს დიდს და უმაღლესს საყურადღებო საგანს, რადგანაც სარწმუნოების საგნების ნამდვილად ცოდნას შეუძლიან მკვიდრად დამყაროს ადამიანის ბედნიერება. ამეების უცოდინრობამ და აქედგან წარმომდგარმა შეუსაბამოებამ წარმოშვა და ახლოცა შობს ქვეყნიერების უბედურების უმეტეს ნაწილს.

ერთად-ერთი საფუძველი ჭეშმარიტებისა ის არის, რომ ჭეშმარიტება ეთანხმებოდეს თავის თავს; ის ერთი და იგივეა, რა მხრიდანაც უნდა გავშინჯოთ, ან, რასაც კი შეიძლება, შევადაროთ. შეცდომა კი ამ გამოკვლევითს და შედარებითს გამოცდას ვერ გაუძლებს და ყოველთვის მიიყვანს კაცს შეუსაბამო დასკვნამდე.

ვისი გონებაც მისწვდა ამ საგანს, დიდი ხანია დარწმუნდა იმაში, რომ რა პრინციპების მიხედვითაც იზრდებოდა და იმართებოდა აქნობამდის ადამიანი, ის პრინციპები ვერ შეიძლებენ ამ საფუძველით გამოცდას. გაშინჯეთ და შეადარეთ ისინი: ისინი შეიცავენ შეუსაბამობას, უგუნურებას და საზოგადოდ ყველა სუსტ მხარეებს. ამით აიხსნება აქამდის გამეფებული დაუთვალავი რიცხვი შეუთანხმებელი აზრებისა, აუარებელი ჩხუბი და უბედურება.

ამ ქვეყნის მმართველი და ხალხში შუღლის ჩამომგდები ერთიერთმანერთის მოწინააღმდეგე წესრიგებიდან, რომ ერთი რომელიმე იყოს ჭეშმარიტი, ვალვიარებლით თუ არა მას ასეთად, სწრაფად გავრცელდებოდა, მოიცავდა საზოგადოებას და იძულებულ ჰყოფდა ყველას ელვიარებინა მისი სინამდვილე.

ზემოხსენებული საფუძველი გვაჩვენებს, რომ ყველა ისინი გამოუკლებლად სავსებით არ ეთანხმებიან ბუნებას, ე. ი. იმ ფაქტებს, რომლებიც ჩვენს გარშემო ხდებიან. ამ რიგად წესრიგების ყველა შეცდომები მათს სა-

ფუძვლებში უნდა მდგომარეობდეს; ყოვლად შეუძლებელია, რომ კაცი იყოს გონიერი და ბედნიერებას მოეწიოს მანამდის, ვიდრე არ იქნებიან გამოცხადებული და მოსპობილი ეს შეცდომები.

ყოველი ამ წესრიგთაგანი სიმართლესთან ერთად შეიცავს შეცდომასაც; ამიტომ არც ერთი იმათგანი არ გახდა ზოგადად, და არც მოსალოდნელია, რომ ან როლისმე გახდეს.

სიმართლე ზოგიერთ წესრიგებში იმატომ ურევია, რომ ამით დაძალონ და გაამაგრონ დანარჩენი შეცდომა; მაგრამ ეს შეცდომები მეტად თვალსაჩინონი არიან იმათთვის, ვისაც ბავშვობიდანვე არა აქვთ ისინი ჩაგონებული. თუ საჭიროა დამტკიცება, ინებეთ.

ჰკითხეთ სათითაოდ დიდად პატივცემულ, ძალიან გონიერ და განათლებულ კაცებს, რომლებიც რომელიმე სექტას ანუ დესს ეკუთვნიან, რა აზრისანი არიან ცხოვრებაში სხვა სექტაზედ ანუ დასზედ. უეჭველია თვითეული გიპასუხებთ, რომ ყველანი სცდებიან და ეს შეცდომა იმდენად ეწინააღმდეგება გონებას და სამართლიანობას, რომ მარტო სიბრაულუსა და მწუხარებით თანაგრძნობასა ჰგრძნობს იმ პირებისადმი, რომელთა ჭკუაც ასე დამახინჯებულია და დაშორებული გონებას. ასეთ პასუხს მოგცემთ ყველა და იმას კი აღარ ფიქრობენ, რომ თითონაც იმათ რიცხვში ურევნიან, ვისაც იბრალებენ. ყველა ოდესმე ცნობილ სექტების დოგმები გარეშე პირობებთან ერთად შემოღებული იყო იმ ანგარიშით, რომ გავეითარებინათ ასეთი, ანუ ისეთი ხასიათი და კიდევ ასრულებდნენ ისინი ამ საქმეს, რადგანაც ანვითარებდნენ აწმყო დროის მაგვარ ხასიათებს. დოგმები, რომლების მიხედვითაც გარეშე პირობებთან ერთად იზრდება ხალხი, აძლევენ სახეს მომეტებულ ნაწილად

ახლანდელ დროის საზოგადოებაში გავრცელებულ ხასიათს.

ის დოგმები, რომლებზედაც დღევანდლამდის აღიზრდებოდა და კიდევაც აღიზრდება კაცობრიობა, ჰქმნიდნენ და განუმტკიცებდნენ ადამიანს—რასაც ახლაც ასრულებენ, —სიყვარულის ნაკლებულობას და ერთმანეთის თანაუგრძნობლობას. ისინი შობენ აგრეთვე ცრუმორწმუნეობას, ფარისევლობას, პირმოთნეობას, სიძულვილს, შურისძიებას, ომიანობას და ყველა ამების მაზარალეებელ შედეგებს. ძირითად პრინციპად ყველა დღევანდლამდის ცნობილ წესრიგსა ედვა შემდეგი მოსაზრებანი, ცოტა რამ, ისიც სიტყვიერი, ცვლილებით. „კაცი ცხონდება და მიიღებს საუკუნო ჯილდოს მარტო მაშინ, თუ სწამს დოგმები ამა და ამ სისტემისა. საუკუნოდ დაისჯება, თუ არ ირწმუნა ისინი; ამიტომ დაუთვალავი მილიონები ხალხისა, რომელთაც ჩაგონებული აქვთ ირწმუნონ სხვა ნაირად, და არა ისე, როგორც ეს სისტემა ასწავლის, — მიეცემიან საუკუნო სასჯელს“. მაგრამ ბუნება კი მთელი თავისი ძალითა ცდილობს დაარწმუნოს კაცი ასეთი სწავლის უთავბოლოობაში.

მერწმუნეთ, შეცთომილნო თანამოძმენო, მერწმუნეთ თქვენი საკუთარი ბედნიერების გულისთვის, რომ თუ თვალს აღევნებთ თქვენს გარშემო მომხდარ ფაქტებს, ისინი პირდაპირ და ნათლად დაგიმტკიცებენ თქვენ ყველა ასეთ დოგმების სიმტყუნეს, იმიტომ რომ კაცის ნებას ანაგათანა უფლება ანა აქვს მას აზრებზედ; ამას სწამდა, სწამს და აწამებს იმას, რასაც აგონებენ მას წინაპარნი და მას გარშემო მომხდარი გარემოებანი. ასე რომ მეტის-მეტი უგუნურება იქნება ჩვენის მხრივ, თუ ვიფიქრებთ, რომ ქვეყნის შექმნიდგან დაწყობილი აქნობამდე რომელიმე ადამიანი ღირსია ქებისა ან ლან-

ძღვისა, ჯილდოსი ან სასჯელისა იმის გულისთვის, რაც ჩაუგონებია მისთვის პატარაობიდანვე აღზრდას.

კაცობრიობის უბედურებამ მიაღწია ასეთ მაღალ წერტილამდის დღევანდლამდის გავრცელებულ სისტემების ძირითადი შეცდომის გამო. კაცს ბავშვობიდანვე ასწავლიდნენ შეუძლებელ რასმე! ესევე ხდება ეხლაც და ნაყოფათაც უბედურება მოაქვს. ნილაბი ახსენით მთლად ამ გაფუჭებულობის წყაროს, ყველა შეცდომაზედ მეტად სავალალოებელს, და ამის მაგივრად შეიტანეთ ცხოვრებაში ის სამართლიანი პრინციპები, რომელთა სინამდვილესაც ამტკიცებს იმათი თანხმობა თავიანთ თავთან და ჩვენი გრძნობებიც აშკარად ჰყოფენ ამასვე; მაშინ ორგულება, სიძულვილი, შურისძიება და თვით მ ყვასის წყენის სურვილიც კი განქრებიან საყოველთაოდ და ადამიანის ბუნების გამაცალკევებელ თვისებებად შეიქმნებიან გონიერი სიყვარული, გულათადი კეთილის ნდობა და ნამდვილი გულკეთილობა ურთიერთ შორის.

ნუ თუ ეს რთული და დიდი ბოროტება კიდევ იცოცხლებს, როდესაც ქვეყანაზედ ყველა ერთი — მეფიდგან დაწყობილი გლახამდე — შეიგნებს ამას, აგრეთვე ამის მიზეზსა და თანაც ეცოდინება ამის ასაცილებელი ზომები? კაცის ნათესავისთვის ამის მიზეზის ჩვენება ისე არ შეიძლება, რომ არ შეურაცხვეყოთ მაგრად ფესვებგამდგარი საზოგადო შემცდარი აზრები. ამიტომ ამ საქმეს სიძნელე სდევს თანა და იმის დათრგუნვა შეუძლიან მხოლოდ იმას, ვინც გაითვალისწინა საქმის დიდი მნიშვნელობა და გამოვიდა შემცდარ აზრებთან საბრძოლველად.

ძალიან ძნელი კია ამ დიადი ქეშმარიტების საზოგადოებაში გავრცელება იმ ბნელ და უმართებულო შეხედულებათა მიზეზის გამო, რომლებსაც აგონებდნენ აქნობამდის კაცობრიობას, მაგრამ საგნის დაწვრილებით

გამოკვლევის შემდეგ დავინახავთ, რომ ჩვენ-მიერ ახსნილი პრინციპები ერთ პირსაც კი არ აზარალებენ, არამც თუ რომელიმე წოდებას. პირიქით, მსოფლიოს დიდს ოჯახში არ მოიპოვება არც ერთი ისეთი წევრი—უმალესიდან დაწყებული უმცირესამდე—რომლისთვისაც დიდ სიკეთეს არ შეადგენდეს იმათი საერთოდ დღესასწაულებრივი მიღება. და როცა შეიგნებენ და ცხადად იგრძნობენ იმ ალურიცხველ, არსებითს და სამარადისო სარგებლობას, ნუთუ მაშინ კიდევ ხელს შეუშლიან იმათ განხორციელებას აპირადი ინტერესები? არასოდეს! იმ წინათ დანერგულ დამაბრკოლებელ აზრებს შეიძლება კერძო პირებმა შესწირონ საზოგადოების სარგებლობა, მისი კეთილგანწყობილება და თავიანთ თავზედ იმის კარგი შეხედულება; მაგრამ მაინც საბოლოოდ და საერთოდ გაიმარჯვებენ ის პრინციპები, რომლებზედაც დამყარებულია ნამდვილი ცოდნა.

ჩვენ ასეთი რწმენით იმიტომ ვწინასწარმეტყველობთ იმ დიდ მოვლენის დადგომას, რომელსაც კაცობრიობის ესტორიაში ვერც ერთი მოვლენა ვერ შეედრება, რომ ეს რწმენა გამომდინარეობს ბნელი და უვიცი დროის საეჭვო ლეგენდებიდან კი არა, არაჰიდ იმ ნათელი და თვალსაჩინო ფაქტებიდან, რომლებსაც ქვეყნის ყველა კუთხეში ვხედავთ. ჯეროვანი ყურადღება ამ ფაქტებისადმი, ამ ქეშმარიტად ბუნების-მიერ გამოცხადებულ საქმეებისადმი, სწრაფლ შეასწავლის, ანუ უკეთ ვსთქვათ, იძულებულ ჰყოფს კაცთა ნათესავს შეიგნოს ის შეცდომები, რომლების მიხედვითაც იგი იყო აღზრდილი.

ის პრინციპი, რომელზედაც ახალ ინსტიტუტში ქადაგებულ დოგმების დამყარებას აპირობენ, მდგომარეობს მასში, რომ ყველა ისინი უნდა ეთანხმებოდნენ ერთმა-

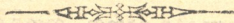

წერთს საყოველთაოდ გამოცხადებულ ფაქტებში, რომ-
ლებიც არ შეიძლება, რომ ქეშმარიტნი არ იყვნენ.

დ. შდ—ძე.

სეიჩინ გუჩუაძე

(შემდეგი იქნება).

აღზრდა ერისა

✻

სახოგადოებისა.

ურთიერთობის კრძნობის განხილვა ერში.

ვენ დაჩვეულები ვართ, რომ მარტო ბალანებს უნ-
დასწავლა-აღზრდა და ამიტომ მოზრდილებისა და
კოლშვილიანების ანუ სხვანაირად ხალხისა და საზოგა-
დოების აღზრდისათვის ფრიად მცირედს ვზრუნავთ,
მაშინ როდესაც ამათს აღზრდასაც ისეთივე დიდი მნიშ-
ვნელობა აქვს, როგორც მოზარდი თაობისას, თუ არ
მეტი. მკითხველს ეჭვი არ არის ხშირათ ექნება გაგონი-
ლი: „საქართველო დავარდნილია, საქართველო დაცემუ-
ლია!“ — და იმას კი არ კითხულობენ, თუ რისგან არის იგი
დაცემული და დავარდნილი, თუმცა ბუნების სიმდიდრით
ბევრი მხარე არ შეედრება ჩვენს ქვეყანას. ძირითადი მიზეზი
კი ჩვენის ტურფა სამშობლოს ასე დაცემისა და დავარდნისა
იყო და არის სრული უზრუნველობა ჩვენის მხრით თვით
ხალხისა და საზოგადოების აღზრდისათვის!.. ბევრნაირად

აუხსნიათ ჩვენს მეთაურებს ჩვენის ქვეყნის დაცემის მიზნი, ამის და გვარად ბევრნაირადაცა სცდილან მალამო დაედოთ იმის კრილობებისათვის, მაგრამ კრილობის წყლულს უარესობა თუ არა, არც საიმისო სიკეთე ეტყობა. ამის მიზნი, ჩვენის აზრით, ის ცრუ საფუძვლებია, რომლებზედაც ამყარებენ ჩვენის ქვეყნის დაცემას და მის აღორძინებას და ამიტომ აქ ჩვენ ვეცდებით აღენუსხოთ და განვმარტოთ ის უტყუარი პირობები, რომლებიც საჭიროა ხალხის ყოველმხრივი წარმატებისათვის, მისის კეთილ-დღეობის აღდგენისათვის. ეს საგანი ისეთ ძვირფას საგნად მიგვაჩნია ჩვენის თანამემამულეებისათვის, რომ იმედი გვაქვს არ გვისაყვედურებენ, თუ, ცოტა არ იყოს, გავაგრძელებთ წერილებს ამის შესახებ. უპირველეს ყოვლისა კი საჭიროა, რომ ჩვენმა ხალხმა ერთა გაკვეყნა და ნაოქლი აზრად და შეხედულება იქონიოს თავისი ეოფა-ცხოვრების გაუკეთესების ზარბაზნებზე და საშუალებებზე, რათა ჩვენი ყოველი საზოგადო მოქმედება ამ მხრათ იყოს ერთ სულ და ერთ ხორც...

როგორც სხვა ყველა ცხოველი, ადამიანიც საჭიროებს საქმელ-სასმელსა, სამოსელსა, ძილსა და სხვ. მაგრამ, როგორც ამბობს ერთი მეცნიერი, მის უპირველეს და უმთავრეს, თვით ბუნების საჭიროებას და მოთხოვნილებას შეადგენს სხვებთან ერთად ცხოვრება. ეს იმიტომ, რომ ადამიანი იბადება ქვეყანაზედ სხვა ყველა ცხოველებზედ უფრო უღონო და უმწეო. ის პატარაობითვე საჭიროებს უმეტეს მზრუნველობას და მოვლასა, მაშინ როდესაც ფრინველებზე და სხვა ცხოველებზე მრავალს რაშიმე ზრუნავს თვით მათი ბუნება.

მართალია, ადამიანი იბადება იმისთანა ნიჭებით, რომ შეუძლიან მიაღწიოს უმაღლეს განვითარებას და სწავლასა, მაგრამ დაბადებით კი ის ისეთი სუსტი იბადება, რომ მოკლებულია იმ აღლლსაც (ინსტიქტებს),

რომლებიც ფუტკარს და ობობას, ფრინველს და წვავს ასწავლიან თავიანთვის სადგომების აშენებას და საზრდოს მოპოვებასა. ერთი სიტყვით, აუცილებელი საქიროებანი აიძულებენ ადამიანს—ელტვადეს იგი სხვა ადამიანებსა და ეს არის მიზეზი, რომ ყველა სხვა ცხოველებზედ, ადამიანში უფროა გახსნილი მიდრეკილება ურთაერთობისადმი, ე. ი. სხვებთან ერთად ცხოვრებასა და მოქმედებისადმი. დანიშნულება ადამიანისა ამ ქვეყნად იმაში მდგომარეობს, რომ როცა უნდა და როგორც უნდა, ისე მოიხმაროს ბუნების ძალნი საერთო საკეთილდღეოდ და საერთო სასარგებლოდ. ხოლო, დასაძლევად ბუნების ძალთა და ჩვენს გონიერს ნებაზედ ამ ძალთა მოსახმარებლად აუცილებლად საქიროა ურთაერთობა, რადგანაც სათითაოდ სრულიად ვერას გავხდებით ბუნების ძლიერების წინააღმდეგ. გნებავთ მოჰფინოთ ქვეყანა არხებით, გზებით, ხიდებით?—საქიროა დიდი ურთაერთობა, დასაძლევად ბუნების ყოველ დაბრკოლებათა—მთათა, ღრეთა, მდინარეთა, უდაბნოთა, ზღვათა... გნებავთ ააგოთ პალატნი, ეკკლესიანი, სკოლანი?—ისევ საქიროა ურთაერთობა...

მაშ ეგრე, პირველი პირობა ქვეყნის წარმატებისათვის ყოფილა: «გახსნა და განვითარება ხალხში იმ მიდრეკილებისა, რომელსაც მეცნიერნი ეძახიან მიდრეკილებას ურთიერთობადმი. აუცილებლად საქიროა კარგად შევიგნოთ ეს, რადგანაც რომელს ხალხშიაც გახსნილია ეს მიდრეკილება ურთიერთობისადმი, იქ კეთილდღეობაც ამ ხალხისა საათობით იზრდება, ხოლო, სადაც ნაკლებად ან სრულიად მცირედ არის გახსნილი ხალხში ეს თვისება, იგი ხალხი დაცემულია, იგი ხალხი სიკვდილს აწის მიახლოებული...»

ახლა, რა ჭკლავს და რა აღაშენებს ხალხში ამ აუცილებელს პირობას მის წარმატებისას?

თვით-ძანთველად ანუ თქმობა არის დასაბამი ზი-
რება ურთიერთობისადმი მიდრეკილების გახსნისათვის
ხალხში.

„თავისუფლებაჲ, შენ ხარ კაცთა ნათესაჲნი,
შენ ხარ ჩაგრულის, წვალებულის წმინდა სათვარა,
შენ ხარ მშვიდობა და სიძარტლე ამა ქვეყნისა,
შენ ხარ აღმზრდელი ღვთაებაჲდჲ კაცთ-ბუნებისა“...

«დედა და შვილი» ილია ჭავჭავაძისა.

ბუნებაში არსებობს ერთი უცვლელი და საყოველ-
თაო კანონი: დიდი სხეული იზიდავს თავისზედ უფრო
მცირესა, ხოლო ეს მცირე თავისზედ უმცირესსა.

ეს კანონი ყველაზედ უკეთ წარმოსადგენი და და-
სანახია ცათა მნათობთა და სხეულთა წეს-წყობილების გა-
ცნობიდან. მოგვხსენებათ, რომ მზის სამფლობელოში (სი-
სტემაში), ერთის, წარმოუდგენელად უშველებელის სხეუ-
ლის, მზის, გარემოში, მიმოვილიან მრავალნი, მასზედ და
ერთი-ერთმანერთზედ უფრო დიდ-მცირენი სხეულნი,
ხოლო ამ დიდ-მცირედთა გარეშე — სხვანი უფრო მცი-
რენი. ყველა ეს სხეულნი მიმოვილიან ცის სივრცეში
ყოველის ფეხ-მოუკიდებლად რაზედმენივთიერზედ შესანი-
შნავის წესითა და ძნელად მომხდარა, რომ რომელიმე
მათგანს ემტყუნოს მთელის საუკუნოებით დაჩემებულის
გზისათვის.

მიზეზი ამისა მიზიდულობის ის ძალაა, რომელიც
ასე შესაფერად მიზომილი აქვს ქვეყანაზედ ყველა დიდს
და პატარა სხეულებს. რომ მზის სამფლობელოში, გარ-
და მეორე ხარისხოვან სხეულებისა, არ ყოფილიყვნენ
სხვა, ამათზედ უფრო მომცრო სხეულნი, მაშინ მოხდე-
ბოდა შემდეგი ამბავი: ყველა ეს მეორე ხარისხოვანი სხე-
ულნი მიზიდულ იქნებოდნენ მზისაგან. ესევე დაეძარტე-
ბოდა მესამე და მეოთხე ხარისხის მნათობებსა; და თუცა
ამათ მზე ერთი ათასად უფრო უშველებელი და ძლიერი

შეიქმნებოდა, ვიდრე იგი ახლა არის, მაგრამ მის სამფლობელოში კი სრულიად შექსწყდებოდა მოძრაობა, შექსწყდებოდა სიცოცხლე და გულ-საკლავა წყვდიადი მოფენებოდა ქვეყნის სივრცესა!..

სწორედ ესევე წესი და კანონი სწარმოებს ხალხთა ცხოვრებაში და, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, რომელს ხალხშიაც არის ან ყოფილა ეს წესი ურთი-ერთის დამოკიდებულობისა იქ ცხოვრებაც ხალხისა გაზრდილა საათობითა, ხოლო სადაც არსებობენ ან არსებულან უშველებელი ცენტრნი ხალხთა მოსახლობისა და ხელისუფლებისა, მეორე და მესამე ხარისხის უცენტრებოდ, იქ იგივე ცხოვრება უკუღმართად წარმართულა.

უდიდეს ცენტრები ხალხთა მოსახლობისა ჩვენს დროში არიან: ლონდონი, პარიჟი, ბერლინი, ვენა, ნიუ-იორკი და სხვანი. ამდენი ცენტრების მაგიერ, რომ მხოლოდ ერთი ან ორი ქალაქი ყოფილიყო, მაშინ ამ უკანასკნელებს იმისთანა დიდი მიზიდულობის ძალა ექნებოდა, რომ, რაც ეხლა ათს და ასს ქალაქს აწყდება ხალხი, მაშინ მხოლოდ ამ ორს ქალაქს მიაწყდებოდა თვისი გონებითი და ნივთიერი ნაწარმოებების საცვლელად და კანონების მისაღებად. თუმცა ამით, ეს ორი ქალაქი, წარმოუდგენელის ძლიერების ბუდედ შეიქმნებოდა, მაგრამ ამით მოხდებოდა სწორედ იგივე უსიცოცხლობა, იგივე სიკვდილი მათ გარემო ქვეყნებში, რაც მოხდებოდა მსოფლიოს სივრცეში, რომ მხოლოდ მკეს მიეზიდნა ყველა დანარჩენი მნათობნი ჩვენის მიწითურთ!..

ცხადია აქედამ, თუ რამდენად მავნებელია ქვეყნისათვის ამ გვარი უშველებელი და სრულის ძალით აღჭურვილი ცენტრი, რადგანაც ამით მას ეძლევა ყოვლად შემძლებელი ძალა მიზიდულობისა, რომელიც სპობს მიდამოთა ცენტრებში საკუთარი მიზიდულობის ძალასა და მით ამცირებს ხალხში ურთიერთდამი მიდრეკილებას, რო-

მელიც, როგორც ეს ზემოთაა ვსთქვით, არის უმთავრესი პირობა საზოგადოების წარმატებისათვის.

ცხადია აგრეთვე, თუ რამდენად სასარგებლო და საპროგრესოა ხალხისათვის ის წეს-წყობილება, როცა ერთი საერთო ცენტრის გარდა (როგორც მზის სამფლობელოში მზე) არის კიდევ სხვა უთვალავი ცენტრები ადგილობრივ, რომლებიც ნებას არ აძლევენ დიდს საერთო ცენტრსა სრულიად მიიზიდოს ადგილობრივი ცენტრები და მით ფრთას აკვეცენ მის სრულს მძლავრობას...

მოხსენებულის ქეშმარიტებას ნათლად გვიმტკიცებს ძველი და ახალი ისტორიაცა. მოვიყვანოთ ზოგიერთი მაგალითები იქიდან.

ამ გვარი ადგილობრივი ცენტრები არსებობდნენ საბერძნეთის თითქმის ყველა პროვინციებში და კუნძულებზედ. ადგილობრივი ურთიერთობა მივიდა იქ ისეთ განვითარებამდის, როგორც იმ დრომდე არსად არ ყოფილა მთელს ხმელეთზედ. ადგილობრივ ურთიერთობასთან ერთად იქ გამოცხადდა აგრეთვე **მადრეკლება საკავშირის ურთიერთობისადმი**, დაარსებით ისტმიის, ნემეანის და, უფრო განთქმულის, ოლიმპიის თამაშობებისა, რომლებზედაც, როგორც ვუწყით, იკრიფებოდა რაც კი გამოჩენილი იყო ფიზიკურისა და გონებითის ძალით, არა თუ საბერძნეთის ყველა რესპუბლიკებში და ქალაქებში, არამედ იტალიასა და თვით უშორეს აფრიკასა და აზიასა. სამწუხაროა მხოლოდ ის, რომ ეს იდეა, ე. ი. იდეა საერთო და ადგილობრივ ცენტრების ურთიერთშორის ჰარმონიულად განწყობისა და დამოკიდებულობისა, ვერ გამოცხადდა იქ საკმაოდ ძლიერად: **მიმზიდველობის მდამ ამ წეს-წყობილების მზისამ** ვერ შეჰსძლო დაცვა წესიერებისა ადგილობრივ ცენტრებს შორის.

წესიერი და შეურყვეველი მოძრაობა ციურთა მნათობთა აიხსნება იმ გვარის ძალების არსებობით მათში,

რომლებიც მოქმედობენ ერთი-ერთმანერთის წინააღმდეგ მიმართულებით, მაგრამ თანასწორის ძალის-ხმევითა, თანასწორის ცდითა. ხოლო ამ გვარს წეს-წყობილებაზედ აშენებულს სახელმწიფოს უნდა უმაღლოდეს ჩრდალო ამერიკის შტატები, რომ მისი ისტორია არ წარმოგვიდგენს გამუდმებულს სამოქალაქო ომებსა.

მოსპევით იქ თვით-მართველობა კერძო შტატებისა და თავი მოუყარეთ მათ მხოლოდ საკავშირო ვაშინგტონში და ამისი აუცილებელი შედეგი ის იქნება, რომ მათშიაც მეტად შემცირდება მიდრეკილება თავისუფალ ურთიერთობისადმი მშვიდობიანის მოქმედებისათვის. მოსპევით იმავ დროს შტატების საერთო ცენტრი—ვაშინგტონი, ე. ი. სრულიად გაწყვიტეთ მათ შორის კავშირი, მიანებეთ ყველა მათგანი სრულს თვით-ნებობაზედ და შეჭახება მათ შორის აცდალებულა შეიქმნება.

გაიხსენეთ ჩვენის ქვეყნის ისტორიაც. განა ზემოდ მოხსენებულის წეს-წყობილებით არ უნდა აიხსნას გამუდმებული ომები ჩვენი ქვეყნის თავისუფალ — კახეთსა, ქართლსა, იმერეთსა და დანარჩენ ნაწილებს შორის! ეს ნაწილები, მოკლებულნი საკავშირო ცენტრსა, განსაგებლად ქვეყნის საერთო საქმეებისა, და თავმინებებულნი თვით-ნებობაზე ყველა საქმეში, თავიანთ ძალას მხოლოდ იმაში ჰლევდნენ, რომ ერთმანერთს არბევდნენ, ერთმანერთს ასუსტებდნენ. სად იყო მათში მიდრეკილება ურთიერთთადმი მშვიდობიანის მოქმედებისათვის? საბერძნეთიც სავსე იყო ადგილობრივი თავისუფალი ცენტრებითა, ხოლო არ იყო იქაც საერთო ძლიერი ცენტრი, რომელსაც შესძლებოდა დაეცვა მშვიდობიანობა და სამართლიანი განწყობილება კერძოთა შორის. ამის შედეგი იყო გამუდმებული ომები ნაწილთა შორის, ხოლო ამ ომების შედეგათ—ქვეყნის საერთო გათახსირება და დაცემა...

ახალი იტალია, მრავალი საუკუნოების განმავლობაში, წარმოგვიდგენს ფრიად შესანიშნავ კავშირს ადგილობრივის მიზიდულობის ძაღისას და თავისუფალ ასოციაციისადმი მიდრეკილებას შორის. მილანი, ჰენუა, ვენეცია, ფლორენცია, რომი, ნეაპოლი, პიზა, სიენა, პადუა და ვერონა იყვნენ იმისთანავე ცენტრები მიზიდულობისა, როგორებიც არსებობდნენ საბერძნეთში, მაგრამ, უქონლობისა გამო მზისა (ე. ი. საერთო ცენტრისა). რომელსაც ჰქონოდა საკმაო მიზიდულობითი ძალა, რათა დაეცვა წესი და მშვიდობა მთელის ქვეყნის აგებულიებაში, იყვნენ მუდმივ ომებში ერთმანერთთან, სანამ, დასასრულ, ავსტრიამ და ფრანციამ არ ჩაიგდეს თავიანთ კლანჭებში მთელი აპენინის ნახევარ-კუნძული და სანამ მასთან ერთად შესამჩნევად არ მოისპო მის მცხოვრებთა შორის მიდრეკილება ურთიერთთადმი.

გერმანია ითვლება მიდამოთა ცენტრების (დეცენტრალიზაციის) სამშობლოდ. იგი მუდამ ცუდის თვალით უყურებდა ცენტრის გაძლიერებას, და მუდამვე იმას ელტვოდა, რომ დაეცვა ადგილობრივი უფლებანი.

გერმანია, საბერძნეთის მსგავსათ, მუდამ, თითქოს, მოკლებული იყო მზესა (საერთო ცენტრსა), რომლის გარშემო მშვიდათ უნდა ემოქმედნათ მრავალ მეორე ხარისხოვანს ცენტრებსა, რისგამო, როგორც საბერძნეთში, ძალები, დამოუკიდებელნი მთელს წეს-წყობილებაზე, ადვილად მიესევოდნენ ხოლმე ერთმანერთს და მით ფრიად აფერხებდნენ ცივილიზაციას თავის ქვეყანაში. გერმანიაში მრავლად იყო ადგილობრივი თავისუფალი ცენტრები, არ იყო მხოლოდ ერთი საერთო, სახელმწიფო ცენტრი, რომ იქილამ საერთოდ განეგოთ საერთოვე აზრი და მოქმედება. ამ უკანასკნელს ხანებში (1870 წ.) დაფუძნდა იქ ეს ცენტრიცა—პრუსიის მეთაურობით, თუმცა ამი-

თაც ჯერ კიდევ ბევრი აკლია გერმანიას მზის სისტემის წეს-წყობილების მსგავსებამდე.

მაგრამ, არსად მთელს ქვეყანაზედ, მიდამოთა და საერთო ცენტრები ისე შეთანხმებულად არ არის შეკავშირებული, როგორც ჩრდილო ამერიკის შტატებში. ეს არის მიზეზი, რომ იქ ფრიად აღორძინებულია ადგილობრივი მოქმედება, რომელიც ნათლად გამოიხატება აუარებელ სკოლების დაარსებით, გზების გაყვანით, საზოგადო ცხოვრების განვითარებით, შეძლების მომატებით და ყოველნაირი ასსოციაციების დაარსებით. სწორედ ზღაპარი წარმოვიდგებათ, როდესაც გაზეთებში კითხულობთ, რომ ჩრდილო ამერიკის რესპუბლიკაში, მხოლოდ ერთს თვეში, შემდგარა ოვიდასი სხვადასხვა ასსოციაცია ორასი მილიონის მანეთის თანხითა...

ივანე როსტომაშვილი.

(შემდეგი იქნება).

ასტრონომია

ახუ

პარსკვლავთ-მრიცხველობა *).

დედა-მინა თავის განშემო ტრიალებს. ამასგვსა და ჩ:-
სგვსა მნათობთა.

ოწმენდილ უღრუბლო ცაზედ უოგელ დი-
ლას ჩვენ ვხედავთ ცის ერთ და იმავე კი-
დურიდგან ამოძავალ მხეს. მხეს რომ კარგათ
დავაკვირდეთ, შევნიშნავთ, რომ იგი თანდათან
მაღლა იწევს, მაგრამ არა ჰირდაჰირ, არამედ ცო-
ტა გვერდზედ, აღმაცვრბად. ამ სასიით მხე ნელ-
ნელა მაღლა მიდის თქვენ მარჯვენა მხარეს
(ჰირი რომ მხისაკენ გქონდეთ მიქცეული)
და შუადღისას მიადწევს უმაღლეს წერტილს

*) იხ. „მთავარი“ № 9—10, 1903 წ.

ცხედ, ხოლო დილით ამოსულ ადგილს ძალიან შორს წეება. შემდეგ ამ უძაღვეს წერტილიდგან მხე კვლავ დაბლა იწევს და საღამო ეამს ნელ-ნელა უახლოვდება აღმოსავლეთის მოპირდაპირე დასავლეთ მხარეს, სადაც ძაღვ სრულიადაც ამოეფარება დედა-მიწას და ქვეყანას სიბნელე მოეფინება, დაღამდება. ამას ჰქვიან მხის ჩასვლა.

მთვარესაც, რომ თვალი ვადევნოთ, შევნიშნავთ, რომ იგიც ისევე აღმაცურად ადის ძაღვს, როგორც მხე. ასევე მოძრაობენ ვარსკვლავები. აქ ერთი რამ არის ასახსნელი. ჩვენ გვგონია, რომ მხე, მთვარე და ვარსკვლავები დედა-მიწას გარს უკლიან. ასევე ფიქრობდნენ ზირველათ ძველი ცის მეთვალურენი. „მხე“, — ამბობდნენ ისინი: — „თავისთავათ ბრუნავს მიწის გარშემო“.

ამგვარ დასკვნას იძიებდა ეოველი შემდეგი თაობა და დიდხანს ერწმუნებოდნენ მას. ბევრი საუკუნოები, ბევრი გამოცდა, ფიქრი და დამტკიცება მოუნდათ მეცნიერებს იმის გასაკებად, რომ მხეც, მთვარე და ვარსკვლავები კი არ უკლიან მიწას გარშემო, არამედ თითონ დედა-მიწა ტრიალებს თავის და მხის გარშემო.

დედა-მიწა ბრუნავს!.. მართლაცოდა ჩვენ ეს

ჰირველ გაცონებაზედ შეუძლებელ და შეუსაბა-
 მო საქმედ კვეჩვენება. ასევე ეგონა უწინდელ სა-
 ლხებს, სანამ ამ საძი საუკუნის წინეთ, ერთმა მე-
 ცნიერმა, გალილემ, არა სთქვა: „მზე დგას, მიწა კი
 მას გარს უვლისო!“ მაშინ ეს კაცი სულელათ ჩათ-
 ვალეს, მაგრამ ახლა უკანასკნელმა შევირდმა ც-
 იცის, რომ გალილე მართალს ამბობდა. მან გა-
 დაბრუნა ძირიანათ ვეელა ის, რაც მის დრომ-
 დის იცოდნენ და სწამდათ. — „როგორ თუ დე-
 და-მიწა ბრუნავს?“ — იმეორებდნენ გაცეებულნი.
 „ის მიწა, რომელსაც ეოველ დღე მაგრათ ვთე-
 ლავთ ფეხქვეშ? დიანს, მინდვრები, ხეები, ქალაქები,
 სოფლები ღ სხვა ვეელა ბრუნავენ და მიწასთან ერთად!
 მამ ჩვენ მცხოვრებნიც მიწასთან ერთათ ვბრუნავთ?
 ნუ თუ მე ვბრუნავ? მე, რომელიც ვზიკარ ჩემთვის
 მოსვენებით, ვბრუნავ მიწის ბურთთან ერთათ? —
 არა, ეს რომ მართალი იყოს, მე დავინახავდი
 ჩემს გარშემო მეოფ საგნების მოძრაობას. მე ვი-
 გრძნობდი ჩემს ფეხქვეშ მიწის ტრიალს, ან
 თავს ბრუ დამეხვევოდან! ჰირიქით, მე ჩემს გარ-
 შემო სრულ სიწყნარეს ვამჩნევ და არც თვითონ
 ვინძრევი!..“ — აი ამას გაიმახოდნენ დიდებული
 გალილეს საპასუხოდ და, იქნება, თქვენც ამასვე
 იმეორებდეთ ამ სტრიქონების წაკითხვასევე, მაგრამ,

აბა ცოტა დაფიქრდით, თუ გალილე მართალი არ აღმოჩნდეს!..

როდესაც ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადისართ, ამ ადგილის ცვლას რითი ტეობილობით? იმით, რომ თქვენს გარშემო მდებარე საგნები იცვლებიან, ისინი სხვა მდებარეობას დაბულობენ თქვენს მასხვებ. ვსთქვათ უახლოვდებით რომელსაღე სოფელს და იმის მახლობლად ხედავთ ხეს ანუ სახლსა. რამდენათაც დაუახლოვდებით, იმდენათ ხეც ანუ სახლიც თქვენ კიახლოვდებათ, მაგრამ განა სახლმა ადგილი იცვალა, რომ თქვენს წინ გაჩნდა? ამაზედ თქვენ, რასაკვირველია, სიცილით იტყვით: არა, სახლი კი არ კვიახლოვდება, თითონ ჩვენ უახლოვდებით სახლს. თქვენ გაუვლით გვერდით სახლს და განაგრძობთ გზას. ამ შემთხვევაშიაც, როგორც ჰირველში, სახლი თანდათან გშორდებათ და ბოლოს სრულებითაც გვეარგებათ თვალიდამ. ეტლში მჯდომს ანუ რკინის გზით მოგსაურს ეველა ეს უფრო ცხადათ ეჩვენება.

დედა-მიწა ისე მოძრაობს და მისრიალებს, რომ არც ინჯღრევა და არც ესლება რასღე და ამიტომ გერ გიგებთ, რომ დედა-მიწასთან ერთათ ჩვენც გმოძრაობთ.

ეტლის მოძრაობის დროს მისი ნჯღრევა რომ არ გვაგონებღეს მის მოძრაობას, გვეგონე-

ბოდა, რომ ერთ ადგილზედ ვართ გაჩერებულნი. რკინის გზით მოგზაურობის დროს ეჭვი გებადებათ, მიდიხართ თუ ერთს ადგილას ხართ გაჩერებულნი, რადგანაც, ფანჯარა რომ გააღოთ და გაიხედოთ კარში, დაინახავთ, რომ საგნები საშინელის სისწრაფით უკან გარბიან. მატარებლის მოძრაობის სმაურობა რომ არ ისძოდეს, იქნება დაგეჯერათ კიდევ, რომ ისინი მართლაც სადღაც გარბიან!.. მაგრამ, ვინ არ იცის, რომ ეს ასე არ არის, რომ საგნები არსად გარბიან!.. აქ თქვენი მსედველობა, თვალთ, გატყუებით, თორემ თქვენ თვითონაც კარგათ იცით, რომ საგნები კი არ მოძრაობენ, არამედ თითონ თქვენ მიგაფრენთ მატარებელი. ასეთს მოჴვენებას, ე. ი. მსედველობის მოტყუებას, ჰქვია ილიუზია.

ეველა შემოსხენებულიდგან შეგვიძლია გამოვივანოთ შემდეგი ორი დასკვნა: 1) ეველა ის საგნები, რომლებიც ჩვენთან ერთათ მოძრაობაში მონაწილეობას იღებენ, უძრავათ გვეჩვენებინ, ასე რომ მათი და თქვენი მდგომარეობა გაჩერებულსავით გეჩვენებათ; 2) ნამდვილათ უძრავი ნივთები გვეჩვენება მოძრავ ნივთებად, მაგრამ ისე კი, რომ როცა ჩვენ წინ მივდივართ, ისინი თითქოს უკან მიდიანო.

ახლა დავუბრუნდეთ მიწას. თუ დედა-მიწა

უძრავია, მაშინ ისიც უნდა ვიკულისხმოდ, რომ, მზე, მთვარე და ვარსკვლავები ჩვენ გარშემო გვივლიან.

როგორ არ გავიკვირდებთ, როცა გავიგებთ, რომ მზე, ეს ვეებართელა ბურთი, ასი ათასჯერ დედა-მიწასზედ დიდია (ამას შეძლები დავაბტვიცებთ). დედა-მიწა, რომელიც ჩვენ ევრე დიდი გვგონია—მზესთან შედარებით იგივეა, რაც მუშტის ოდენა ვაშლი ნადიმის სუფრასთან. ვარსკვლავებიც ისეთივე დიდნი არიან, როგორც მზე. როგორც ჰხედავთ დედა-მიწა ჰაწია კენჭი ყოფილს მთელ სამყაროს სივრცეში. მართლაც, განა შეიძლება—თუ ცოტა გონებას ვაფარჯიშებთ—ვიფიქროთ, რომ მთელი აურაცხელი და თვალგადუნვდენელი მსოფლიო სეციურის ქვეყნებისა ჩვენს ჰატარს მიწის ბურთს გარს უვლიდნენ!?. ეს განა იმას არ ეგვანებოდა: ხის ცხენზედ ძედომი ბავშვი ფიქრობდეს, ვითომ ვეკლა მის ასლო მეოფი საგნები (ხეები, სახლები და სხვ.) მას გარს უვლიან!?.

რამდენათაც დაშორებული ვართ რომელსამე საგანს მის გარშემო ტრიბლის დროს, იმდენათ ეს ჩვენგან შემოვლილი გზა დიდია, და რამდენათაც დიდია გზა, იმდენათ მეტი სინქარე უნდა ვიხმაროთ, რომ ერთ და იმავე დროს იმ საგანს გარს შემო-

უარსოთ. როგორც ამას შეძვევშიაც ვაიგებთ, მსე
დედა-მიწიდგან რამდენიმე მილიონი ვერსით არის
დამორბეული. მამ რამდენი გზა უნდა გაეკეთები-
ნა, როგორი სისწრაფე უნდა ეოფილიყო, რომ
მსეს დღის განმავლობაში დედა-მიწისთვის გარს
შემოეზობინა!..

კამკამა ვარსკვლავები ხომ ასი ათას მილი-
ონჯერ მეტათ დამორბეულნი არიან ჩვენსეედ. რა
თქმა უნდა უგუნურობა იქნებოდა, წარმოკვედვი-
ნა, ვითომ და მრავალი მილიონები ამ ვეებარ-
თელა მნათობებისა მიუწდომელის სისწრაფით
ჩვენი ჰაწია დედა-მიწის გარშემო ბრუნავდნ!.

ეხლანდელ დროში ეველამ ვიცით, რომ დე-
და-მიწა ბრუნავს და ეს ჩვეულებრივი ბუნებითი
ძოვლენაა. მხოლოდ ჩვენი მიწა ისეთი სისწრაფით არ
ბრუნავს, როგორც ვარსკვლავები: მისი მოძრაობა
ზომიერი და აუხეარებელია. დედა-მიწა ბრუნავს და
ჩვენც მასთან ერთათ. თუ ჩვენ ვერ ვამჩნევთ ამ
მოძრაობას, ეს იმიტომ, რომ მიწის სემო ჰირ-
სედ მეოფი საგნები: ხეები, შეობები და აგრეთვე
ჭაერი დრუბლებითურთ ჩვენთან და დედა-მიწასთან
ერთათ ბრუნავენ. ნიძუძათ, მოიგონეთ მოგზაურობა
დახურულ ეტლში ან ტივით წეალსეედ. ასეთივეა დედა-
მიწის მოძრაობა: წენარი და უხმო, რისგამოც ვერა
კვრძნობთ და ვერ ვიგებთ მის მოძრაობას. რომ

ცხადი წარმოდგენა ვიქონიოთ დედა-მიწის მოძრაობასედა, ავიღოთ ბურთი ან ატაძი. ავაკოთ წინდის ჩხირსედა და ვატრიალოთ მასსედა, როგორც ურძის თვალი ღერძსედა. ამ შემთხვევაში ვამბობთ: ბურთი თავის გარშემო ტრიალებსო. ამგვარ მოძრაობას თვალისებური მოძრაობა ჰქვიათ. წინდის ჩხირს, რომელიც ბურთის ცენტრშია გაურბილი — ბურთის ღერძი ჰქვიათ, ხოლო ის ნაწილები წინდის ჩხირისა, რომლებიც ბურთს გამოცდილებულნი არიან ანუ თავებს — ჰოლიუსი ჰქვიათ: ერთს სამხრეთი ჰოლიუსი, მეორეს — ჩრდილოეთისა.

გარდა ამ ორი წერტილისა (სამხრეთ და ჩრდილოეთის ჰოლიუსებისა) დედა-მიწის ეგვალ დანარჩენი წერტილები (სემო პირისა) 24 საათის განმავლობაში გარს უვლიან დედა-მიწის ღერძს და ცოტათ თუ ბევრათ დიდს სიმრგვლეს (გზას) აკეთებენ, მაგრამ უფრო დიდ გზას აკეთებენ ის წერტილები, რომლებიც ერთ და იმავე მანძილსედა დაშორებულნი არიან ჰოლიუსებიდან და რომელიც დედა-მიწას ორ თანასწორ ნაკვეთ-ბურთებად ჰყოფს. ამ სიმრგვლეს ჰქვიათ ეკვატორი. ასევე ბრუნავენ თავისი ღერძის გარშემო სეცის სხვა ეგვალ მნათობნიც: მზე, მთვარე და ვარსკვლავები.

ტ. ინასარიძე.

ქართულთა ივერიის მონასტერი ათონის მთაზედ *).

ავტორი მოგვითხრობს: როდესაც ტაძარში მოასვენეს ხატი, საკურთხეველში დაკრძალეს, მაგრამ განგებითა ღვთისათა მეორე დილით იპოვნიან მონასტრის კარის ბქვზე მისვენებულს, და ასე რაოდენიმე გზის შესვენებდნენ ტაძრის საკურთხეველში და მეორე დილით იპოვნიან მონასტრის გალავნის კარის ბქვზედ მიყუდებულს. შემდეგ გამოეცხადება ღვთის-მშობელი გაბრიელ დაყუდებულს და ეტყვის: მიველ უთხარი ძმათა მონასტრისათა, შე არა მოველ, რათა თქვენ დამიფაროთ, არამედ თქვენ დასაფარავადო. მაშინ გალავნის კარის ბქვზედ გაუშენებენ პატარა ეკლესიას ამ ხატსა, და დაასვენეს და ამისათვის მიიღო წოდება პორტაიტისა (მეკარე) ღვთის-მშობელისა. ყოველი შემსვლელ-გამომსვლელი, ბერი თუ ერის კაცი, მოვალეა თაყვანი სცეს პირველათ სასწაულთ-მომქმედ ხატს, და მერე გზას შეუდგეს. ათონის მთაში სასწაულთ მომქმედთა შორის პირველი ყურადღება მიქცეული აქვს ივერიის ღვთის-მშობლის ხატს და ამიტომ ათონის მთის მლოცავთ შეუძლებელია ასცდეს მისი ნახვა. ამ სასწაულთ

იხ.) „მოგზაური“ №12 9—10, 1903 წ.

მომქმედის ხატით აქვს შექმნილი ივერიელთა მონასტერს
 მეტოქი მოსკოვში, რომელიც სამოც ათას მანეთს ამ-
 ლევს ყოველ წლიურ შემოსავალს მონასტერს. ეს პორ-
 ტაიტისა ღვთის-მშობლის ტაძარი მეცხრამეტე საუკუნის
 ნახევარში სქერიათ ქართველებს, თავისუფლათ ქართულ
 ენაზე საღმრთო მოქმედება ჰქონიათ, და შემოსავალი ან
 საწირავიც ამ ხატისა მათის უფლების ქვეშ ყოფილა, შე-
 მდეგ უსურვებიათ მონასტრიდგან გამოსვლა, და უფრო
 მყუდროებით ცხოვრება. იქავე მონასტრის გარეთ
 ილია წინასწარმეტყველის სადაყუდებულში, მონასტრი-
 სავე კუთვნილში, მე ვნახე დაყუდებულნი ოთხი ქართვე-
 ლი მოხუცებული ბერი, რომელნიც მონასტრიდგან იღე-
 ბდნენ საზრდოს, როგორც ძმანი მონასტრისანი, და სხვა
 ქართველთა მიღება კი აღეკრძალათ ივერიელთა მონას-
 ტერში. ერთმა მათგანმა ფ-დ მოხუცებულმა სქემა მო-
 ნაზონმა ბესარიონ ქიქოძემ, განსვენებულ გაბრიელ ეპი-
 კოპოსის ძმამ, მიამბო, როდემაც ახლად მოველ მონას-
 ტერში, ქართული დაწერილი ქვა გამოსცვალეს ტრაპე-
 ზისა და სამრეკლოისაო და ბერძნული ჩასვესო. როგორც
 მესმის ქართველთაგანი ივერიელთა მონასტერში, ერთის
 მეტი აღარ არის, ესეც სასაფლაოს ეკკლესიის მცველათ,
 სხვანი ფრიად მოხუცებულობისაგან გარდაცვლილან,
 რომლებსგან ამ ხუთმეტი წლის წინეთ ვტკებობდი მა-
 თი სულიერი მოძღვრებით. მონასტრის ეზოში, დიდი ტა-
 ძრიდამ ხუთი საყენის სიშორეზე დასავლეთით, საიაზმეა,
 გარშემო მარმარილოს სვეტებით, რომელიც თალით შე-
 კრულია და დახურულია ტყვიითა, და აუზი მარმარი-
 ლოისა, რომლის შადრევნიდგან გადმოსჩქეფს წყაროს წყა-
 ლი: და დახატულია ისტორიულად ძველი და ახალი აღ-
 თქმის შინაარსით და იატაკი დაგებულია წმინდა მარმა-
 რილოთი. ყოველ სამონასტრო დღესასწაულში, და წყლის
 კურთხევის დანიშნულ დროს, ტიბიკონისაებრ, შემდეგ

ლამის თვეისა უწინარეს საღმრთო ლიტურდიისა, გან-
 ვლენ ლიტანიათა, და გარდაიხდიან აიზმას (წყლის კუ-
 რთხევას). სამი ტრაპეზის სიგრძე ხუთმეტი საყენია და
 სიგანე რვა საყენი; აქ გამწკრიებულია მარმარილოს ტრა-
 პეზები თავისი სასხლომებით, სამასი-ოთხასი სულისათვის;
 ტრაპეზის გვერდზე — შესაფერი სამხარეულო, და ფრიად
 დიდი პურის საცხობი, და შესაფერივე მარანი, სუყველა
 ქვითკირის შენობებით, სამრეკლო ფრიად მაღალი, უმა-
 ლლეს ყოველთა გუმბათთა და სხვათა, რაოდენიმე სარ-
 თულიანი. აქ, შუა სართულის დაკეტილი კარის კლდის
 ხვრელში დავინახე ერთი დიდი ოთახი, რომელშიაც
 მოთავსებულია მრავალი ძველი წიგნები, ხარები ძვე-
 ლი და ახალი, სამსრეთის მხარეს მაღალ კოშკში
 რამოღენიმე განყოფილებით და სასწეულო თავისი აფ-
 თიაქით და მრავლის განყოფილებით, საკუთარი ექიმი
 ჰყავთ, სასყიდელს აძლევენ ორიათას მანეთზე მეტს, სა-
 კრებულო დარბაზი აშენებულია სამხრეთის მხარესვე მონ-
 ასტრის ეზოში, რომელშიაც პროისტოთა (წარჩინებულ
 პირთა) აქვთ კრება. ჩემს დროს ოცდა ექვსი პროისტო-
 სი ითვლებოდა ივერიელთა მონასტერში და ასამდი ბერ-
 ნი, გარდა მორჩილებისა. ეს პროისტოთები ირჩევენ ეპი-
 ტროპოზს (წინამძღვარს). ეპიტროპოზს ჰყავს თანაშემწე
 დეკანოზი, ესეც ამორჩეული პროისტოთებისგან. პირ-
 ველს და მეორეს აქვსთ ატარონ ნება ყავარჯენი. ესევე
 პროისტოთები ამოირჩევენ ანტიპროსოპს (მაგიერ პირს
 მონასტრისას), რომელმან უნდა იცხოვროს დაბა კარა-
 იაში თავისი კრებულით; ეს არის წვერი პროტატისა,
 რომელიც კრებებში დაესწრება ოცთა მონასტერთა წარ-
 მამადგენელთა შორის, საზოგადო საჩივრებს და ყოვე-
 ლივე ათონის საქმეს ესენი გაარჩევენ, გარდა პოლიცი-
 ურ საქმისა, ვინაიდგან მათ აქვთ მინიჭებული თვით-მარ-
 თველობა ათონის მთის საქმეში, მთავრობასთანაც ესენი

არიან პასუხის მგებელნი; ამათ ჰყავთ საბოქაულო საქმის სისრულეში მომყვანი თათრის კაიმაკამი (მაზრის უფროსი), თავისი მოხელეებით, და ჯარის კაცით, და თითველი მონასტრის წარმომადგენელს ახლავს სარდარი (ჩაფარი). დაბა კარაიაში სასამართლოს დარბაზში ან პროტატში ყველა მონასტრის წარმომადგენელს აქვს თავისი დანიშნული სასხდომი ხარისხისაებრ: პირველი ათანასეს ლავრას, მეორე ვატოპედის მონასტერს, მესამე ივერიელთა მონასტერს, მეოთხე სერბთა მონასტერს, და შემდგომითი შემდგომი სხვა თექვსმეტ მონასტერს. ამ ოც მონასტერთ წევრთა შორის მხოლოდ ოთხის მონატრის წარმომადგენელთ აქვთ ნება ეპისტატობისა (თავმჯდომარეობისა), თითო წლით, ე. ი. პირველათ ლავრას, მეორეთ ვატოპედის მონასტერს, მესამე ივერიელთა მონასტერს და მეოთხეთ — სერბთა მონასტერს.

ზემოთ მოვიხსენიეთ ეპიტროპოზი. ეს განლავთ მონასტერთ ახალი ცხოვრების წინამძღვრის წოდება, ე. ი. ილიოართიმის (თავის ნების) მონასტერთა, და დეკანოზი (მოურავი). თითქმის ათონის მთის მონასტერთ ნახევარმა, უფრო მდიდრებმა, შესცვალეს ძველი ცხოვრების წესი, ზოგადი ცხოვრებისა ან კინოვიისა, როგორც ღღეს არიან იოანე ღვთის-მეტყველის სავანეში ქართველები, და სხვა ათი მონასტერი, და სკიტენი ათონის მთაშივე. ახალ ცხოვრების წესის შემომღებთა შორის ითვლება ივერიელთა მონასტერიც. ღღეს, შეუცვლიათ იგი სამონასტრო ზოგადი ტიპიკონის წესი ბერძნებს. აღვნიშნავ აქ მცირედ მათი ცხოვრების შეცვლას: სუყველა თავისი სურვილისაებრ სცხოვრობს, თითველი თავის სენაკში იხარშავს საქმელს, და მიირთმევს, რომელიც დიდად აღკრძალულია ზოგად მონასტერში. საზოგადო ტრაპეზში სრულიად არ მიირთმევენ საწოვავს, ზოგად მონასტერში კი ყველანი, უფროს-უმცროსი ერთად დასხდებიან და

ერთნაირ საქმელს მიირთმევენ, ჩაცმითაც ერთნაირათ
 იცმენ აქ; თავისი ნების მონასტერთ შეიძლება ერთს ხუთ
 ნაირი ხორცეული საქმელი ჰქონდეს, და მეორეს ლო-
 ბიოს მეტი არა ჰქონდეს-რა; თავისი ნების მონასტერთ
 ჰყავთ იჯარადარი მეყასბე, რომელსაც ხსნილ დღეებში
 მუდამ აქვს ხორცი გასაყიდი, და ვისაც ჰსურს მონასტ-
 რის ძმათაგანს, იყიდის და მიირთმევეს, მაშინ როდესაც
 ფრიად აღკრძალულია ზოგად მონასტრებში ხორცის შე-
 ტანა და მირთმევა, ასე რომ სასწეულოშიაც კი ავათ-
 მყოფებსაც არ მისცემენ საკვებათ; ეკლესიაში ლოცვის
 დროს, თვინიერ დიდის საქიროებისა, მოუსვლელობა ფრი-
 ად აღკრძალულია ზოგადი მონასტრის წესით. თავისი ნე-
 ბის მონასტერთ მცხოვრებთ კი თუ ნებაგვს მიბრძანდებიან
 ეკლესიაში საღმრთო მოქმედების დროს, და თუ გინდ
 არა; ზოგად მონასტერში ყოველივე ზოგადია, რაც სა-
 ქიროება მოითხოვს ცხოვრებისათვის და აკრძალულია
 ფულის ქონა თავისად, თავისი ნების მონასტერთ მცხო-
 ვრებთ კი შეიძლება ერთს ათასი თუმანიც ჰქონდეს და
 მეტიც და მეორეს ტანისამოსის სასყიდელი ფულიც არ
 ჰქონდეს. ნახავთ აბრეშუმის ანაფორა ჩაცმულ ბერსაც
 და დაკონკილ ანაფორიან ბერსაც, ასე რომ ყველა ჯა-
 მაგირი თავისი თანამდებობისაგებ სცხოვრობს; ვისაც
 თანამდებობა არ შეუძლიან, ისინი უფრო უფულონი
 არიან, ერთი სიტყვით, სუყველა თავისი სიმდიდრისაგებ
 სცხოვრობს, ფულის ინტერესი ძლიერია, უფრო მდიდ-
 რულათ სცხოვრობენ, ვინც მონასტრის მამულის მართვე-
 ლათ ყოფილან გაგზავნილნი, და უფრო მოსკოვში და საქა-
 რთველოში ნამყოფნი. მონასტერში ვინც ძმათ არის შერა-
 ცხილი, საზრდოთ აძლევენ სუყველას ორ დღეში ერთხელ
 გამომცხვარს ჰურს, თითოს სამ გირვანქას დღეში, კვი-
 რაში ოთჯელ ღვინოს, ზეთს, მოუხარშავს ლობიოს, ან
 სისირს, ან ბულდურს, ან თევზს, ცერცვს; ამათ თუ

გინდ შესჯამს, თუ გინდ გაჰყიდის და ხორცს იყიდის,
 და სხვას არაფერს არ აძლევენ, ტრაპეზს გაღებულს ვერ
 დაინახავთ, თვინიერ სამონასტრო დღესასწაულისა წე-
 ლიწადში სამჯერ და ისიც მლოცავთათვის; აქა ნიქისა-
 ებრ და სიმღიდრისა მიიღებს ბერი პროისტობის წევრო-
 ბას ძმობისას, მაშინ ხმა აქვს მონასტრის საზოგადო
 რჩევაში მონაწილეობა მიიღოს, და თვინიერ პროისტოთა
 არავითარი საქმე არ გარდაწყდება მონასტრისა, და უმ-
 ცროს ბერებს არა აქვთ ხმა; ზოგადი მონასტრის წესათ
 კი სუყველას აქვს ხმა წინამძღვრის ამორჩევის დროს და
 სხვა; პროისტოსს საქიროებისაებრ აქვს ოთახები, ზოგს
 ხუთი და ზოგს მეტი; პროისტოს ნება აქვს იყოლიოს
 მორჩილები თავის მოსამსახურეთ და კერძო მონასტრიდ-
 გან განწესებული მიიღოს, შეუძლიან მორჩილები ბერე-
 ბათ აკურთხოს, და იერო-დიაკვნად, და მღვდელ-მონა-
 ზნათ, და გაიჩენს მცირე კრებულს, და ამგვარად შეიქ-
 მნება იერონდა (სულიერი მამა), ივერიელთა მონასტრის
 ბერები უფრო უბრალო ხალხისაგან შესდგება, რომელ-
 თაც მონასტერი აძლევს სწავლა-განათლების საშეაღე-
 ბას, და შეიძლება მიაღწიონ, რომელიმე ეპარქიის მმარ-
 თველის ხარისხსაც და ეპისკოპოზ-მიტროპოლიტადაც გა-
 ხდნენ. ივერიელთა მონასტერში რაც სახლებია ზოგადი
 მონასტრის წესზე ექვსას-შვიდას ბერს ეყოფა საცხოვრე-
 ბელათ და ეხლანდელ წესზე კი დიდია თუ ეყო ორას
 ბერს. გასცილდებით მონასტრის გაღაენის კარს თუ არა,
 ქვით დაფენილია გზა ნავთ-სადგურამდე, და მონასტრი-
 დგან დაყოლებული ზღვის პირამდე, საუკუნოებიდგან
 აღშენებულია სხვადასხვა საქიროებათათვის მონასტრისა-
 თა, ქვითკირის შენობანი მომცრო ეკკლესიებითა. ნავთ-
 საყუდელში ფ-დ დიდი კოშკია, როგორც სიმაღლით,
 ეგრეთვე სისრულით, რომლის მსგავსი არ მოიპოვება
 მთელს ათონის მთაში; საქიროების დროს ანძებით შე-

მოსილ დიდს გემებს შეათრევენ შიგ და კლიტით დაჰკე-
 ტვენ; იტყვიან ამ კოშკიდგან მონასტრამდე ძველათ ჰქო-
 ნიათ გვირაბი გაყვანილი შიშინანობის დროს. აქ აღსა-
 ნიშნია შემდეგი სახლები: სახლები თავისი ეკკლესიით
 მენავეთათვის, სამეჯინიბო სახლი ორ-სართულიანი ქვი-
 თკირისა, ას ჯორზე მეტს დაიტევს, ქარხანა საქსოვი
 ტომრისა და სხვა საჭიროებათათვის მონასტრისათა, ქა-
 რხანა ქვიტკირისა ზეთის სახდელი, წისქვილი ჩარხისა,
 რომლისთვისაც ოთხი-ხუთი ვერსის სიშორიდგან არის
 მოყვანილი წყალი ქვიტკირის არხით და დახურულია
 ქვითკირითვე, სასწეულო კეთროვანთათვის თავისი ეკკლე-
 სიითა, რომელშიაც რაოდენსამე კეთროვანს ინახავს მო-
 ნასტერი, სასაფლაო თავისი დიდი ეკკლესიითა და აკალ-
 დამით, ბალი ლიმონ-ფორთოხლისა უმეტესი ერთი დევე-
 ტინისა, ბოსტანი უმეტესი ორი დესეტინისა თავისი სა-
 ხლებით და ეკკლესიით მებოსტნეთათვის, დიდი სათიბი
 ქვიტკირის გალავნით შემოვლებული, სათევზაო სახლი
 ორ-სართულიანი ზღვისპირად ქვიტკირისა, სახორბლე
 ქვიტკირისა, რომელიც იტევს რამოდენიმე ათას კოდს
 ხორბალსა. დაბა კარაიამდი ოთხი ვერსის გზა სრულიად
 ქვაფენილია, და ასევე ყოველ კუთხივ გზა ქვაფენილია
 და ვინაიდგან ურემი არ იხმარება გზის უხერხულობისა
 გამო, ასამდი ჯორი ჰყავს მონასტერს და რაც საჭირო
 იქნება მონასტრისათვის შეშა თუ სხვა მოსატანი ტვირ-
 თი, ამას ასრულებენ ჯორები. დაბა კარაიაში ორ-სარ-
 თულიანი დიდი სახლი, სამი კუთხედი შენობა ქვიტკი-
 რისა აქვს მონასტერს თავისი ეკკლესიითა და ბოსტან-
 ბაღით, მონასტრის მაგიერის პირის ბინად, და მონას-
 ტრიდგან მომავლელთა ბერთათვის თავის შესაფარად. გა-
 რდა ამისა იგერიელთა მონასტერს აქვს ათონშივე, მო-
 ნასტრის გარშემო, რამოდენიმე ათასი დესეტინა ტყე წა-
 ბლისა, მუხისა, წიფლისა და სხვა, რომელიც გააქვთ მო-

იჯარადრებს სხვადასხვა ქალაქებში გემებით, და იყიდებ-
 ბა კარგ ფასათ;—ხევში წისქვილი არა მცირისა შემოსა-
 ვლისა მომცემი, ვენახი (ვაზისა) უმეტესი ოცი დესეტინ-
 ნისა, და ვგრეთვე ზეთის ხილის ხის ბალი უმეტესი ოცი
 დესეტინისა, რომელნიც აკმაყოფილებენ მონასტრის სა-
 ქიროებებს; ივერიელთა მონასტრის ადგილშია: ერთი
 სკიტე (მეორე ხარისხის სავანე) იოანე ნათლის-მცემე-
 ლისა. საზოგადოდ სკიტელთ უფლობა ათონის მთაში
 ასეთია: სკიტეს აქვს ტაძარი საკრებულო გუმბათიანი,
 და რაოდენიც უნდა შენობას გააშენებს მონასტრის ნე-
 ბით, ეკლესიის მთავარ-ღიაკენისა და მღვდლის კურთხევა
 მონასტრის ნება-დაურთველათ არ შეუძლიან, სკიტის
 მცხოვრებ ბერებს შეუძლიანთ ისარგებლონ შემოთ სა-
 ქიროებისაებრ: მონასტრისავე ნებითა აქვს საკუთარი ბე-
 ქელი და ჰყავს ამორჩეული მმართველი სკიტისა სკიტე-
 ლებისაგან, მონასტერს არ შეუძლიან გააუქმოს სკიტე
 და ან ვინმე ბერთაგანი დაითხოვოს სკიტელების უნებუ-
 რათ, და ან გაყიდოს სკიტე როგორც კელია, მხოლოდ
 ექვემდებარება მონასტერს მცირედის გარდასახადის მი-
 ცემით, მუდამ წელიწადს გადაჭრილი ხარჯი უნდა აძ-
 ლიოს სკიტემ მონასტერს შეძლებისაებრ. ამასთანავე ივე-
 რიელთა მონასტერს აქვს თავის ადგილში, თუ არა ვცდებ-
 ბი, ორმოცდა რვა კელია, რომელიც ძველათ ჰქონიათ
 მონასტრის ბერებს მყუდროებისათვის საცხოვრებელათ,
 ზოგნი სამუდამოთ და ზოგნი ზაფხულობით მთის კალ-
 თებში, ყველა ამა კელიათა აქვთ თავისი მომცრო ეკლე-
 სია ოთხი-ხუთი სენაკით და სხვა საჭიროებათათვის შე-
 ნობანი ქვიტკირისა, სამი-ოთხი დესეტინა ეზოთი, ზეთის
 ხილის ხეებით, და ვენახ-ბოსტნით და სარწყავი წყლით,
 სამყოფი სამი-ოთხი სულისათვის საზრდოდ; კელიოტი
 არის პირველი ჩაწერილი პირი, რომელმაც უნდა გარ-
 დაინახოს მონასტრის სასარგებლოთ ღირებულება პირ-

ველ დაფასებული კელიის მესამედი ნაწილისა, და აქეს
 უფლება თავის სიცოცხლეში იცხოვროსიქ, და მასთან
 ჩაწეროს ორი კანდიდატი, შეუძლიან აცხოვროს თავის-
 თან ბერი ან მორჩილი, რომელთაც პირველი პირის სიკ-
 ვდილის შემდეგ შეუძლიანთ ერთ-ერთმან. მონასტრის
 თანხმობით მიიღოს პირველობა, და გარდაიხადოს მესა-
 მედი ღირებულობა პირველ დაფასებულისა, და ისევ
 მთელს თავის სიცოცხლეში ისარგებლოს, ასე რომ პი-
 რველი პირის სიკვდილისა კანდიდატები შეიტანენ მო-
 ნასტერში მესამედს ღირებულობისას პირველ დაფასებულ
 კელიისას, და გახდებიან მებატრონედ თავიანთ სიცოც-
 ხლეში, და რამოდენნიც იქნებიან კელიაში მონასტერს
 უნდა აძლიონ თითოეულმა თათრული ოქრო (ლირა) ყო-
 ველ წელიწადს, ე. ი. ცხრა მანეთამდი; მონასტრის ნე-
 ბით შეუძლიან კელიოტს კელია ვისზედაც უნდა გადას-
 ცეს, მონასტერსაც შეუძლიან კელია სხვაზე გაყიდოს
 უკმაყოფილების დროს, და ან სრულიად დაკეტოს, კე-
 ლიოტს არ შეუძლიან სამორჩილო მონასტრის უნებუ-
 რათ მიიღოს, ყოველი შინობა თუ კურთხევა მონასტ-
 რის დაუკითხავათ არ შეუძლიან კელიოტს, წინააღმდეგ
 შემთხვევაში საზოგადო წესისაებრ შეუძლიან დაატუსა-
 ღონ კელიოტი და ცარიელი განდევნონ ათონიდგან,
 როგორც ერთ ელადის (საბერძნეთის) ქვეშევრდომს უყ-
 ვეს, გაქცევაც ძლივს გაასწრო ათონიდგან და სატუსა-
 ღოს გადარჩა, და კელია მონასტერს დაუტევა. ერთი
 ასეთი კელია გახლავს იოანე ღვთის-მეტყველის სავანედ
 წოდებული ათონის მთაში, რომელშიაც დღეს სცხოვ-
 რობს ქართველთა ძმობა, უმეტეს ოცდა ათის ბერისა,
 ივერიელთა მონასტრის ადგილში, მონასტრიდგან ორის
 ვერსის მანძილზე; გარდა ძველი შენობებისა ქართველებს
 გაუშენებიათ აქ ოცდაათამდი სენაკები, და დიდი ეკლეს-
 სია, ეკლესიაზე გუმბათის დადგმის ნება მონასტერს არ

მიუცია, და მზათ ყოფილი ისევე დაუშლიათ, და აგრეთვე გაუშენებიათ ქვიტკირისა ორ სართულიანი შენობა, რომლის ნახევარში მოთავსებულია საწინებელი, და მეორე ნახევარში ქარხანა ზეთიხილის ზეთის სახდელი, და კიდევ შეიძლება რამოდენიმე სენაკი გაიმართოს ამავე შენობაში, მაგრამ გამართვის ნებას ბერძნები არ აძლევენ, და ისე უქმათ არის დარჩენილი. აქ პირველ პირად არის ჩაწერილი მამა ბენედიქტე (ბარკალაია), და მეორეთ მღვდელ-მონაზონი იონა, ე. ი. კანდიდატათ; გარდა ამათისა არავენ არ არის ჩაწერილი, იბრძვიან არათუ მარტო ივერიელთა მონასტერი, არამედ სრულიად ათონის მთის მონასტერნი, რათა მათი დადგენილი კელიოტებზე კანონები ქართველებზედაც განახორციელონ, და როგორც კანონის წინააღმდეგნი ქართველები განდევნონ ათონის მთიდგან, და ბევრიც დახარჯა ივერიელთა მონასტერმა; როგორც სარწმუნო კაცისგან გავიგე, ქართველების ათონიდგან განდევნაზე დიდ ვეზირამდი მიღწია საქმემ, და თუ კონსტანტინეპოლის რუსეთის ელჩი არ ჩარეულიყო ქართველების საქმეში, დღეს ხსენებაც არ იქნებოდა ქართველებისა ათონის მთაში და სხვა; მართალია ქართველები მაგათ წესს სრულიად არ ემორჩილებიან, და, პირიქით, ივერიელთა მონასტერს ედავებიან, კელიაც ჩვენია და კელიის პატრონიცაო (ე. ი. თითონ მონასტერიცაო), დღეს რუსეთის მთავრობის ზედამხედველობის ქვეშ არის და იფარავს ქართველთა კრებულს, და ვინაიდგან საბუთიანი სიმართლე დინახა ქართველებისა რუსეთის მთავრობამ, კიდევ ხელი მოჰკიდა და სამას თუმანს მუდამ წელიწადს, ივერიელთა მონასტრის, ბესარაბიის შემოსავალს უჭერს, და უგზავნის ქართველთა კრებულს ათონის მთაში. ეს ოცი წელიწადია არაფერი ეშველა საქმის გათავებას, რომელიც დიდათ მავნებელია ქართველთა კრებულისათვის ათონის

მთაში, რომელნიც მრავლითაგან არიან შევიწროებულ-
 ნი, ე. ი. შემით, წყლით, საავათმყოფოთი, კურთხევით
 ეკკლესიისა, ბერებისა, მთავარღიაკვნისა, მღვდელმონა-
 ზონისა, შინა წეს-წყობილებით და სხვა; საქმის გაუთა-
 ვებლობა ამათ ხელს უშლის, და, რასაკვირველია, ქარ-
 თველთა მონაზონთა გამრავლებასაც ხელს შეუშლის, და
 განდევნა არც კი დასჭირდება ბერძნებს ქართველებისა,
 შეიძლება თვით იძულებულნი შეიქმნენ განწირულებაში
 მყოფთა, თავი დაანებონ ათონის მთას, როგორც მოხდა
 კიდევ: მრავალთა სასარგებლო პირთა თავი დაანებეს,
 და უკუ იქცნენ საქართველოშივე და ამ გზით, არათუ
 ივერიელთა მონასტერი, არამედ იოანე ღვთის-მეტყველის
 სავანეც დარჩებათ ბერძნეთ ბერებს, თუ დროზე ყურად-
 ღება არ იქმნა მიქცეული; მინამ ქართველთა ბერები
 ათონში იმყოფებიან, საბუთი გვაქვს ივერიელთა მონას-
 ტრის მფლობელთ ვედავენთ, და უფლება აღგვიდგეს, 13
 თვარა მერმეთ გვიანლა იქნება, ესეც საფიქრებელია, პი-
 რველი პირი მამა ბენედიკტეს სიკვდილის შემდგეაც ღი-
 დი ცვლილება მოახდინონ ბერძნებმა ქართველების კე-
 ლიაზე. ათონის გარეშე ქვეყნებში, ივერიის მონასტერს
 მრავალ აღგილას აქვს სახნავები, რაოდენიმე ათასი კო-
 დი ხორბლის მომცემი. ღიდი სახნავები აქვს კალაბრი-
 აში, იერისოში, კასანდრაში და თასოში, ზეთიხილის ბა-
 ღი ბულგარიაში და სხვა; სუყველგან სახლები ეკკლე-
 სიით მორთული სავანედ მონასტრის ბერთათვის ან მო-
 ურავათათვის. სოფელ იერისოში ათონის მთის გარეთ ერ-
 თი ღდის ცხენით სავალზე მომიხდა მგზავრობა, მახლობ-
 ლათ სოფლისა, ღიდი უზარ-მაზარი კოშკის ცალ მხარე
 ნანგრევზე წავაწყდი, ეგდო მარმარილოს ქვა და ეწერა
 ქართულათ, ხუცური ასო-მთავრულით, სხვათა შორის
 „ღთუ გვირგვინოსან მიხაილ პაღეოლოლოს ღროს აღი-
 შენა ქართველთაგანო“. ეს კოშკი ივერიელთა მონასტ-

რის მამულშია, ეს მამული ფრიად ვრცელია, სახნავ-საძოვრით, სათიბით და ტყითა, აქა ჰყავს ჯოგი ივერიელთა მონასტერს, ამ მამულს ხმარობს სრულიად ივერისოს სოფლის მცხოვრები ოთხასი კომლი, და მონასტერს თავისს ხვედრს აძლევენ; აქ არის ორმოცდა ორი კომლი ქართველი, საქართველოდგან გადმოსახლებულები, ძველიდგან მონასტრის საქიროებათათვის, როგორც მოგვითხრობს ჰორთირი უსპენსკის აღწერა ათონისა, ახლა ბერძნული ენით მოუბარნი; მხოლოდ ერთი ჩვეულება შევნიშნე ივერული, რომელიც სხვათა ბერძენთა არა აქვთ ჩვეულებად: სადილ-ვახშმის მირთმევის დროს და შემდეგ მირთმევისაც ლიტრის წყლით და ტაშტით შემოვა უნკროსთაგანი და ხელს დაგაბანებს და პირს გამოგარეცხიებს და მეორეს ხელსაწმენდი ტილო მოაქვს შესამშრალეבלათ ხელ-პირისა. ერთმა ბულგარელმა ბერმა მიაძბო, ბულგარიაში, რომელიც აქვს ივერიელთა მონასტერს მეტოქი, იქაური ეკკლესიის შენობას ქართულათ ნაწერი ქვა ამოაძრესო. ვარდა ამისი ივერიელთა მონასტრის მამული რუსეთში, საქართველოში, ბესარაბიაში ცხადია რამდენს შემოსავალს აძლევს მონასტერს, ესენი არიან ქართველთა წარჩინებულთაგან შეძენილნი, შეწირულნი და მონაგარნი, ქართველთა მერმის მომავალთათვის საკეთილდღეოდ.

კონსტანტინეპოლის ქალკიდიკიის აკადემიის პროფესორმა გელეონმა, გამოსცა ბერძნულათ დაბეჭდილი წიგნი, ათონის მთის აღწერისა, სახელდობრ «ათონია», ნებართვითა კონსტანტინეპოლის პატრიარქისათა; ავტორს ფილოთეოსის მონასტერში უნახავს ერთი ხელ-ნაწერი ბერძნული წიგნი, და დამწერს ძლიერ ჰკიცხავს და ზღაპარ ნაწერათ უწოდებს მის შრომას, ვითომ ათონის მთაში დიდი კონსტანტინე და იმ დროის მეფეთა გაემენებინოთ მონასტრებო; ავტორს მოჰყავს მრავალი საბუთი

და ამტკიცებს დიდ კონსტანტინეს დროს მეოთხე საუკუნეში ქრისტიანებიც არ იყვნენ ათონის მთაშიო, და მონასტრები საიდგან იქნებოდნო, და უჩვენებს მონასტრებს, რომელ საუკუნეში სად აღშენდა და სად არა, მხოლოდ ათონის მთაში პირველათ მონასტრების გაშენება დაიწყეს მეთე საუკუნეშიო და სხვ.

ავტორი მოგვითხრობს, რომ იოანე ივერიელმა ივერიელთა მონასტერში პირველათ გააშენა იოანენათლისმცემლის ტაძარი, და სახლები ივერიელთა ერთათვის 960 წელს და ფრიად განადიდეს ივერიელთა მონასტერი გიორგიმ და ვარაზ ვაჩე ივერიელებმაო.

კედრინოსი, მეთერთმეტე საუკუნის გამოჩენილი ისტორიკოსი კონსტანტინეპოლისა, სხვათა შორის მოგვითხრობს (გვერდი 566): „გიორგი და ვარაზ ვაჩე ივერიელებმა ივერიელთა მონასტერი გააშენეს ათონის მთაშიო“.

ქალაქ ათონის ნიტროპოლიტი მელეტიოსი თავისს საეკლესიო ისტორიაში, მეთექვსმეტე საუკუნეში, სწერს მეორე ტომში (გვერდი 388): „რომანოზი არგირი და მიხაილი პაფლაღონოს მეფეების დროს 1028—1041 წლებში, აღაშენეს ივერიელთა მონასტერი ათონის მთაში გიორგი და ვარაზ ვაჩე ივერიელებმაო“.

პროსკინიტარიონი წმიდა პავლეს მონასტრის ავტორი მოგვითხრობს: „გიორგი ივერიელმა კლიმენტოში იყიდა ადგილი ოთხას ფლორად და აღაშენა მონასტერიო“. ამაზე გედეონი არაფერს მოგვითხრობს რასაკვირველია, ჯერეთ კიდევ ბევრი რამეა ივერიელთა მონასტრისა გარემოება საიდუმლოთ მოცული და სანამ ქართველთა უფლება არ აღსდგება, ასეც იქნება. წმიდა ათანასე ათონელის ხსენებას აღასრულეშს მართლმადიდებელთა ეკლესია 5 ივლისს. ათანასე ათონელი სწერს თავისს ანდერძის წერილში და სხვა მრავალ ცნობათა შო-

რის მოგვითხრობს: „იოანე ივერიელმა რაც რომ თავი-
 ანთ ივერიელთა ნათესავთათვის აღაშენა ივერიელთა მო-
 ნასტერი, მას შემდეგაც არ დასცხრა ქველის საქმე ჩვენს
 ლაერასა ზედა, დიდი ამაგი დასდო ჩვენს ლაერასა ზე-
 და, შემოსწირა წმიდა ევსტატის კუნძული, და ლიმნო-
 სის მამული, რომლიდამაც ყოველ-წლიურათ შემოსდის
 ოთხმოცი ოქრო ჩვენს ლაერას, და სხვა მრავალ მონას-
 ტრისათვის სახმარისი შემოსწირა ჩვენს ლაერას, განურ-
 ჩევლათ სუყველის ათონის მთის მკვიდრთ აძლევდა დიდს
 შემწეობას, და უშენებდა ტაძრებს, დასაყუდებულებს და
 ქსენონებს. აწ ვანდობ ჩემის ლაერის მართვა-გამგებლო-
 ბას ჩემს შემდეგ და სრულიად ათონის მთის განგებლო-
 ბას და პროტოობას, ხორციელათ იოანე ივერიელის
 შვილს, და ჩემს სულიერს შვილს ევთიმეს, რომელსაც
 მე ვპოვებ ყოველთა ათონის მთის მამათა შორის უწმი-
 დეს და უდიდებულესად, და შემდეგ ევთიმემ უკეთუ
 ისურვოს მყუდროებით ცხოვრება, ვანდობ ევთიმემ თა-
 ვის მაგიერათ დაადგინოს მართველათ ლაერისა და სრუ-
 ლიად ათონისა გიორგი ივერიელი, და ვთხოვ ლაერას
 ძმათა რათა ჰქონდეს ივერიელთა ძმათა მიმართ დიდი სი-
 ყვარული, და ურთიერთობა“. როგორც წმიდა პავლეს
 მონასტრის პროსკინიტარიონში, ვგრეყავე ბერძენთა მრავალი
 მწერლები მოგვითხრობენ: „პროტოსი (პირველი)
 ევთიმე ივერიელი, „პროტოსი გიორგი ივერიელი“
 ათონის მთის მთელს წინა საუკუნოებში პროტოსი ეწო-
 დებოდა, ესლა რაც ოც მონასტერთა წარმომადგენელნი
 განაგებენ, ესევე და უმეტესი უფლობა ჰქონია ძველს
 დროს პროტოსსა. მეფენი და პატრიარხნი თანახმად ათო-
 ნელთა, ერთს უწარჩინებულეს პირს მიანდობდნენ ათო-
 ნის მართვა-გამგებობის საქმეს და ის განაგებდა ათონის
 მთას. ის იყო შუამდგომელი მეფეთა და პატრიარხთა
 წინაშე და მეუღაბნოეთა, და მონასტერთა მზრუნველი

და სხვა. ვეთიმე და გიორგი ივერიელებს, როგორც მოგვითხრობენ ბერძენთა მწერლები, მათის პროტოსობის დროს დიდი ღვაწლი მიუძღვით, ვინაიდან ახალ წესების შემოღებას დიდი შრომა უნდა, და აგრეთვე აჯანყდა ის ხალხი, რომელიც წინათ გარდასახლებული იყვნენ ათონიდან, და ძალით შემოვიდნენ ათონის მთაში საცხოვრებლათ; ამაზე დიდი ძალი და შუამდგომლობა დასჭირდა იმპერატორებთან, რათა სხვა ახალი ალაგი მიეცათ იმ ხალხისათვის ათონის გარეშე, და ათონის მთა განეთავისუფლებინათ მცხოვრებთაგან; როგორც წინეთ მეფენი მათს თხოვნას აუსრულებდნენ და ასე მხნედ განამტკიცეს ათონის წეს-წყობილება, ვეთიმე და გიორგი ივერიელებმა. არა თუ ივერიელთა მონასტერი გააშენეს, არამედ სრულიად ათონის მთას დიდი ამაგი დასდევსო.

პროფესორი გედეონი მოგვითხრობს შეიღამდი ხრისოვულებს (სიგელ-გუჯრებს) მეფეებისაგან მიცემულს ივერიელთა მონასტრისთვის. ესენი ცხად ჰყოფენ ივერიელთა მონასტრის ქართველების უფლებას. როგორც სჩანს ივერიელთა მონასტრის აღშენების დროის აღწერილად იოანეს და ვეთიმეს წინამძღვრობის დროს, ბერძენები არ ყოფილან მიღებული მონასტერში, როდესაც მოისვენა ვეთიმემ წინამძღვრობისაგან და გარდასცა გიორგის წინამძღვრობა, გიორგიმ დაიწყო თითო-ოროლას მიღება ბერძენებისა, ე. ი. მენავეთ, მებოსტნეთ და მჭედლათ მონასტრის საჭიროებათათვის, ამაზე ვეთიმეს სწყინდა, მაგრამ გიორგის არ აწყენიებდაო.

მეცამეტე საუკუნეში ივერიელთა მონასტრის მცხოვრებ ქართველთა და ბერძენთა ბერებს მოჰსვლიათ უკმაყოფილება, როგორც სწერს თავისს განჩინებაში კონსტანტინეპოლის პატრიარხი კალისტრატე (დაბეჭდილია ვენეციაში ბერძნულათ, მეცხრამეტე საუკუნის მესამოცე წლებში); ვინაიდან ქართველთა ძლიერ სიმცირისა გა-

მო. და უსწავლელობისა არ შეეძლოთ მონასტრის მოვლა, მათ ქართველთავე თანხმობით ჩამოვართვი მონასტრის წინამძღვრობა ქართველებს, და ეკონომოსობა (მოურაობა) და დიდი საკრებულო ტაძარი და ჩავაბარე ბერძნებს, და ქართველებს ჩავაბარე პორტაიტისის ტაძარი და სხვა ყოველივე საერთოთა. ამ განჩინებას აგრძელებს პატრიარხი და თითქმის სინანულშიაო, არავინ იფიქროსო; ვითომც ბერძნებს მხარი დავუჭირეო და ისევე — იმეორებს ქართველები ძლიერ მცირე არიან და უხერხულნი მონასტრის მოვლაზე და თვით ქართველები თანახმა არიან და იმისათვისაო და სხვ.

მეთოთხმეტე საუკუნეში ასკიტიკაშია რომელიც დაბეჭდილია ბერძნულათ ხელს აწერს ივერიის მონასტრის წინამძღვარი ქართულათ „სიმეონი“ სხვა წინამძღვართა შორის მესამე პირათ, სჩანს ისევე ქართველებს მიუღიათ წინამძღვრობა.

პროფესორი გედეონი მოგვითხრობს თავისს აღწერაში: „მეთოთხმეტე საუკუნეში ივერიელთა მეფეებმა ქაიხოსრო და მზე ქაბუკმა, ივერიელთა მონასტერი სრულიად განაახლეს, მრავალი დანგრეული და დაძველებული შენობანი გააშენეს, განაახლეს, ახლათ აღაშენეს მონასტრის კედლები ვიდრე წმიდათა უვერცხლოთ მკურნალთა ეგვაპტემდე, და სხვა. განაახლეს და აღაშენეს სიდაც მამულები აქვს მონასტერს საჭირო შენობანი, და განამდიდრეს ყოველივე შემოსავლით მონასტრის საჭიროებათაებრ, და ააშენეს ფრიად დიდი კოშკი მონასტრის ნავთ-საყუდელში“.

ავტორი კვლავ მოგვითხრობს: „მეთექვსმეტე საუკუნეში ივერიელთა მონასტერი დაკეტეს ბერებმა, და გასაღები მონასტრის კლიტისა, მიართვეს ალექსანდრე კახეთის მეფესო, რომელმაც უბოძა თორმეტი ათასი ფლორი (ოქრო) და ბერები მოიქცნენ მონასტერშიაო.“

როგორც მეცნიერები სწერენ იმ დროის ფულის დონებაზე მაშინდელი ერთი ახლანდელს ათს უდრისო.

ავტორი კვლავ მოგვითხრობს: „მეჩვიდმეტე საუკუნეში, უბრწყინვალესმა აშოტან მუხრან ბატონმა, ივერიელთა მონასტრის პორტაიტისის ეკკლესია განაახლა, და განამშვენა და სრულიად დაახატინა თავისი საფასითა“.

„პროსკინიტიარიონ ტონ ივირონ“-ის ავტორი მოგვითხრობს: „იშვნა დრო ბარდ სკიროსმა კონსტანტინეპოლის იმპერატრიცა ქვრივი თეოდორას და მისი ობლების დროს, დაუწყო ბრძოლა და უნდოდა დაემხო მეფობა მათი. დედოფალმა მოილაპარაკა თავისს წარჩინებულებთან, და ვერაფერი ღონისძიება ვერ მოახერხეს, გარდა ივერიელი თორნიკის მოშველებისა. დასწერეს თხოვნა მხედართ-მთავრათ ნამყოფ თორნიკე ივერიელთან და გაგზავნეს ათონის მთაში, და აგრეთვე იოანე ივერიელთან და ათანასე ათონელთან წერილები, რათა მათ ურჩიონ თორნიკეს, და გამოგზავნონ მოსაშველებლათ. ერთი კვირის მრავლის თათბირის შემდეგ დაიყოლიეს იოანე ივერიელმა და ათანასე ათონელმა, ღვთის წინაშე თავდებათ უდგებიან, უკეთუ ამაში რაიმე ცოდო იყოს, ღმერთს ჩვენ ვაგებთ პასუხსაო და თან დასძენენ უფრო დიდს სამადლო საქმეს მოელი და ღმერთი უმეტესათ შეგიწირავსო ქრისტიანთა მტრის დათრგუნვისათვის და საქრისტიანო სამეფოს უსჯულოთ ხელისაგან გამოხსნისათვისო. მაშინ თორნიკე გაიხდის ბერის ტანისამოსს და ჩაიცვავს სამხედრო ტანისამოსს, და მივა სატახტო ქალაქს. დედოფალი და დიდებულნი მიიღებენ დიდის პატივით. დედოფალი თეოდორა დააჩოქებს მის წინ ორივე მცირე-წლოვანს კონსტანტინეს და ვასილს, შემდეგ იმპერატორებს, და ეტყვის: «მამაო წმიდაო, შენ ხარ ამ ობოლთა მამა და მფარველი და მტრის ჩელიდ-

გან დამხსნელიო! მაშინ თორნიკე მხედართ-მთავარი შეუდგება თავისს საქმეს, შეებმება თავისი მხედრობით ბარდსკიროს და მი მხედრობას, სძლევს და სრულიად განდევნის სპარსეთის საზღვრამდე. მობრუნდება თორნიკე კონსტანტინეპოლს ძლიევა შემოსილი, დედოფალი თეოდორა გაუღებს სამეფო საუნჯის კარს, და სთხოვს რაც მისი ნება იყოს მიიღოს, თორნიკე მხედართ-მთავარი უარს ჰყოფს ყოველივე ქვეყნიერ დიდებას და სიმდიდრეს, მე ჩემი დავუტიე და სხვისას ვერ მივიღებოა. რასაკვირველია, ქართველთა მონასტერს, სადაცა სცხოვრობდა მათი დამხსნელი თორნიკე, შემწეობას მისცემდა მყოფე-დედოფალი თავისს საქმეოში.

ივერიელთა მონასტერში, დიდი ტაძრის კარის ბქის ისტორიულ მხატვრობებს ვათვალიერებდი, მომეახლა ერთი ღრმად მოხუცებული ბერძნის ბერი და მკითხა ვინაობა; მე მიუხეცე ქართველი ვარ მეტი; მაშინ თითი მიმითითა და მითხრა, ესენი არიან, შვილო, საქართველოს მეფენი და აღმაშენებელნი ამ მონასტრისანი, და მათშორის მდგომარე მხედართ-მთავრულათ ჩაცმულზე მითხრა, ეს თორნიკე არისო. მე ძალიან დავაკვირდი ზედ-წარწერას, მაგრამ სახელები წაბლალული იყო გარდა ორისა, მხოლოდ ძლივს ეტყობოდა საერთო წარწერა მეფეთა ზემოთ «ვასილევს ტონივირონ» (ივერიელთა მეფენი), ბერძნულათვე ეწერა ერთი დედოფლის მხატვრობაზედ „ნესტან დარეჯანი“ და მეორე დედოფლის წინ მდგომ სამეფო სამოსლით მოსილ ყმაწვილზე «ვასილი», დედოფლის სახელის წარწერა კი არ ეტყობოდა.

მეორეთ მგზავრობის დროს ორი-სამი წლის შემდეგ მიველი ივერიელთა მონასტერში და შევხედე კარის ბქის მხატვრობას, წამლით განეახლებიათ მხატვრობები, არც კი, საკირო იყო, და ზედ მეფეებზედ წარეწერათ: „ვასილევს, ტონ ვიზანტინონ კეკტიტორონ“ (ბიზანტიის

მეფენი და აღმაშენებელნი) და სუყველა მეფეებზე თითულთა სახელები დაეწერათ, რომელიც შუაზე დგას, შარავანდედიანი მეფე, დაეწერათ: „დიდი კონსტანტინე“, და სხვაზე სხვადასხვა ბიზანტიის მეფენი; რომელიც უმეტეს ასჯერ წამიკითხავს ჩემის თვალით «ნესტან დარეჯანი» წაეშალათ და მის მაგიერათ დაეწერათ «ირინე დედოფალი ბიზანტიისა». ამ დროს განსვენებული არხეოლოგი დიმიტრი ბაქრაძე იქ ქართულ ბიბლიოთეკას სჩრეკავდა. რასაკვარველია, მესიამოვნა მისი ნახვა, და კიდევ მოვახსენე გულ-მტკივნეულმა მეფეთა წარწერების გამო და ვუჩვენე კადეც ის მხატვრობები. განსვენებული დარწმუნდა, ქართველთა მეფეთა მსგავსათ არიან დახატულნი, და გვირგვინებიც მათივე მსგავსებით არისო, ე. ი. ქართველთა ჩვეულებიისაებრო, უთუოთ ქართველთა მეფენი უნდა იყვნენო.

ჩემის აზრით, საშვალ მეფე-დედოფალთა შარავანდედით მდგომი მეფე უნდა იყოს დავით აღმაშენებელი, რომელმაც დიდი შემწეობა აღმოუჩინა ამ მონასტერს, და კონსტანტინეპოლს გაუშენა მეტოქი და ადგილი თავისი საფასით შეისყიდა, და არა დიდი კონსტანტინე, ე. ი. მეოთხე საუკუნის მფლობელი საბერძნეთისა და რომისა, რომლის დროს მონასტერი კი არა, არც ქრისტიანობა ყოფილა ათონის მთაში, და ნესტან-დარეჯანის მაგიერათ, რომელიც ეწერა, ირინე დედოფალი, მერვე საუკუნეში მეფობდა კონსტანტინეპოლში, და მაშინაც მონასტერს არ აშენებდნენ ათონის მთაში, სადაც დაიწყეს მონასტრის გაშენება მხოლოდ პირველათ მეათე საუკუნეში. ამაზე კი არა პროფესორის გედეონის აღწერა, რომელიც სხვადასხვა საბუთებით გვიმტკიცებს ამას და დანარჩენზედ იხილე «ათოსი». რომელიც შარავანდედით მოსილ მეფის უკანა მხართან უდგას, შეხედვით ახოვანი და მოსილი მხედართ-მთავრულათ, უეჭველია თორნიკე

მხედართ-მთავარი უნდა იყოს, და ამასაც სახელდობრ და თითის ნიშნით მეტყვოდა წინამოხსენებული ბერძნის ბერი. შემდეგ ქაიხოსრო და მზექაბუჯი და ალექსანდრე კახეთის მეფე, და სხვა დედოფალი ნესტან-დარეჯანი ქართველთა დედოფალი, ვასილი, რომელს ც წინ უდგას, უნდა იყოს თეოდორა, კონსტანტინეპოლის მეფე-დედოფალი. ეს ორი უნდა იყვნენ, თორნიკე ქართველთა მხედართ მთავრისაგან დავალებული. პროფესორი გედეონის სიტყვით ეს ტაძარი და სხვა მრავალი წმიდა მღვდელმონაზონის მარკოზის ქართველის დახატულია მეთექვსმეტე საუკუნეში; პროფესორი ძლიერ გაუკვირვებია ამის მხატვრობის ხელოვნებას, და საუკეთესო მხატვრათ სთვლის, სრულიად საბერძნეთში და სხვაგან. როგორც ქართველი კაცი ქართველთა აღმაშენებელთა მეფეთა არ დაივიწყებდა და თორნიკეს უსახსოვროთ.

თუ ბერძენთა ფილოთეოსის მონასტერში დახატულია დღემდე კახეთის მეფენი ლეონი და ალექსანდრე, და ხელში უჭირავთ ორთავ მონასტერი განახლებისათვის მონასტრისა, რომ თავიანთი საკუთარი აღმაშენებლები—ივერიელთა მეფენი დაეხატნათ ქართველებს, მონასტერში, არავინ დაუშლიდათ. აქ ცხადია მეფეთა ახალი წარწერის სიყალბე. ბერძნული წიგნი ათონის პროსკინიტარიონა გადმოგვცემს: თორნიკე მხედართ-მთავრის შესამოსი ჯაჭვი და სხვა დღემდე ინახება ივერიელთა მონასტერშიო, რასაკვირველია, არავის რუსეთის ქვეშევრდომს არ უჩვენებენ ამას, როგორც მოგზაურების მოთხოვნებიდან სჩანს.

ივერიელთა მონასტერი დღესასწაულობს წელიწადში სამი ტაძრის დღესასწაულს: 1) დიდი ტაძრისასღვთისმშობლის მიძინების დღეს 15 აგვისტოს, 2) ნათლის მცემლის ტაძრის დღესასწაულს ნათლის-ღების მეორე დღეს, როგორც უძველესის ტაძრისას და 3) ივერიელ-

თა ღვთის-მშობლის ხატისას, ან პორტაიტისას აღდგომის მეორე ღღეს. კიდევ ღღესასწაულობენ ქართველთა ივერიელთა მონასტრის აღმაშენებელთა წმიდათა მამათა იოანე, ევთიმე და გიორგის, და გაბრიელ ხატის მიმრქმელის ღღეობას, და ამასთან ერთათ ღღესასწაულობენ ფრანგთა-მიერ მომწყდართა ივერიელთა მონასტრის ღღრსთა მამათა და აღმსარებელთა მათის თვეში. საუბედღროდ შეიცვალა ის უსაზღვრო სიყვარული საბერძნეთსა და საქართველოს შორის, რომელიც ერთმანერთის მტკიცე ბურჯნი იყენენ ყოველივე გაჭირვების დროს თავდადებულათ ეომებოდნენ წინააღმდეგთა, საქართველოს საბერძნეთის გაჭირვება თავის გაჭირვებათ მიაჩნდა, და ასე იყენენ შეკავშირებულნი პოლიტიკურ და სარწმუნოების მხრით. ხოლო რომელნიც არიან ქრისტეს მიერ ვალდებულნი სიყვარულის ქადაგებისა, ისინი უფრო არღვევენ სიყვარულს საქართველო-საბერძნეთს შორის, რომელნიც ძველიდგან ერთმანეთში ქირსა და ღღხინში თანაზიარნი იყვენენ, როგორც მოწმობს ასტორიები სხვადასხვა დროისა.

ზემოხსენებული ივერიელთა მონასტრის ქართველთა ძმანი, რომელნიც ზემო მოგზაურობის დროს ილია წინასწარმეტყველის სენაკში იყვენენ დაყუდებულნი ოთხნი, ორი აზნაურთაგანი, ერთი სასულიერო წოდებისა და ერთიც გღღხი.

იოანე ღღვთის-მეტყველის საფანგში სცხოვრობდნენ ქართველები, სუყველა საქართველოს კუთხიღღდან, უმრავლესი მაგათში კეთილშობილთაგანია. თავადი ერისთავი მამა თეოდორე, რომელიც ამშვენებს ქართველთა კრებულს, და ასახელებს საქართველოს იმ უცხო ქვეყანაში სხვადასხვა ერთა შორის, ღღღეს მრავალი სხვადასხვა ეროვნებისანი ჰყავს მოწათვით, და სახელი გაითქვა სრულიად ათონის მთაში და რომლის სამოძღვრო მოღღვაწე-

ობას დღეა ბადალი არა ჰყავს ათონის მთაში. არა ნაკლები სახელი გაითქვა ილარიონ გურჯმა (ქართველმა), ათონის მთაში, რომელიც მოღვაწეობდა 1860 წლამდე, იმერეთის მეფის სოლომონის მოძღვრად ყოფილი. შემდეგ მეფის ტრაპიზონში დასაფლავებისა, ათონის მთაში მოღვაწეობდა, ათონის მთაში მოძღვართ-მოძღვარი ყოფილა, და ფრიად მძიმე საკითხავებზედ ილარიონ ქართველს მიმართავდნენ, და მრავალი სული ცხოვნების გზაზე დაუყენებია, დღესაც მისი სულიერი მოწაფე, რომელიც მას აღეზარდა, ტომით ბერძენი, უპირველესი მოძღვარია ათონის მთაში, და ყველასაგან ცნობილი მამა საბა. და ფრიად მძიმე საკითხავებზე მას მიმართავდნენ, არა თუ მარტო ათონის მთაში, არამედ გარეშე სხვადასხვა სათათრე-საბერძენეთის მაზრებიდანაც. ილარიონი ქართველის ცხოვრება ათონის მთის რუსების მონასტერმა კიდევ შეკრიფა, და უნდა დაებეჭდათ, სასწაულის მოქმედებაც რაოდენი გზის აუსრულებია, როგორც ამბობენ, ბევრი უძებნიათ მისი გვამი, მაგრამ როგორც თვითონ მამა ილარიონს უანდერძებია თავისი მოწაფე საბასათვის, საიდუმლო ადგილში დაუსაფლავებია, არავისაგან მიუკარებელში. რასაკვირველია უპირველესი და სახელ-განთქმულნი მოღვაწენი ყოფილან წინა საუკუნოებში ქართველთა მამანიც ათონის მთაში, ვითარცა იოანე, ევთიმე მთარგნელი, გიორგი მთაწმინდელი, გაბრიელი დაყუდებული, გიორგი ოლთისელი, თორნიკე მხედართ-მთავარი, გრიგოლი, არსენი, მარკოზი მხატვარი, თეოფილაქტე პროტოსინგელი და სხვანი მრავალნი, ამ ბოლო საუკუნოს ქართველთაც მიუბაძავთ მათთვის.

სხვათა ათონის მთის მცხოვრებ მრავალ გვარ ეროვნებათა შორის, ამ ვიწროებაში მყოფნი ქართველებიც თავს იჩენენ შეძლებისაებრ, და ასრულებენ ეკლესიურ ძველ წესებს ზოგადი ცხოვრების მონასტრისას, მგალო-

ბელნი ორ ხორათ მარჯვენა-მარცხნივ და კარანახით, თორმეტი საათი ღამის-თევით საუფლო დღესასწაულებში, და სხვა საპატიო დღესასწაულებში ათის ან რვა საათის ღამისთევით, როგორც მიღებულია საუკეთესო მოღვაწეთა მონასტერში ათონის მთაში, და აგრეთვე საზოგადო ტრაპეზი, და ტაძრის დღესასწაულს გამოჩენილათ დღესასწაულობენ, და მრავალთა უმასპინძლოდებიან. ათონელთ მონასტერთ წესისაებრ, ათონის იოახე ღვთის-მეტყველის საფანის ხარჯით, მრავალმა ისწავლა ქართული გალობა; ათონში გამოჩენილი ქართული გალობა ჰქონიათ ქართველებს, რომელიც ქართველთა მგალობლებს ტაძრის დღესასწაულებში, ღამის თევებში, რუსებს მიუწვევიათ მრავალ გზის სხვადასხვა საფანებში; რუსებსა და ბერძენთ და სხვათ ძლიერ მოსწონებიათ და პირველი ხორო ღამის თევებში ქართული გალობისათვის დაუთმიათ. ჩემის მგზავრობის დროს პალესტინაში ერთმა უცხოელმა განათლებულმა კაცმა მიაშობა, ათონის მთას ჩემს მოგზაურობის დროს ქართული გალობა ძლიერ მომეწონაო, ქართული გალობა ძველი კილოა, რომელსაც ბერძენებც ამ კილოს ხმარობდნენ ძველათო, და ვინაიდგან მძიმე სასწავლებელი იყო, იმის გამო სხვა ახალი საადვილო კილო შემოიღესო, როგორც მიაშბეს საუკეთესო მგალობელნი საბეროთ მომზადებულნი დაბრუნებულან სამშობლოში, მოუწყობელ ცხოვრებიდგან ავით გამხდარან და ზოგნი უბინაობისაგან, და სხვადასხვა მიზეზებისაგან. მიზეზი მრავალია ქართველთა განმრავლების დამაბრკოლებელი, და ამისათვის ძლიერ საჭიროა, დროზე ბოლო მოედოს ქართველთა და ბერძენთ საჩივარს ივერიელთა მონასტრის უფლობაზედ. მცირედ აღვნიშნავ ჩემის თვალით ნანახს: ქართველებს უსემა მოეჭრათ ივერიელთა მონასტრის ტყეში ჩვეულებისაებრ სხვათა მრავალთა ათონის კელიოტებისა. მონასტერმა გაი-

გო თუ არა, გამოგზავნა თავისი ჯორები და მონასტერში წააღებინეს. შემდეგ ქართველებმა შეშა იყიდეს თითო ჯორის საპალნე ოთხ აბაზათ სიმონ პეტრის მონასტრიდგან. რასაკვირველია, ივერიელთა მონასტრის გზაზე ტყეში უნდა გამოეველოთ, და ისე უნდა მოეტანათ ქართველებისათვის შეშა. ივერიელთა მონასტრის ბერები დაჰხვედროდნენ გზაში და უკან დაებრუნებინათ დატვირთული შეშით ჯორები, რომელნიც ხუთმეტრი ვერსის სიშორიდან მოდიოდნენ. გაიგეს ქართველებმა, მაშინვე მიმართეს პოლიციას, ე. ი. კაიმაკამს (მაზრის უფროსს). მაშინვე დაიბარა ან უპროსობი (მაგიერი პირი მონასტრისა), და წინადადება მისცა, თქვენ ნება არა გაქვთ გზაში გავლა ვინმეს დაუშალოთ, გზა სახელმწიფო არისო, და ძლივს გამოუშვეს გზაზე შეშა დატვირთული ჯორები, თვითონ ფასათაც არ აძლევენ შეშას და სხვაგანაც უშლიან ყიდვას, ვინ ჩამოსთვლის მათს შეწყუხებას სხვადასხვა საჭიროებებზედ.

საქართველოს მონასტრების უკანონოთ მფლობელნი ბერძნის ბერები, ქართველთა წარჩინებულთაგან საქართველოს შეწირულ მამულებსაც კი ჰყიდიან, შემოსავლის აღებას მარტო არ კმარობენ, და სასყიდელი მამულებისა ვის რჩება, ისიც არაფერ უწყის; კარგი იქნებოდა, რომ ამ გაყიდული მამულების ფული მარცხაზინაში დაეტუსაღებინათ, სანამ ქართველთა და ბერძენთა საჩივარს ბოლო მოეღებოდეს. ამაზე საქართველოს თავდაზნაურობას უპირველესი ადგილი უჭირავს ხმა ამოიღოს და სასულიერო პირთაც და სხვათაც.

ივერიელთა მონასტერი ათონის მთისა არის დედა საქართველოს მონასტერ-ეკკლესიათა, როგორც გელათის მონასტერი, მცხეთა და ალავერდი ეკუთვნის საქართველოს, ეგრეთვე ივერიელთა მონასტერი ათონის მთისა; იქიდგან ეძლეოდა სწავლა ქრისტეს სარწმუნოებისა,

რომელსა შინა მიისწრაფებოდნენ ყოველი მხრიდგან სა-
 ქართველოს უწარჩინებულესნი პირნი, სწირავდნენ შეძ-
 ლებისაებრ და ბერებათაც იმოსებოდნენ და სათნოებით
 ეტარებდნენ საზოგადოების სასარგებლოთ; აქ სთარგმნეს
 მრავალი წიგნები ბერძნულიდგან ქართულათ და ქართუ-
 ლიდგან ბერძნულათ, უმაღლეს ხარისხამდე აღაყვავეს ქა-
 რთული ენაც და ჰქონდათ სასწავლებელი, და გამოდი-
 ოდნენ მთარგმნელები, და მქადაგებელნი, მწერალნი და
 მთხზველნი.

იერუსალიმის ჯვარის მონასტერსაც ეს მნიშვნელო-
 ბა ჰქონდა, მაგრამ უპირველესი ადგილი ათონის ივერი-
 ელთა მონასტერს ეჭირა, და ამისთვის ამდიდრებდნენ
 ივერიელები ამ მონასტერს და საბოლოოთ ამტკიცებ-
 დნენ მის არსებობას.

წმიდა ადგილების მოგზაური გერასიმე ნაღარეიშვილი.

ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა

სვანეთისა *).

სვანეთში თქვენ შეხედებით შემდეგ წოდებათა: თავადებს (დადეშქელიანი, გელოვანი და გარდაფხაძე), აზნაურებს და გლეხებს. პირველს ორს წოდების ხალხს სვანი ეძახის „ვარგ“-ს (ვარგისი). დადეშქელიანს—დაიქელიანს, ან „ოთარშერ“-ს; გარდაფხაძეებს—გაღფხანარა-ს. ზემო სვანეთი ორს ნაწილად განიყოფება: ზედა ხევად (ჟაბე ხევ), ანუ თავისუფალს სვანეთად, რომელსაც პატონ-ჟმობა არ გამოუცდია, და ქვემო ხევად (ჩვაბე ხევ), ანუ სადადიშქელიანო სვანეთად. სადაც საბატონო გლეხები სცხოვრობენ. თ. დადეშქელიანთ სვანეთში დიდი პატივისცემა აქვთ. ისინი სხვა წოდებისაგან განირჩევიან: მაღალი, აზოვანი ტანით, სიმდიდრით, მრისხანე სახით. მათ, როგორც მეფეს, ისე უყურებენ მათნი გლეხნი და ეძახიან „ფუსდ“-ს (პატრონი). საზოგადოებანი: ბეჩო, ეცერი და ცხომარი ეხლა ყველა თ. თათარყან დადეშქელიანს ეკუთნის. საკმარისია წარმოიდგინოს კაცმა განსვენებულის თ. კონსტანტინე (მურზაყან) დადეშქელიანის მაღალი, ზორბა ტანი, ფართო ბეჭები, ლომისებრი ღონე და სიმარდე, დიდრონი არწივისებური

*) იხ. „მეგზაური“ № 1—2, 1903 წ.

თვალეები, გრძელი, ხუჭუქი თმა, გოლიათისებრი მკლავები, დინჯი, ნელი საუბარი, მსხვილი ყურთათვის არა უსიამოვნო ხმა და გულ-უხვობა, რომ კაცმა შეადგინოს ტიპი თ. დადგეშქელიანთ გვარისა. მოსაწონი აგებულება აქვთ თ. გელოვანეზსა და გარდაფხაძეებსაც; ესენის ცხოვრობენ: ს. ს. ლაშხეთსა და ჩოლოურში სვანელი აზნაური ბევრათ არაფრით არ განირჩევა გლეხისაგან: ტანისამოსს იცვამს ცოტათ აუ ბევრათ მდიდრულად. გვარები: იოსელიანი, დევდარიანი, ჩარკვიანი, ყიფიანი, ჯაფარიძე, ყორჯოლიანი, გოშთელიანი და ქურდიანი.

სვანი აგებულებით ძლიერ ჩამოაგავს საქართველოს დანარჩენ მთიელ ხალხსა: მომადლო ზორბა ტანი, მსხვილი ბეჭები, მომსხო თავი, შავი თმა, მრგვალი პირისახე, დიდრონი შავი თვალეები, საშუალო, მომსხო ცხვირი, სქელი ტუჩები, საშუალო ყურები, მოკლე და მსხვილი კისერი, ძარღვიანი, მსხვილი მკლავები, ზედ დიდრონი ულაზათო ხელები, მსხვილი და ულაზათო ფეხებივე, — ყველა ეს დაახლოვებით გვიხატავს სვანის ტიპსა. როგორც მთის კაცი, — სვანი ჯანმრთელი აგებულობისა და ამიტომ ფიზიკური ძალაც თან დასდევს, თუმცა ზანტია. სვანს იმოდენა მძიმე ტვირთის გადატანა შეუძლია მთაზედ, რომ იმ სიმძიმეს ბარათ ვერ წაიღებს სხვა კაცი, მაგ. იმერელ-ლეჩხუმელი. უზომო ჯაფის გადატანა ადვილათ შეუძლია სვანს, თუმცა იგი ბუნებით ზარმატია. დედაკაცები, მართალია, იმდენი ძალით ვერ არიან აღჭურვილნი, როგორც მამაკაცი, მაგრამ ჯაფის გადატანა მათაც არა ნაკლებათ შეუძლიათ: იგი საოცარს დაუღალაობას იჩენს მუშაობის დროს. აგებულომით სვანი მაინცდამაინც არ არის დასაწუნარი, მაგრამ ერთი რამ ამაზინჯებს მას (ზოგიერთს). ეს არის ჩიყვი (ყიფი), რომელიც სვანს ოყიანივითა ჰკიდია კისერზედ. ჩიყვიანთა რიცხვი წინეთ უფრო მომეტებული იყო, მაგრამ ეხლა თანდათან

მცირდება. თითო-ორი ჩიყვიანი თითქმის ყველა სოფელშია, მაგრამ ზოგიერთს სოფლებში კი ბევრია, მაგალითად ს. ს. მუჟალსა, მაზერსა, ჩოლურსა და ლელტახში.

ნამდვილი მიზეზი ამ მოვლენისა, ვგონებთ, ჯერ მეცნიერებმაც არ იციან. ხალხის აზრით—ჩიყვი წყლის ბრაღია*). ჩვენ კიდევ ვიტყვით, რომ გარდა წყლისა (უფრო ღელე-მიმდინარე) არის მიზეზი სიბინძურცა. მართლაც, რომ დავაკვირდეთ, ჩიყვიანები უფრო იჭაა, სადაც ღელის წყალსა სვამენ (რომელსაც მეტი სიბინძურე მოაქვს) და უფრო ცუდათა სცხოვრობენ. გარდა ამისა ჩიყვიანები იქ უფრო მოდებულა, სადაც ღვარძლა და მიწაეშლი იცის. ესეც არის შენიშნული, რომ ჩიყვი მემკვიდრეობით გადადის ერთმანეთზედ. ჩვილს სვანს ჩიყვი არ ეტყობა, შემდეგ ასე 5 - 8 წლიდგან გამოაჩნდება და თანდათან მატულობს. მართალია ზოგიერთი წილი ჩიყვიანებისა რეგვენია და ქკუით დაბლა სდგას, მაგრამ ესეც ხშირია, რომ ჩიყვს საზოგადოთ არავითარი ცუდი გავლენა არა აქვს რა სვანის გონებრივსა და ზნეობრივს მხარეზედ. ზემო ხევში ჩიყვიანს ეძახიან „ბაჯვარ“-ს, ქვემო ხევში კი „ლუყვი“-ს.

საზოგადოთ ბუნებით მახინჯი სვანეთში ხშირია: კოქლი (კახვ, მუკლი, კვახაი), ბეკი, ყრუ, მუნჯი (ყურმანჯ) და სხვ. აი მათი რაოდენობა ორთა შუა რიცხვით:

დამახინჯებულნი.		მახინჯნი.		ბრმანი.		ყრუ-მუხჯნი.		შეშლილნი.		ჩიყვიანნი.		80 წელს ზევით.		დასადაბით ანუ უნებურათ მღკვდნი.	
მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.	მ.	მლ.
9	11	16	14	15	18	25	23	7	4	40	39	38	36	9	2

*) რომელშიაც ურევია ვერცხლის წყალი (დ-რ რასხაი)

სვანი ძლიერ შორს იხედება, მაგრამ ხშირი, მუდმივი კვამლი, მეტადრე გრძელს ზამთარში, ძლიერ ასუსტებს სვანის მხედველობასა. იგი იცნობს შემდეგს ფერეულობას: თეთრს (თვითნე), შავს (მეშხე), ყვითელს (ყვითელ), წითელს (წირნი), ლურჯს (იორგი), რუხს (ფარვ) და სხვას. არჩევს აგრეთვე თავის ფერსა (მღუგვიშ ფერიშ). ხალხის უმეტესობას კარგი ყურთა სმენა აქვს, მოსწონს ჩვეულებრივი არა ულაზათო ლაპარაკი. უმრავლესობა ლაპარაკობს მსხვილი, ბოხი ხმით; ჩიყვიანის ხმა განირჩევა უშნო, ხრინწიანი და მსხვილი ბგერით. საზოგადოთ სვანმა დინჯი ლაპარაკი იცის, მაგრამ არის განსხვავება: ზემო, თავისუფალს სვანეთში (ხევში) იციან ნელი საუბარი (ქართული ელემენტით), ხოლო ქვემო ხევში (სადადიშქელიანო სვანეთში) უფრო მოჩქარო (მეგრულის ელემენტით).

სვანმა სიარული იცის დინჯი და ნელი, თითქმის მიიზღაზნება. უჯოხოთ სვანი არსად არ წავა; თუსდვას, ჯოხზედ არის დაყრდნობილი და ისე გესაუბრება. ჯდომის დროს ის მაინც და მაინც არ იცვამს პათიონობისა და ზრდილობის ყველა მხარეს. უფროსის წინ სვანი ცდილობს თავი დაიჭიროს ზრდილად, თუ კი მოახერხა, მოხუცებულს უპირატესობა აქვს სხვა ასაკთან შედარებით.

III.

ეხლა დავათვალიეროთ სვანის ოჯახი.—ზუგები, მთაგრეხილები, ქედები და ლელეები ჰყოფენ სვანეთს რამოდენიმე ნაწილად, სადაც გამწკრივებულნი არიან ცალცალკე საზოგადოებანი. სვანეთის სოფლებს აქვსთ თავისი განსაკუთრებითი ხასიათი. ისინი უფრო ხშირად ფე-

დის აზრად). ეიფზედ ჩვენ მალე დავბეჭდავთ ცალკე წერაღს ჩვენს დაშუქრანად ნნრკვეკშია.

რეო.

რღობებზედ არიან გაქიმულნი, — უმეტესი ნაწილი მთის კალთაზედ; ზოგი მათგანი არწივის ბუდედავითაა მიკოსებული მთის კალთაზედ და იქიდგან გადაჰყურებს მღვლვარე ცივს ინგურსა. თითო სოფელში მოსახლე 3—30 უწევს. 6—8 სოფელი შეადგენს ერთს საზოგადოებას, რომელსაც მართავს მამასახლისი და რომელსაც თავისი საკუთარი სახელი აქვს. თავისუფალს სვანეთში არის სულ 11 საზოგადოება: 1, უშგულისა, 2, კალისა, 3, იფარისა, 4, მულახისა, 5, მესტიისა, 6, ლენჯერისა, 7, ლატალისა, 8, ბეჩოისა (აქედგან იწყება სადადიშქელიანო სვანეთი), 9, ეცერისა, 10, ფარისა *) და 11 ჩუბხევისა. ბევრს ალაგას შეხედებით სახლების ნანგრევებს და მიტოვებულს პატარა სოფლებს. ამ სოფლების დაცალიერება-განადგურებას სვანები მიაწერენ 1812 წლის „ყაძმა“, რომელიც აქ სასტიკად მძვინვარებდა თურმე.

სვანი უმეტეს ნაწილად აშენებს ქვითკირის სახლსა ოთხკუთხიანსა და ორ-სართულიანსა. გარედგანა ჰფეთქავს კირით. ერთი შეხედვით სვანის სახლი ლამაზი გამოსჩანს და ამაყად გამოიციქირება. მასალად ხმარობენ უფრო სიპს ქვას და ეს არის მიზეზი, რომ შენობამალე ზიანდება და ინგრევა. სახლი ყველგან ყავრითაა გადახურული და ზედ ქვები ლურსმნის მაგიერობას უწევენ, გარდა ს. ს. კალა-უშგულისა, სადაც სახლებს ქვის ფიცრითა (ასპიდის ქვა) ხურავენ. სვანი შენებას დროს თითქმის არავითარს იარაღს არა ხმარობს, რომ ხელი შეუწყოს, გარდა „ქაფჩისა“ შეღვსვის დროს. ამიტომ ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა არქიტექტურული გემოთი იქმნება აგებული სვანური სახლი!.. ზოგვან კედელი შე-

*) ეს საზოგადოება ეკუთვნის თ. მუკრსაყან დადუქქელიანსა რომელსაც ჩამოერთვა და სახაზინათ გადავიდა.

წეულია, ზოგან გამოწეული, უსწორ-მასწორო და უმა-
 გრო. პირველად ჰყრიან საძირკველს, რომელსაც სვანე-
 ბი ეძახიან «ხუნს», ზედ აჰყავთ კედლები. ერთი კაცი
 (კედლვან) (ეს კ, რომელიც ხასას შემწეობით ითქმის ნა-
 ხევარ ხ“-დ და ნახევარ „ქ“-დ, — მხოლოდ სვანეთშია
 დარჩენილი და ზოგან ქართლ-კახეთში, მაგ. «საკრეა») —
 შიგნით მუშაობს, მეორე გარედგან ადგია (უკეთესს მო-
 ხელეს აყენებენ; სხვები უზიდავენ ქვა-კირსა და „ხილიკ-
 სა“ (ხეინჩკები). კარების ძირში უდებენ ქვის „ნაგერას“,
 რომელსაც აქ ეძახიან «ლაგაგის». სახლის სიმაღლე 6—8
 არშინამდე უწევს, მხოლოდ ორ სართულადაა გაყოფი-
 ლი. კედლებს რომ სამ არშინის სიმაღლემდი აიყვანებენ,
 დირეებსა სდებენ; დირე სიგრძით 14—18 არშინია და
 მსხვილი. ქვეშ სვეტებს უყენებენ. დირეებზედ უსწორ-მა-
 სწოროდ დაპობილს ხეებს აფენენ და ზედ აყრიან მიწას,
 რომელიც იატაკობას უწევთ. კედლების სიმაღლე რომ
 6—7 არშინს მიაღწევს, მერმე მიჰყვებიან კუთხებიდგან
 და განის კედლებს თანდათან უმაღლებენ, თანდათან აწ-
 ვრილებენ ასე, რომ ბოლოს კეხივით ამაღლებული რჩე-
 ბა; ზედ სდებენ დირებს, დირეებზედ კოჭებს, კოჭებზედ
 «ქერებს» და მერმე ყავარს. ზემოთა ვსთქვით, რომ სვა-
 ნის სახლი უფრო ხშირად ორსართულიანი არის მეთქი.
 ქვედა სართული თავის მხრით, განიყოფება რამოდენიმე
 ნაწილად. ამ განყოფილებებში შეგიყვანთ ერთი საზოგა-
 დო კარი: პირველად თქვენ გაივლით „ჰაგამს“, რომე-
 ლიც წინა ოთახს მოგვაგონებს; აქ ინახვენ სხვადასხვა
 ავეჯეულობას, საიდგანაც წარმოსდგა მისი სახელი „ჰა-
 გამ“ (ჰა დგამი). მეორე სახელი ჰქვიათ „საწველ“ (საწო-
 ლი). ზოგიერთს სახლს ამისთანა განყოფილება ბარე
 ორი-სამი აქვს და თუ მიჩვეული არა ხარ, ისე მათი გა-
 ვლი: გაგიძნელებს: არსაიდგან სინათლე არ მოსჩანს და
 წყვილიადი სიბნელეა. პირველის შესვლაზე გეგონება ქვე-

სკნელში მივდივარო. მერმე შეხვალთ მოზრდო საჯალა-
 ბო ოთახში, რომლის შუაგულს ალაგას კერა სდგას.
 გარშემო უდგია საჯდომი ავეჯები. შემდეგ იწყობა სა-
 ქონლის დასაბამი განყოფილება, რომელიც ხისაა და თი-
 თო საქონლისათვის ცალკე საკუთარ თავის გამოსაყოფია
 გამოქრილი. წინ საქმლის დასაყრელი „ბაგა“ აქვს, ისიც
 ფიცრული. ზევიდგან გადახურულია ხით. ამ განყოფილე-
 ბას ეძახიან „ისგუნტაფ“-ს. ხმარებაშია სიტყვა „ბაგა“.
 ზედა სართული განიყოფება ორ ნაწილად: „დარბაზადა
 და „გუბანდად“. დარბაზში ინახავენ თივასა და ბზეს,
 „გუბანდი“-კი დანიშნულია საზაფხულო სამყოფად.
 სვანის სახლი უმეტეს ნაწილათ მიწაშია ჩასული ნახევ-
 რამდის და ძლიერა ბნელა, მხოლოდ ორი ქუჩუტანა გა-
 ძღვეთ მცირე სინათლეს. ამ ქუჩუტანებზედ, რომლებიც
 ფანჯრის მაგივრობასა სწევენ, ჰკიდია პატარა კარები,
 რომლებსაც ღამით მიხურავენ. იციან შუა ცეცხლი და
 შეშაც ძლიერ ბევრი ეხარჯებათ. ზამთარში სვანი სახ-
 ლი მაინცდამაინც ბევრს სიცივეს არ უშვებს, თუმცაღა
 არ შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ის რიგიანად იფარავდეს
 კაცს სიცივისაგან. ქარი თამამად ნაფარდობს შიგ და ამის
 გამო ზამთრობით სვანეთში სახადით (გაცივებით) აკად-
 მყოფობა განშირებულია. ზაფხულობით სვანის სადგომში
 სიგრილვა, თითქმის მუდამ ზამთარ-ზაფხულ სვანის სახ-
 ლი კვამლითაა გაბურული, რადგან კვამლს ერთი თავი-
 სუფალი (საკუთარი) გასავალი არა აქვს; რომელ ქუჩუ-
 ტანასაც უნდა მიადგეს, გარედგან ქარი ეცემა და უკან
 ვე შემოაბრუნებს ასე, რომ კვამლი იქვე ჩერდება. ამი-
 ტომაცაა, რომ თითქმის ყოველს სვანს (ზამთრობით უფ-
 რო) თვალების ანთება აწუხებს.

ყოველ სახლს მიდგმული აქვს კ.ა.შკი*), რომელიც

*) სვანურად „მურევაჲ“. რამეჯიფ, ჩვენის ფიქრით,

წინეთ, არეულობის დროს, სვანს სამსახურს უწყვედა: შიგ შეათარებდა ოჯახობას და თითონ მალლიდგან თოფსა და სხვა იარაღს ისროდა. კოშკის სიმაღლე 10—11 საჟენია; ის საუცხოვო სილამაზითაა აგებული და მართლაც რომ მის აღმშენებულთ ხუროთ-მოძღვრული ხელოვნება აღმოუჩნენიათ. ყველა კოშკი ოთხკუთხიანია და გარედგან კირითაა შეფეთქილი. საძირკველი საჟენ ნახევრამდი მაინც არის ჩასული მიწაში. იქიდგანვე იწყობა კრული (სვანურად „კურივ“) რამოდენიმე საჟენის სიმაღლემდე; მერმე განყოფილებანია. კოშკი განიყოფება ოთხ-ხუთ სართულად, რომლების სიმაღლე თითო საჟენზედ მეტია. პირველს ოთხს სართულს ეძახიან „გუბანდს“ (შუა-გული ბანი) და ზედას, რომელიც უფრო დაბალია, „ჟიბე გუბანდს“ (ზედა გუბანდი). სართულიდგან სართულში აგიყვანთ უხერხული ხის კიბეები. ყველა სართულს თავისი საკუთარი პაწა თანჯარა აქვს — მოგრძო და ვიწრო. ზედა განყოფილების დანიშნულება იყო ის, რომ არეულობა-ჩხუბის დროს (მეზობლობაში უფრო) იქ შეიკრიფებოდნენ მეთოფურნი და „შღურვალებიდგან“ (თანჯრებიდგან) ნიშანში იღებდნენ მტერსა და ეომებოდნენ. დანარჩენ სართულების დანიშნულება ის იყო, რომ შიგ სხვადასხვა გვარს ბარგს ინახავდნენ და ოჯახობას შეხიზნავდნენ ჩხუბის დროს.

ეს კოშკები აგონებენ სვანს წარსულ არევ-დარევის დროს, რომელსაც იგი ხშირად მოიგონებს ხოლმე და «ლიშვანსა» (სვანობა) ეძახის. წინეთ რომ ეს კოშკები სვანისათვის სასიქადულონი იყვნენ და სიამაყით გამოიციქი-

წარმომდგარია სიტყვა „მმურკნვა—მმურკნედი“ სვან (მწ-
 ЛИЛЬЩИКЪ); მართლაც, ყოველი კოშკი თეთრადაა შეღებილი.
 ახუ სიტყვებისგან „მურა“ და „კვამლი“.

რებოდნენ, ეხლა დაჰკარგეს მათ ფასი სვანის თვალში, ის ილარ აქცევს მათ ყურადღებას და გვეგონებათ—რალაც დარდი აწევთ გულზედ და ჩაღუნულნი გამოიხედებიანო. ამიტომაცაა, რომ ბევრი კოშკი უპატრონობით დაქცეულა. მაგრამ კიდევ რამოდენიმე საუკუნე ნახავს მათ, თუმცაღა წარსულის სიამაყით კი ვეღარ...

სახლის ახლო კალოა და კალოს რომელსამე მხარეს „ლაღწეა“ (ხის შენობა, რომელსაც წინა მხარე ღია აქვს) აგებული და შიგ ინახავენ ნამუშევარს (მღავს) გაღწეწამდე. ეზოში („ჰაზვი“) აქა-აქ ხეხილებია (ჭკუტა მსხალი და ვაშლი) ჩამწკრივებული; გარს არტყია ქვის გაღავანი 3 და 3¹/₂ არშინის სიმაღლისა.

სახლში სახმარებელი საჯდომი ავეჯეულობა: საკურცხვილ (кресло), სკამ (სკამი). ბანდარ (გრძელი სკამი), ლურჯიმ (დივნის მსგავსი გრძელი საჯდომი), კვილ (რგვალი ხის გადანაქერი; ლეჩხუმში „კვილოს“ ეძახიან), სასკამ (საზურგეთი). ეს ნივთები შემომწკრივებულია კერის გარშემო; კერასა და დგამებს შუა ადგილს ეძახიან „ყველფს“ (ლეჩხუმშიაც ხმარობენ ამ სიტყვას).

ჭურჭლები: თვინგ (თუნგი), კარდალ (კარდალი) ცხვად ანუ ზამ (ქვაბი), ლაპრაყი: ცხვად (საარაყე ქვაბი), ლულდენ (დიდი ქვაბი, რომელშიაც ერთი, ან ორი ხარი მოიხარშვის ერთბაშად), სემდა (რძის საწველი ჭურჭელი), ოხარ (წყლის ჭურჭელი—მხარზედ გადაიკიდებენ), კიჟო (წყლის სასმელი ყურიანი), ლვებ (ლოფურა—ლეჩხუმში), ბარქაშ (გობი—მეგრელიაშიაც ბარქაშს ეძახიან), სტამან (კოკა—სტამანი სახარებაში), ფაკნი, ანუ ფაკან (სახარებაში პინაკი—ჯამი); ნამუშევარის სარწყავი: კარან, ანუ საჩფულ (სახარებაში ვაშკარანი—сума) და კვიდოლ (კოდი).

სვანის სახლში თითქმის მუდმივი სინესტეა, უმეტესად ქვედა სართულში, რომელშიაც სცხოვრობენ ზამ-

თარში პირუტყვევთან ერთად. მის ასაცდენად სვანი არაფერს არა ხმარობს, თუ შუა ცეცხლი არ უშველის. ცეცხლს სვანი ძვირათ თუ დააქრობს სახლში: ის შებვებს დაწოლისას, ან დღისით, მუშაობის დროს, ცეცხლს ნაცარში და ამგვარად შეხვეული ცეცხლი აღარა ქრება. საჭიროების დროს სვანი ცეცხლის გასაჩენად ხმარობს კვეს-აბედსა, რომელსაც თითონ აკეთებს. ღამით სვანი სახლს შუა ცეცხლის შემწეობითა და კვარით ანათებს ასე, რომ შეშისა და კვარის კვამლი ერთად შეერთებული იქაურობას აშავეს და თვალებს უწითლებს ადამიანს. კვარის მაგიერ იმ ადგილებში, სადაც ნაძვის ხე ძვირია, ხმარობენ არყის ხის გამხმარს ქერქს, რომელსაც ძლიერ ეკიდება (კალა-უმგულში). სხვა გვარს სანათურს სვანი მოკლებულია. შესათა ხმარობენ ბევრგვარს ხეს: ნაძვს, ფიჭვს, მუხას, თხმელას, არყის ხეს, ვერხვს, წიფელას და სხვას. ბალის ხეს არა სწვამენ, რადგან შეწირული აქვთ *); ის კი არ იციან, რომ მისი ცეცხლი კაცს თვალებს უფუჭებს.

სვანი ხმარობს შემდეგს რკინის იარაღებს: ნაჯახს (კადა), წალდს (ნასოლ), ბურღვს (სიფრით), ხორცის ამოსაღებად ჩანგალს (ფუცხვ), ასტამს (რკინის ხელიანი — პატარა ნიჩაფივით; ხმარობენ ცეცხლისათვის). ხისას: ორთითას, ფიწალს, უღელს (უღვა), ფორჩხას (ლუმდიქლაფცხი), სახვნელს (ღანწიშ), ფორცხი (ლაჭადირ).

ხსენებულს იარაღებს სვანი თითონ აკეთებს რკინისას და ხისას, მაგრამ ყოველსავე ხელოვნურს გემოს მოკლებულია. რკინას და სპილენძს სვანი სხვა ქვეყნებიდან ეზიდება. მოსაგერებელს იარაღებს შეადგენს: კაყიანი თოფი, ხანჯალი, დამბაჩა, ლივერი (ახლო ხანებ-

*) რადგან ხატების ფიჭვები ბალის ხისაგანაა.

ში შემოიღეს) და იშვიათად „დაშნა“. ამ ბოლო ხანებში სანადიროთ აქა იქ შემოიღეს ზერდანიისა და მარტიუნის სისტემის თოფები, თუმცაღა აშკარათ ვერა ხმარობენ. ყველაზედ უფრო უძველესს იარაღად მიაჩნიათ შვილდ-ისარი. სვანს თოფი და ხანჯალი მოსწონს ყველაზედ უფრო და ამიტომ არც კი იშორებს მათ. შესანიშნავია კაჟის შემდეგი თოფები: სტამბოლისა და ყირიმისა. ბევრი მათგანი მოოქორვილია, სალტები ვერცხლისა აქვთ და წიწანზედ ძლიერ კარგათ მიდის. ამისთანა თოფი კი სვანს ხომ დიდ რამედ მიაჩნია. წინეთ ისინი ფასობდნენ 200—300 მანეთად (ეხლა 100—150).

წინეთ სვანები ისარსა შხამავდნენ და ძლიერ შორსაც ისროდნენ. ნადირობის დროსაც შვილდ-ისარსა ხმარობდნენ და მისგან დაჭრილი ნადირი ძვირათ გადარჩებოდა. ეხლაც პოულობენ მთა-კლდეებში ისრებს მირჭობილს და უეჭველია მონადირისაგან ნატყორცნსა. თუ როდის მოიგონეს შვილდ-ისარი, ამაზედ სვანი ამბობს: —დავობ, ხეცობ, ნართობ იგმირობ ლასვ ი ცხვემად ეჩქას ანსეორებ. (მდეუობა, მხეცობა და გმირობა იყო; შვილდ-ისარიც მაშინ მოიგონესო).

ი. შარგოანი.

ანტონი I

კათალიკოს-პატრიარქი საქართველოში *).

(თ. ჟორდანიასი).

დამცირებულ^{ად} და განძევებული პატრიარქი დარჩა შეუპოვარი თვის ცდომილებაში პირველის კრების დროს; იგი ამ დროს იმყოფებოდა დარაჯის ქვეშე გაქირვებულს მდგომარეობაში, ამისათვის მან ჩქარა იგრძნო თვისი უკიდურესი მდგომარეობა და მისი რკინის გული მოღბა, შეიძლება სინიღისმაც ამხილა მას ამისთანა დიდს ცოდვის ჩადენაში ივერიის ეკკლესიის წინააღმდეგ და გარდასწყვიტა მოენანებინა უარპყო რა (გულწრფელად თუ არა ძნელია ითქვას) თვისი სჯულის შეგინება. 1756 წელს † აპრილის კრების აქტი აი რას მოგვიტხოვრობს: „**რამოდენიმე დღის შემდეგ** შენც სცან ქეშმარიტება, იწყე სინანული და ტირილით ვედრება, რათა მოგიტეონ, უარპყავ შენი შეცდომილებანი, განკიცხე ლათინური შეცდომილებანი ფიცითა და შეჩვენებითა, დაგვაჯერე ჩვენ (მეფე და სასამართლო) არ გაპყვე ამის შემდეგ ლათინთა უშეცრებასაო“. ამის გამო მოხდა ახალი კრება. ძნელი ასახსნელია, როდის მოინანა ანტონმა და

იხ.) „მოგზაურა“ № 7—8, 1902 წ.

როდის მოხდა მეორე კრების შედგენა? ეს მოხდა „რამოდენიმე დღის შემდეგ“ პირველის კრებისა, ე. ი. სამი თვის შემდეგ (16 დეკემბერს 1755 წ.). აქტის მოწმობით ანტონმა მეორედ მოინანა თვისი ცოდვები, რის გამოც შესდგა კრება 1756 წ. 4 აპრილსა. აქედამ სჩანს, რომ ანტონის მონანება პირველი ყოფილა 4 იანვარს 1756 წ., ე. ი. 18 დღის შემდეგ მისი სამართალში მიცემისა, ანუ იმავე დროსა. მაშასადამე, კრებაც მომხდარა ამ საგნის გამო შეიძლება დაახლოვებით იანვრის შუა რიცხვებში და არა უგვიანეს იანვრის გასვლისა, რადგან უწ. სინოდის არქივში ¹⁾ დატულია წერილი (1756 წ. 28 იანვარს) კათალიკოსის იოსებისა, რომელიც იწოდებოდა „მოადგილედ კათალიკოსის ტახტისა“. იგი გაიგზავნა რუსთავის ეპარქიაში ამ კრების შემდეგ, რომელშიაც უწერს ამ ეპარქიის სამღვდლოებას კვლავინდებუურად მოიხსენიონ კათალიკოსი ანტონი, რომელმაც უარჰყო ერეტიკული ცდუნებანი.

ამ 1756 წ. კრების აქტმა ჩვენამდე არ მოაღწია. იგი მხოლოდ დატულია 1756 წ. 4 აპრილის კრების დადგენილებაში, რომელსაც მოჰყავს მოკლედ მეორე კრების დადგენილება. ეს კრება მოხდა ანტონის მონანებისა გამო. შეიძლება ანტონმა სთხოვა კრებას კათალიკოსობის დაბრუნება, რადგან მოინანა. მაგრამ კრებამ არ შეიწყინარა მისი თხოვნა პირველი კრების განაჩენის გამო, რომელიც იქმნა დამტკიცებული ფიციით მეფისა და კრებისაგან: „არა დაუბრუნდეს მას მისი ხარისხი მის სიცოცხლეშიო“. ანტონის მოქცევა კრებას მაინც ძრიელ უხაროდა „რითაც მოიგო კვლავინდებუური სიყვარული და რწმენა მეფეთა და კრებისა“ როგორც მოგვითხრობს

¹⁾ Аривк Св. Синода 1756 წ. № 350.

კრება. ამისათვის სასტიკი განაჩენი პირველის კრებისა კრებამ შეამსუშუქა, თუმცა სრულიად კი არ განათავისუფლა იგი სასჯელისაგან, როგორც ივერიის ეკკლესიის წინამიდის მოწინააღმდეგე და დაადგინა შემდეგი: «განაჩინეს (მეტემ და კრებამ) შენტვის კანონების მიხედვით უსისხლო მსხვერპლის შეწირვა აგეკრძალოს თვრამეტი თვის განმავლობაში, ვინაიდან ამდენი ხანი დარჩი შენ ათინთა უმეკრებაშიო». თუმცა ამისთანა უფლება მიანიჭა კრებამ ანტონს, მაგრამ წინანდელი დადგენილება შესახებ სამშობლოდან განტეგებისა მაინც არ შეუცვლია, რადგან მისი აქ დარჩენა იქმნებოდა საშიში ეკკლესიის მშვიდობიანობისათვის. კათალიკოსის მეფისადმი თხოვნაში ნაჩვენებია, რომ იგი იყო დარაჯის ქვეშე, ანუ მარტოდ-მარტო მაინც. მეფესთან მისვლა-მოსვლა, მიწვრ-მოწვრა მას შეეძლო სასახლის მოძღვრის ზაქარია გაბაშვილის მეოხებით, რომელიც იყო მოსისხარი მტერი კათალიკოსისა²⁾.

როგორც დავინახეთ მეორე კრებას არ დაუკმაყოფილებია ანტონი. მან უკვე დააჯერა იგი, რომ საქართველოსთვის იგი დაკარგულია და პატრიარქის ტახტზედ მისი დაბრუნება შეუძლებელია. ამასთანავე მას ჰკლავდა მარტოობა, უსაქმობა, დარდი: აწმყო უმწეო ყოფნის მძიმე მოგონება, უსასოება მომავალზედ და მწარე მოგონება წარსულისა მის სულს ჰსჯიჯგინდნენ და არ აღევიდნენ მას მოსვენებასა. დამცირებული და შეურაცხყოფილი იგი ჰხედავდა, რომ «ეს სევდა მოუღებდა მას ბოლოს» როგორც თვითონ სწერს. ამისთანა ფიქრებში მყოფმა კათალიკოსმა დაბოლოს ორის თვის შემდეგ გა-

²⁾ იგივე. იხ. წერილი თეიმურაზისა „წუთბილ-სიტყვაობა“, გვ. VIII.

ნიზრაზა სამშობლოს დატოვება და მყუდროების ძებნა რუსეთში იქ მცხოვრებ ნათესავების მფარველობის ქვეშე (ვახტანგ VI მემკვიდრენი).⁴ შეიძლება მას ჰქონოდა მიწერ-მოწერა ამ ნათესავებთან და მიეღო კიდევ მათგან კარგი პასუხი. როგორც უნდა ყოფილიყო ანტონმა გარდასწყვიტა ეთხოვა მეფისთვის რუსეთში წასვლის ნება; მაგრამ ანტონს კარგად ესმოდა, რომ მას, როგორც პატრიარქის ხარისხის ახლილს მართლ-მადიდებლობის ღალატისათვის კარგას თვალთ არ მიიღებდნენ რუსეთის ერი და უწმიდესი სინოდი, შეიძლება ნათესავებთან ცხოვრების ნება მიეცათ, მაგრამ სიცოცხლე მაინც მწარე ექნებოდა. ყველა ამავების თავიდან ასაცილებლად კათალიკოსს უნდა შეეძინა ამისთანა საბუთი სასულიერო მთავრობისა და მეფისაგან, რომელშიაც უნდა ყოფილიყო მოხსენებული, რომ იგი გამართლებულია თვის შეცდომაში და სასჯელისაგან. იმისთანავე საბუთი იყო საჭირო იმ პირთათვისაც, რომელნიც შეადგენდნენ ანტონის ამბავსა. ამისათვის კათალიკოსმა, განიზრაზა რა რუსეთში წასვლა, მიართვა თხოვნა მეფესა ამის თაობაზედ. ეს თხოვნა ჩვენამდე არ მოსულა, მხოლოდ მეორე თხოვნიდან სჩანს, რომ მეფემ, მისცა რა ნება მას რუსეთში წასვლისა, არ დასთანხმდა მისი სურვილის ასრულებაში, რადგან ამაზედ მას ნება არ ჰქონდა და ესვე ეწინააღმდეგებოდა მეორე კრების გარდაწყვეტილებასა, რომელმაც მიუხაჯა ანტონს საეკლესიო სასჯელი³).

ამ უარის თქმამ მეფის მხრით აიძულა ანტონი ხელმეორედ მიეწერა მეფისათვის, რომ იგი კვლავ იმეორებს რომ შემცდარია ივერიის ეკლესიის წინაშე უნიის მი-

³) ეს ხელნაწერი თხოვნა დაცულია „წ.-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთ-საცავში №№ 13 და 427.

ლებით. იგი ჰფიცავდა ღმერთსა, რომ ახლა დაბრუნდა ქეშმარიტების და მართლ-მადიდებლობის გზასა. შემდეგ მდაბლად სთხოვს „იგი რათა განათავისუფლოს ყოველივე სასჯელისაგან, რადგან ამაზედ უარის თქმა მეფის სამართალს მრ უეჭვერის, უკეთუ მეფე გაუშვებს უსაბუთოდ, მას იქაც მოუხდება ძნელი ცხოვრება და თან გადაჰყვება ამ სევდასა“. ამისათვის იგი სთხოვს მეფეს, რომ „მან არ მისცეს მას მისთანა წერილი, რომ იქ მისვლისათანავე გახდეს მსხვერპლი სიკვდილისა. „უკეთუ იქ არ მიიღებენ მას, სადღა უნდა წავიდეს იგი“. „როგორც ამ კუთხისთვისაა იგი, ისე რუსეთისთვის იქნებაო“ და სხ. უკანასკნელ სთხოვდა იგი მეფეს, რომ როგორც ობოლი შეეწყნარებია მეფეს თვისი ჟემწეო ძმის წულია.

კათალიკოსმა გამოსთხოვა რა მეფეს ამისთანა საბუთი, თითონვე წარუდგინა ნიმუში როგორის შინაარსის უნდა ყოფილიყო ის. ის ემუდარებოდა მეფეს „შეეწყალებია იგი მისთვის ნამდვილი დედანი მის მიერ შედგენილი საბუთისა, არც მეტი და არც ნაკლებია. იგი ჰპირდებოდა მეფეს უკეთუ მისგან მიიღებდა ამისთანა საბუთს უეჭველად წავიდოდა რუსეთში და თუ არა, ჰფიცავდა ქრისტიანობაში ნაწილს აღარ მივიღებოა. უკეთუ არ აუსრულებდა ამას მეფე, იგი რუსეთში წასვლას არ აპირებდა და არც სხვა საბუთს მიიღებდა. უკანასკნელ, იგი სთხოვდა მეფეს „თუ ამას არ აუსრულებდა, იმერეთში წასვლის ნება მაინც მიეცა. და თუ ესეც მომესპო, მაშინ მხოლოდ ერთიღა დამრჩენია თავის მოკვლა და თუ ცოცხალი დარჩებოდა, მას მოელოდა ერთი მძიმე საქმეო (?“. (შეიძლება ამ საიდუმლო სიტყვესაში კათალიკოსისაში იმალებოდა მუქარი მისი, რომ წინააღმდეგ შემთხვევაში გაიქცეოდა რომში, ანუ სხვა რამე საქმეს ჩაიდენდა?). დაბოლოს ამბობს იგი, რომ ამის მეტად იგი მეფეს არაფერზედ შეაწუხებდა.

ეს მოხსენება და დედანი მიართვა მეფეს მისმა მოძღვარმა ზაქარია გაბაშვილმა ⁴⁾ 1756 წ. მარტის დამდეგს, ანუ აპრილის დამდეგსა. ჩვენ არ ვიცით, რა შინაარსის იყო ეს წერილები, მაგრამ, როგორც დავინახეთ კრების განჩინებიდან, აგი სთხოვდა მეფეს სრულს გამართლებასა და ხელ-ამორედ ღვთის-მსახურების შესრულების ნებას, აგრეთვე სრულს გამართლებას იმ სასულიერო პირთა, რომელნიც ანტონთან ერთად დაისაჯნენ და შემდეგ მოინანეს.

თუმცა თეიმურაზს არ ჰქონდა ნება დაეკმაყოფილებინა ანტონის თხოვნა, რადგან ეს გამოვიდოდა კრების წინააღმდეგი. მაგრამ ის მაინც არ იზოგავდა თავს ასე თუ ისე თვისის ძმისწულისთვის არაფერი დაეშურნა, რაც კი იყო იმაზედ დამოკიდებული. მან მოუწოდა კრებას და მიანდო მას განესაჯა ანტონის თხოვნა. კრება მოხდა თბილისში 4 აპრილს 1756 წელსა, პირადათ მეფის გავლენისა და თვითონ კათალიკოსის გულ-წრფელის მონაწილისა გამო თვის განდგომილებაში მართლ-მადიდებლობიდან, კრების მამათ მიიღეს და მგონი შეასრულეს ყოველივე მისი თხოვნა: ა) ანტონს ეძლეოდა ნება რუსეთში გადასვლისა; ბ) კრებამ ახადა მისჯილი მასზედ წინანდელი კრებისაგან სასჯელი, რომლითაც მას აღკრძალული ჰქონდა 18 თვის განმავლობაში ღვთის-მსახურების აღსრულება, მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ ქართლში ყოფნის, რუსეთში წასვლამდინ, ერთჯერ ეწირნა, მხოლოდ წასვლის წინა დღეს აღდგომასა, რომელიც მოდიოდა 14 აპრილს; გ) უკანასკნელ ნება ეძლეოდა აგრეთვე იმ სასულიერო პირთ, რომელნიც ანტონის თა-

⁴⁾ Arch. Sv. Synoda 1756 წ. № 350 „წეობილსიტყვაება“ გვ. VIII.

ნაზიარნი იყენენ მართლ-მადიდებლობის ღალატში, რადგან მოინანეს, ყოფილიყვენ ანტონთან თანამწირველნი ჰასექის ღღესა.

რომ უფრო ნათლად გავითვალისწინოთ, მოვიყვანთ აქვე კრების დადგენილებასა. კრების დადგენილებაში პირველად მოყვანილია მოკლე აღწერა პირველის ორის კრებებისა და შემდეგ არის მესამე კრების დადგენილება შემდეგის სათაურით: «სამის თვის შემდეგ შენ კვლავ (მეორე კრების შემდეგ) მოიქეცი და მიეცე მონაება და აღმოჩნდი სრულიად უმწიკვლო ლათინების მწვალებლობასა და ჰაზას თაყვანისცემაში; უეჭველია, რომ აღმოსავლეთის სარწმუნოება გაკავია; ამის გამო იყო, რომ სულით და გულით გწადდა მართლ-მადიდებელს რუსეთში წასვლა, რის გამოც უფრო და უფრო განმტკიცდებოდა შენს გულში მართლ-მადიდებლობა. — ამისათვის ჩვენ, მეფემ და კრებამ შევამოკლეთ შენი სასჯელი, რომელიც მოგესაჯა შენ და განვაწესეთ: შესწირო უსისხლო მსხვერპლი ღმერთს აღდგომას, როდესაც აღსდგა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე. ამ გვარად მწყემსთ-მთავრის ღირსებით გგზავნი შენ; ამისათვის ყველამ უნდა მიგიღოს შენ როგორც მართლ-მადიდებელი მღვდელ-მთავარი, სადაც კი მიხვიდე, ყველგან დაუშლელად შეგედლოს ღვთის-მსახურების შესრულება, რადგან ჩვენთანაც გაქვს შენ ნება ლიტურგიის შესრულებისა; ღმერთმა მშვიდობით გამგზავროს რუსეთში ასევე იმ სასულიერო პირთ, რომელნიც წინათ შენი თანამზრახველნი იყენენ ლათინთა მწვალებლობის მიღებაში, ხოლო აწ თვისი შეცდომა უარ-ჰყვეს და შენთან ერთათ აღიარეს მართლ-მადიდებლობა, ნება ეძლევათ შენთან ერთათ სწირონ წმ. ჰასექის ღღესა».

ამნაირად კრებამ ანტონს რაც კი შეიძლება ყველაფერი აუსრულა. ერთიღაა საჭირო, რომ გამოიკრვეს

დაუბრუნდეს თუ არა ანტონს ასლი იმ აქტისა, რომელსაც იგი თხოულაობდა? შეიძლება ვიფიქროთ, რომ კრებამ ეს თხოვნა ლყურადღებოდ დასტოვა. ამის მაგიერ კრებამ გადასცა მას ის ქალაქი, რომელსაც ჩვენ აქნამდი ვეძახდით ნ აპრილის 1756 წ. კრების განჩინებასა, რომლისაგანაც ჩვენ ვღებულობდით ცნობებს იმ კრებების შესახებ, რომელნიც იყვნენ ანტონის თაობაზედ. რომ ეს ქალაქი, კრების ქალაქდათ წოდებული, არ არის წინანდელი დედანი კრების განჩინებისა, არამედ მოგზაურისთვის საჭირო ნების ქალაქი, ეს სჩანს მისის გარეგანის სახიდანაც: მასში ანტონი პირისპირ მიჰმართავს კრებასა; ის ძლიერ მოკლეა და ალბად გამოკრებულია უფრო ვრცელი კრების განჩინებიდან; გარდა ამისა მასში არ არის მოყვანილი საეკლესიო კანონები, რომლებიდანაც ხელმძღვანელობდნენ ხოლმე კრების მამები და მათზედ ამყარებდნენ თავიანთ დადგენილებათა, როგორც მოიქცნენ 1764 წ. კრებაზედ, როდესაც განაშიშვლეს მღვდლობიდან მღვდელი ზაქარია. შემდეგ, მეფის თეიმურაზისაგან ბოძებულს ქალაქში, რომელიც შედგენილია კრების განჩინების საფუძველზედ, როგორც სჩანს შინაარსიდან, არის მისთანა წვრილმანი (მაგ. ანტონზედ ნება-რთვის მიცემა ქ. გორში წირვის შესრულებისა და ამავე ქალაქში გამოთხოვება იმ პირებთან, რომლებთანაც ჰსურს ანტონსა); რომლის თაობაზედ ხმას არ იღებს კრების აქტი; უკანასკნელ, თვით მისის შინაარსიდან სჩანს, რომ იგი ნამდვილად ნების ქალაქია კრების სახელით გადაცემული ანტონზედ რუსეთში წასვლამდე. ნამდვილი განჩინება კი 1765 წ. 4 აპრილის კრებისა ჩვენამდე არ მოღწეულა, როგორც ორი წინანდელი კრებების განჩინებებს არ მოუწევია ჩვენამდე; შესაძლებელია, რომ ანტონმა თვითონვე მოს-

პო იგინი რუსეთიდან დაბრუნებისა და ივერიის ეკკლესიის საკათალიკოსო კათედრის მიღების შემდეგ.

ერთი რამ უნდა შევნიშნოთ აქ; სახელდობრ ის, რომ ანტონმა არ წარმოუდგანა თვისი საბუთი რუსეთის მთავრობასა, რომელიც სთხოვდა მას ამისთანა ქალაქისა მისი ვინაობის გასაგებად? უწმიდესი სინოდის არქივიდან არა სჩანს, რომ ანტონს ეს საბუთი წარედგინოს, როდესაც იქ დაკუთლია სხვადასხვა ეპარქიული პირებისაგან და თვით მეფისაგან სხვადასხვა სიგელები ანტონზედ. — ამას ადვილად მივხვდებით თუ დაუუკვირდებით იმ სიგელის შინაარსსა, რომელსაც წინად გავცანით. ეს სიგელი თუმცა ანთავისუფლებს ანტონსა და მის თანამზრახველებს ყოველივე სასჯელისაგან და უბრუნებს თავიანთ ღირსებებს, მაგრამ მაინც ექვის თვალით უყურებს ანტონის მართლ-მადიდებლობასა როდესაც ამბობს: 1) რომ ანტონს აღარ დაუბრუნდება კათალიკოსობა რაც უნდა მოინანიოს თვისი შეცდომანიო; 2) როდესაც კრება ერთჯელ მეტად არ აძლევს ნებას მას წირვის შესრულებისას (ისიც აღდგომა დღეს მარტო); 3) იმ კრების მოწონებიდან რუსეთში წასვლის გამო სჩანს, რომ კრებასეს სასარგებლოდ მიიჩნდა, რადგან „უფრო ნამეტნავად განმტკიცდებოდა მისი გული მართლ-მადიდებლობაში“. აქედამ აშკარაა, რატომ არ წარუდგინა ანტონმა რუსეთის სინოდს ეს საბუთები, როდესაც სხვები ჰქონდა (რომლებზედაც გვექმნება საუბარი ქვემოთ), რომლებიდანაც არ გამოდიოდა ანტონის მიერ მართლ-მადიდებლობისადმი ლალატი და მწვალებლობის მიღება.

გარდა ზემოაღნიშნულის კრების აქტისა ანტონს ჰქონდა აგრეთვე მეფის მიერ ბოძებული სიგელი, შედგენილი იმ კრების დადგენილების შეთანხმებით, მხოლოდ განსხვავება იყო ზოგიერთს ადგილას როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ. აქვე მოვიყვანთ ამის რუსულს დედა-

ნსა, რომელიც ინახება უწმ. სინოდის არქივში: „უფალს პატრიარქს ანტონის, დიდსა და უუწმიდესსა მწყემსთ-მთავარსა, ჩვენს ძმისწულს ბატონისწვილსა, ყოველსა შინა კეთილად სუფევა, კეთილისა და უუსრულესისა მოქცევისა უსაზღვრო მსურველი ბიძა მეფე თეიმურაზი, რომელიც ვამბორება თქვენსა მარჯვენასა. — თქვენ მიერის გამოგზავნილის მღვდლის ზაქარია გაბაშვილთან ერთად ეპისტოლეგსა და იმარეტრსა ზედა თქვენს საპასუხოდ გამოგიცხადებთ: ანება გეძლევათ თქვენ კრებულთურთ ქ. გორში⁵⁾ ქრისტეს აღდგამადღესა სწიროთ და შემდეგ, სურვილისამებრ თქვენისა, კეთილ ინებეთ გამგზავრება, ხალოვინაც ინებებენ თქვენთან გამოთხოვებასა მოვლენ გორში, სხვის შესახებ უბრძანებთ მღვდელს ზაქარიას სიტყვიერად გარდმოგცეთ თქვენ. აპრილის 4 დღესა 1756 წ.⁶⁾“

⁵⁾ დიკსს შესანიშნავია ის, რომ ანტონის ნება ეძლევა ლიტურგიის შესრულების ანა საკათედრო ტაძარს ტფილისში, სადაც ის იყო და ანა საკათედროს მცხეთის ტაძარში, სადაც უფრო ადვილი იყო ეს, რადგან ქ. მცხეთა რუსეთში წასასვლელ გზაზედ არის, არამედ შორეულს ქართლის ქ. გორში (რომელიც დანჯღუბულია იმის გზას, რადგან დარიალით უნდა წასუდიყო ის). ეს მოგვინა მით აიხსნება, რომ კრებას და შეიქმნა რადგან ეჭვი ჰქონდათ იმის მოქცევაში და ამისათვის ჰსურდათ აუცილებინათ თავიდან აქედამ წარმომდგარი ცდამა ერისა და ტფილისის სამღვდელეობისა. არის დარჩენილი გადმცემა, რომ ანტონს შეესრულებია ლიტურგიის ქ. გორში (ხალო ზოგიერთების თქმულებით ანჩისხატის ეკლესიაში ტფილისში კათალიკის ეკლესიის წესისამებრ.

⁶⁾ Arch. Sv. Synoda 1756 წ. № 350.

ამასაც რომ აღარ დასჯერდა, ანტონმა იშოვა კიდევ (ვინ იცის როგორ და რა გზით) წერილი პატრიარქის ტახტის მოადგილის იოსებისგან (28 იანვარს 1756 წ.), რომელიც იყო მიწერილი რუსთავის ეპარქიის კრებულზე და რომელშიაც უკანასკნელი, როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, წინადაუდებს ამ კრებულსა: «ამ დროიდან (დაწერილია მეორე კრების შემდეგ, რომელმაც ანტონი იცნო მართლ-მადიდებელად) ჩვეულებისამებრ ეს პატრიარქი და ბატონის შვილი ძოიხსენეთო; წინააღმდეგ შემთხვევაში დაჯარიმდებითო“ 7).

ამ საბუთებს გარდა ანტონს ჰქონდა კიდევ წერილები ანტიოქიის პატრიარქისა (1749 წ. 6 ენკენისთვიდამ) და იერუსალიმის—პართენისაგან (1755 წ. 6 ენკენისთვიდამ), რომელშიაც იგი იხსენიება როგორც მართლ-მადიდებელი პატრიარქი 8).

მოიგდო ხელში რა ეს საბუთები და ნება ლიტურგიის შესრულებისა ქ. გორში კათალიკოსი დიდის ამალით, რომელიც შესდგებოდა 21 კაცისაგან, გაემგზავრა გორიდამ *) რუსეთში 1756 წ. აპრილის თვეში 9). ამ ამალაში გარდა ჩამოთვლილ პირთა, ერივნენ კიდევ შემრეგნი ერის კაცნიც: თავადი დავით ხერხეულიძე, თავადი როინ მელიქიშვილი, აზნაური პარმენ გედევანიშვილი, კათალიკოსის სახლთ-უხუცესი, აზნაური ბეჟან თავქელაშვილი, მესენაკე გიორგი ნანაზაშვილი და ხუთი

7) იქვე.

8) იქვე.

*) შედგომით მუ-211 შესაზუნადამ ამ 17 კვერდზეა მოქცეული, რომელიც უნდა ეთუილიყო მუ-18 კვერდზე.

მთარგმნელი.

9) „ქართლის ცხოვრება“ II, გვ. 469—470.

მსახურთაგანი (პავლე, ზურაბ, გიორგი, ეფრემ და ივანე) ¹⁰⁾. გარდა ამისა ანტონს ახლდა დიდის შეიარაღებულის ამალით ჯიმშერ ერისთავი, საყვარელი სარდალი მეფე ირაკლისა. ანანურით და არაგვის ხეობით კათალიკოსი მშვიდობით შევიდა დარიალის ხეობაშს. ჩვენის ფიქრით კათალიკოსი უკანასკნელად გამოეთხოვა საქართველოსა და მის მახლობელს ქართველს თავადებსა. იქიდან დაბრუნების შემდეგ ჯიმშერ ერისთავი დალატით იქმნა მოკლული ¹¹⁾.

დასასრულ, ვიტყვით რამოდენიმე სიტყვას მეფის მოძღვრის ზაქარია გაბაშვილის სატირაზედ „ომი კატისა“, რომელშიაც კატად იგულისხმება ანტონი, ხოლო თავგებად სამღვდლოება, რომლებმაც ომი გამოუტხადეს კატასა. მიზანი სატირისა—ანტონისა და მთელის მისის მოქმედების განვიცხვა. სატირის ავტორს გმირად გამოუყვანია კატა, რომელსაც ამსგავსებს ცხოველების მეფეს—ლომსა, რადგან ანტონი მეფის შთამომავალი იყო. ¹²⁾ კატამ მიაქცია ყურადღება თავგებსა, რომელნიც ბედნიერად სცხოვრობდნენ თავიანთ სოროებში (იგულისხმება, ვგონებ, ბერები, რომელნიც უანგარიშოთ ფლანგავდნენ მონასტრებისა და ეკკლესიების ქონებასა). მძიმედ შეია-

¹⁰⁾ Арх. Св. Синода 1756 № 350. მცხეთის ტაძრის გუჯარში მოხსენებულა კიდევ ვიღაც პეტრე გაბაშვილი, მალარე ანტონ კათალიკოსისა, რომელსაც უკანასკნელმა საქართველოში დაბრუნების შემდეგ, აჩუქა მცირე სოფელი მეტეხში იმ სამსახურისთვის, რომელიც მან გაუწია მას განსაკუთრებით იმ დროს, როდესაც „ის იმყოფებოდა რუსეთში“, (საეკლესიო გუჯრები, გვ. 114).

¹¹⁾ ქართლის ცხოვრება II, 470.

¹²⁾ 1 და 9 ლექსი.

რადებული კატა ამბარტანულად დაეცემა თავგების სო-
როსა და უმოწყალოდ დაუწყო ელეტა მათ ¹³⁾. პირვე-
ლის გამარჯვებით გატაცებულმა კატამ გარდასწყვიტა
ამოეწყვიტა მთლათ თავგები, შეგედო სორაგებში ისინი
და ჩაეგდო ხელში მმართვა-გამგეობა მათი განძისა, ე. ი.
საეკკლესიო სიმდიდრისა. კათალიკოსი, როგორც დავი-
ნახეთ ზემოთ, სამღვდელოების გაუმადლობისათვის ბო-
ლო მოელო, მერე რომ ნახა სამღვდელოებამ ჩვენი სა-
ქმე ცუდათ მიდისო (ყველა თავგები) შეურიგდებიან მას
და როდესაც გამწვავდა საქმე მოიხმარეს ვირთავგები,
ციყვები, კვერნები და სხ. ასტყდა საშინელი ომი და
ომში სძლიეს კატასა. ნაცემ-ნატყები კატა უკანასკნელ
სტოგებს თვისს ბეწვიან კუდსა, რომელიც მის სილამა-
ზეს შეადგენდა: თავგებმა მოსჭრეს ის (იგულისხმება ან-
ტონის კათედრიდამ გადაგდება); ტყუილად მოინდომეს
შველა მისი ფრანგთა. მერმე მათვე ურჩიეს გაქცევით
ეშველა თავისათვის; კატა ტყვედ ჩაუვარდება თავგებსა,
რომელთაც დაუწყეს ლანძღვა-გინება ნაცემს კატასა: თავ-
გებს კიდევ უნდათ მისი „საესე კუჭი მთლად დააცალი-
ერონ“, მაგრად მოუჭერენ წელზედ თოკს და თან ეუ-
ბნებიან: «ციცუნიავე, წავიდა ის დრო, როდესაც შენ
სიმშილით სულს გვაძრობდია ¹⁴⁾; სჯიჯგნიან კბილებით
ორღანის ხმაზედ და ზედვე ამღერებენ: „გინდა გადაგ-
ყლაპო წრუწუნეები! აბა დააღე პირი! ყველას კი სძუ-
ლდი შენა და! წამოანთხიე უკანვე, რაც აქნამდისინ შე-
თქვლიფე... ხედავ შენი მშვენიერი ტყავი როგორ იხევა;
თუ შენ ჩაიგდებ მეთობასა კვლავ, მაშინ ხომ სულ გა-
დაგყლაპავ“ ¹⁵⁾. ზოგიერთი „ქუდიანი“ თავგები (ე. ი.

¹³⁾ ლექსები 2—8.

¹⁴⁾ ლექსნი: 9, 12, 30 და სხ.

¹⁵⁾ ლექ. 18, 23, 26.

თავად-აზნაურობა, კათალიკოსის თანამოზიარენი ანუ ქართველ-კათოლიკენი) ურჩევდნენ მას ჩერქეზეთში საჩქაროდ გაქცევასა ¹⁶⁾, ანუ მოსკოვში (რუსეთში) რადგან ღვთის-მლოცველი იყო ¹⁷⁾. კატის კიცხვა თავგებმა დაასრულეს მით, რომ გაკრიქეს იგი ¹⁸⁾. პირველი ნახევარი სატირისა თავდება შემდეგის დაცინვითა: „ციცუნიავე, ფრანგულ ყაიდაზედ ომიანობაში გაწვრთნილო და თავგებისაგან კი დამარცხებულო!!“.....

სატირის მეორე ნახევარში კატა სტირის თვისს დამცირებასა, დაკარგულს კუდსა და ბოლოს ემწვილობება თვისს მსგავს ცხოველებსა: მელებსა, კვერნებსა და სხ. ყველა ისინი დავარდებიან კატის წინაშე და გამოატქმენ მწარე გულის შემატკივრობასა, რომ მხეტა მეფემ დაპყარვა კუდი, მთელს „საფრანგეთად ღირებული“ ¹⁹⁾. აქაა დაცინვა კათოლიკეებზედ, რომელთაც „ფრანგებს“ ეძახდნენ ქართველები. კატამ გარდასწყვიტა რა ქაშაში (მოსკოვში) გაქცევა, გამოეთხოვა მათ შემდეგ მგრძობიარე შიხნმის თქმისა, თვალ-ცრემლიანი და მოქვიითინე ²⁰⁾.

სატირიდამ სჩანს, რომ სამღვდელოებას არ მოსწონდა ანტონი სხვათა შორის მისთვის, რომ იგი სცდილობდა შეემცირებინა შემოსავალი ეპარქიის, მონასტრების და ეკლესიების უფროსებისათვის. მთავარ-ეპისკოპოსი ტიმოოე ჰმოწმობს აგრეთვე, რომ ანტონი სარწმუნოების განმტკიცებისათვის სცდილობდა რიგიანათ დაეყენე-

¹⁶⁾ ლექსი 25.

¹⁷⁾ ლექსი 28.

¹⁸⁾ ლექსი 34.

¹⁹⁾ ლექსი 44.

²⁰⁾ ლექსი 45—50.

ბია საქმე, თუმცა ამაზედ ბევრი მოწინააღმდეგე ჰყავდ-
მას.

IV.

1756 წ. აპრილის დამლევს ანტონმა დასტოვა სა-
ქართველოს სამზღვრები და შევიდა ამალითურთ თერგის
ხეობაში, მაგრამ რუსეთამდი მაინც ვერ მიაწია. სამი თვე
ნახევარი (აპრილიდან 15 აგვისტომდე) დაჰყო მან მთე-
ბში. არ ვიცით კი რა მიზეზი იყო კავკასიონის მთებში
ამდენს ხანს მისი გაჩერება. ჩვენ ხელთ არა გვაქვს რაიმე
საბუთი, რომლითაც მტკიცდებოდეს, რომ ანტონს რა-
იმე უბედურება სწვევოდეს მთიულებისგან. შეიძლება ვი-
ფიქროთ, რომ ანტონი ესტუმრა ამ დროს თვისს ნათე-
სავეებს, ჩერქეზის თავადებსა (ანტონის ბიძას, ვახტანგ VI
ჰყავდა ცოლად, როგორც ზემოთაც მოვიხსენიეთ, ჩერ-
ქეზის თავადი; ქალი), რომლებთანაც იყო იგი ყმაწვი-
ლობაში დედითურთ, რადგან რუსეთში არ მიიღეს. აღ-
ბად ამაზედ უჩვენებს ვაბაშვილის 25 ტაეპი სატირისა:
„ჩქარა წადი ჩერქეზეთშიო“. 15 აგვისტოს ანტონი მო-
ვიდა ყიზლიარაში ციხეში „დანაშთენი მოხელეებითურთ“,
ე. ი. ამალითურთ და წარუდგა ადგილობრივ სასულიერო
მთავრობასა; იქ ანტონი დიდის ამბით მიიღეს. აქ
მან მოიწადინა მღვდელ-მოქმედების შესასრულებლად ნე-
ბართვის აღება. ყიზლიარის მთავრობამ აცნობა ამაზედ
ასტრახანის სასულიერო კონსისტორიასა, ხოლო ამ უკა-
ნასკნელმა მოახსენა (9 დეკემბერს 1756 წ. № 5817)
უწმიდესს სინოდსა საქართველოდან ყიზლიარში ქართ-
ველ პატრიარქის ანტონის ამალითურთ მობრძანება და
სთხოვა მას მიეცა ნება-რთვა მისთვის მღვდელ-მოქმედე-
ბის ასრულებისა ასტრახანში. ერთის თვის შემდეგ მო-
ვიდა ბრძანება სინოდისა შემდეგის შინაარსისა: „პატრი-
არქი მიიღონ დიდებითა და პატივითა; მოსთხოვონ მას
მოწმობანი; მღვდელ-მოქმედობის შესრულება მას არ შე-

ედლო მანემდის, სანამ საბუთების გადათვლიერების შემდეგ ბრძანება არ გამოვაო ²¹⁾.

ასტრახანში მოსვლის შემდეგ ის დარჩა იქ 1756 წლის ბოლომდე. რადგან ელოდებოდა სასახლიდან პეტერბურგში მისვლის ნება-რთვის მიღებასა. საჩქაროდ უწმიდესმა სინოდმა აცნობა უცხოეთის საქმეთა კოლეგიასა (21 დეკემბერს 1756 წ.) რათა არ დაეზრკოლებიათ პატრიარქი ანტონი პეტერბურგში წასასვლელად. დედოფლის ელისაბედის ბრძანებით სინოდმა წინადაუდგა ასტრახანის კონსისტორიასა, რომ ანტონისათვის მიეცათ ნება სატახტო ქალაქში მისვლისა.

1757 წ. 15 იანვარს ანტონი მოვიდა მოსკოვში და იქ განიზრახა მეფე ვახტანგ VI მემკვიდრეებთან რამოდენიმე ხანს დარჩენა. ამაზედ ანტონმა აცნობა (17 იანვარს) მოსკოვის სინოდის კანტორის ქართველს არქიმანდრიტს გრიგოლს და თარჯიმნის დიაკონი გაბრიელის პირით. მოსკოვში კათალიკოსი დარჩა მარტამდისინ. ამდენი ხნის ანტონის იქ შეცდას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მისთვის. ამ დროს მან შეჰკრიბა ცნობა, როგორ უნდა ემოქმედნა მას, რომ რიგიანად მოეწყო საქმე უწმიდესი სინოდის და დედოფლის წინაშე, რისთვისაც ის ამზადებდა საჭირო ქალაქებსა.

კათალიკოსის რუსეთში განძევებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მეფე ვახტანგის მემკვიდრეებზედ, რომელნიც სცდილობდნენ ქართლის ტახტის დაკავებასა და ეს იყო მიზეზი ანტონის მათგან გულ-წრფელად მიღებისა.

მეფე ვახტანგი გარდაიცვალა რუსეთში (1757 წ.)

²¹⁾ Арх. Св. Синода 1756 წ. № 350. „ქართ. ცხ.“ II, გვ. 470.

და ვერ მიესწრო ქართლის ტახტის დაბრუნებასა. ბატონიშვილი ბაქარიც ამოდ სცდილობდა საქართველოში მოსვლასა და ერისთავისა და ამილახვრის შემწეობით ქართლის სამეფოს დაბრუნებასა, რომელიც უკვე დაიკავა მეფე თეიმურაზმა. ბაქარის ძე ალექსანდრე დღე და ღამე ჰფიქრობდა თვისის შთამომავლობის დიდების დაკარგვაზედ და ჰსურდა განეხორციელებია თვისი წადილი და თვის პაპის ტახტზედ მჯდარიყო. ამ მიზნის აღსასრულებლად იგი დაუახლოვდა მეფე პეტრე III, რომელიც მეგობარი იყო მისი ²²⁾. ამ მეფის სიკვდილის შემდეგ ალექსანდრე დაუახლოვდა დედოფალს ელისაბედს. ალექსანდრემ ჩქარა მოიპოვა გავლენა სასახლეში და გახდა მფარველი დი პატრონი ქართველთათვის, რომელნიც თავიანთ მეფესთან უკმაყოფილებისა გამო რუსეთში მოდიოდნენ, და სცდილობდა ყველას გული მოეგო. მოიგდო რა ისინი ხელში, ალექსანდრე სცდილობდა დაემციებია რუსეთის დედოფლის თვალში მეფეთა თეიმურაზის და ირაკლის მმართველობა. იმას ეგონა სამხედრო ძალას მომცემს რუსის დედოფალიო. ამასთანავე მასთან იყვნენ თეიმურაზისაგან მოგზავნილი მოციქულები, რომელნიც გადიბარა და ღაინარჩუნა თავისთან სამუდამოდ. ამისთანა პირების მეოხებით ალექსანდრე ავრცელებდა ცრუ ხმებს საქართველოს მეფეების შესახებ. თვისის გავლენით სასახლეში და უფრო სახელმწიფო კაცებთან ის ყოველთვის მეფეების მოციქულებს სხვაგვარ მიმართულებას აძლევდა ²³⁾. მისის ზეგავლენით მაგალითად ყველამ უწყის რა ცუდათ ჩაიარა თეიმურაზის 1754 წ. მო-

22) Буткова. Материалы для новой истории Кавказа.

23) „ქართლის ცხოვრება“ II, 457 — 459.

ციქულობამ ²⁴). ამისთანა გავლენი ბატონიშვილისა საქართველოს პოლიტიკურ საქმეებზედ აიხსნება მით, რომ მას ყოველის მხრით იცავდა მოწინააღმდეგე დასი, რომელსაც არ ჰსურდა ქართველი მეფეების გაძლიერება. ამ დასს მიზნად ჰქონდა წინააღმდეგობა გაეწია მეფეთათვის და ამისათვის იყვნენ ყურ-მოქრილი ყმანი ბატონიშვილისა. შემდეგ, ამ დასის შემწევობით, როგორც ზემოთ მოვიხსენეთ, ალექსანდრე მიაღდა საქართველოს სამზღვრებს, მან მიაღო თავის მფარველობის ქვეშე ალექსანდრე ამილახვარი, ავტორი *Исторія Георгіанская о юношѣ Амилахваровѣ*-სა. ირაკლის აუჯანყა ალექსანდრემ კახეთის თავადები, იმერეთის მეფე, ახალციხისა და დაღესტნის ხანები, სპარსელები და მთიულეები. მხოლოდ ირაკლის მიერ რუსეთისგან მფარველობის მიღების შემდეგ 1783 წ. ტრაქტატით ალექსანდრე დაიჭირა რუსეთის მეფემ ტრაქტატის ძალით და გაგზავნა დასასჯელად თვისის მოქმედების გამო, რადგან მას ნებაართვა არ ჰქონდა მიღებული რუსეთის მთავრობისაგან, როგორც მისის ქვეშევრდომისაგან ²⁵).

საქართველოდან განტყვევებულის პატრიარქის მოსვლამ ძლიერ გაახარა ბატონიშვილი ალექსანდრე. გარდა ამისა ანტონი იყო მეფის შთამომავალი და დაახლოვებული მისი ნათესავი—ღვიძლი მისი ბიძა. მისნი ოცნებანი აღმაფრენდნენ. მიიღო რა თვის მფარველობის ქვეშე ანტონი, მან მოინდომა რაც შეიძლება დიდი სარგებლობა მოეპოვებინა მისგან, თვისი განზრახვა დაუახლოვა მის საქმესა. ანტონს უნდოდა ხელი შეეწყო მისი პოლიტიკური აზრებისათვის. მხოლოდ ამისთანა პირობაგან შე-

²⁴) იქვე.

²⁵) Буткова.

ქდლო ანტონს გაეუზჯობესებინა თვისი მდგომარეობა რუსეთში. მართლაც შეეძლო თუ არა ანტონს ეფიქრნა რომ ასეთის სათნო ყოფით მიიღებდნენ მას დედოფალი და უწმიდესი სინოდი, როდესაც მისი ღალატი მართლმადიდებლობისადმი და ფრანგების სარწმუნოების მიღება ყველასათვის აშკარა იყო? რუსეთის დედოფალი გამჭრიახათ ადევნებდა თვალს საქართველოს შინაურს და გარეგნულს ცხოვრების ავკარგიანობასა. დედოფალი იყო ღვთის-მოშიში და მართლ-მადიდებლობის დამცველი. უწმიდესს სინოდსაც, სასურველია, სასტიკი ყურადღება ჰქონდა ამაზედ მიქცეული. რომის და ფრანგების სარწმუნოება ძრიელ ეზიზღებოდათ რუსეთის ეკკლესიასა და თვით სახელმწიფო კაცებსა. რომის სჯულის მომხრეთ სასტიკად სდევნიდა სახორციელო და სასულიერო მთავრობა. ამისათვის შეუძლებელი იყო სათნო ყოფით მიღება ანტონისა და რომელიმე ეპარქიის ჩაბარება რუსეთში; ეს იქმნებოდა შეურაცხყოფა ივერიის ეკკლესიისა და მეფეებისა. ანტონის საბუთებსაც ვერაფერი ძალა ჰქონდათ. წარმოიდგინეთ როგორი მნიშვნელობა ექნებოდათ მათ რუსეთის მთავრობისათვის, როდესაც ანტონის გადარჯულება ყველამ კარგად იცოდა? ამასთანავე, ვინ იქის, საკმაო იყო ეს საბუთები თუ არა?

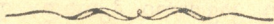
ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ანტონს ჰქონდა საბუთის ქაღალდები კრებისა და მეფე თეიმურაზისგან მიცემული; წერილები პატრიარქის ტახტის მოადგილეს იოსებისაგან და პატრიარქთა ანტიოქიისა და იერუსალიმისათა. კრებისაგან ბოძებულს ქაღალდში ვრცლად იყო ნათქვამი ანტონის გადარჯულების თაობაზედ და ხელ-შეორედ მართლ-მადიდებლობის მიღებაზედ; მეფის გრამატა შეიცავდა საიდუმლო აზრს კრების დაუნდობლობაზედ; იგინებას აძლევდა მას „ლიტურდიის შესრულებისას ერთჯელ შესწავლად და ამასთანავე არა სატახტო ქალაქში და

საპატრიარქო მცხეთის ეკკლესიაში, არამედ შორეულს ქალაქს გორში; აგრეთვე ნება ჰქონდა მას მიეღო ქ. გორში ის პირნი, რომელნიც იმას გამოემშვიდობებოდნენ და სხ. რაც შეეხება პატრიარქების ქალაქსა, რადგან ის დაწერილი იყო მანამ, სანამ ანტონი საეკკლესიო სამართალში მიეცემოდა მწვალებლობის მიღებისთვის, იმას არ ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა ანტონის საქმისათვის; მასში იყო მოხსენებული მხოლოდ ტიტული კათალიკოსისა. არც იოსების მიერ მიცემულს წერილს ჰქონდა მნიშვნელობა ანტონის გასამართლებლად. იგი დაწერილია რუსთავის ეპარქიის სამწყსოსთვის. ამ ქალაქში იოსები სწერს რუსთავის ეპარქიის სამღვდელოებას, რომ ანტონი კათალიკოსი იხსენიებოდეს ეკკლესიებში, რადგან რაღაც მიზეზების გამო არ იხსენიებდნენ მას აქნამდის. ვინც არ აასრულებდა ამ მოწერილობას, ის მიეცემოდა სასჯელში ჯარიმის გარდახდევინებით, რომლითაც არავითარი გულ-შემატკივრობა არ მტკიცდებოდა რუსთავის ეპარქიისა ანტონისადმი. ანტონი ამისთანა საბუთებით ვერ მიიღებდა კეთილ-განწყობილებას რუსეთის მთავრობისაგან. საჭირო იყო მიენდო თვისი ბედი ბატონიშვილის ალექსანდრესთვის, რომელსაც დიდი გავლენა ჰქონდა სასახლეში. და რადგან მისი გულის მოგება შეიძლებოდა მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამოეთვარებოდა იმის დროშას, ამისათვის ანტონი მისკენ გადასვლის შემდეგ იძულებული გახდა გაეკიცხა მეფეები. მას უნდა ემხილებია მეფე, რომელმაც ვითომ და უკანონოდ ჩაიგდო ალექსანდრეს მამა-პაპისეული ქართლის ტახტი. ერთის სიტყვით ანტონს უნდა მიეცა პოლიტიკური სახე თვისის მოქმედებისათვის და ამისათვის უნდა გამხდარიყო ალექსანდრეს და მისი მხრეების ყველაფერში თანაზიარი. ამისთანა გზა აირჩია კათალიკოსმა მოსკოვში მისვლამდე; ტყუილად კი არ დარჩენილა ანტონი სამი თვე ქართლში

მეორე კრების შემდეგ; ის მხოლოდ ელოდდა ალექსანდრესაგან ცნობებსა, თუ როგორ მოქცეულიყო. ამისთანავე მიზნით მან დაჰყო სამთვე ნახევარი კავკასიონის მთებში თვის ნათესავებთან, რომლებთანაც 18 წლის წინეთ იმოდენი მიღება არ ჰქონდა. შესაძლებელია ის მაშინ წავიდა რუსეთში, როდესაც ალექსანდრე ბატონიშვილისაგან მიიღო პასუხი. მისივე განკარგულებით და მოხსენებით კათალიკოსი დიდის პატივით მიიღეს რუსეთის სამზღვრებზე და აქედამ სახელმწიფო ხარჯით დედოფალმა მიიღო თვისს სასახლეში. ამისთანავე მიზანი ჰქონდა მის მოსკოვში სამი თვის დარჩენისა. ამ ხნის განმავლობაში შეჰკრიბა მან ყოველივე საჭირო ქაღალდები, საბუთები იშოვა სატახტო ქალაქის მმართველობის გავლენიანი პირები, რომელნიც იცავდნენ ბატონიშვილს ალექსანდრეს და სხ.

მღვდელი კონსტანტინე ანთაძე.

(შემდეგ იქნება).

ისტორიული და გეოგრაფიული აღწერა კლარჯეთ-მესხეთისა *).

ამ უბედურების შემდეგ, ევროპის ზოგთ ქრისტიან სამეფოებმა ოსმალეთს ომი დაუწყეს იერუსალიმის დასახსნელად. ამიტომ ქართველთაც გამოიყენეს თავიანთი ლაშქარი და ათაბაგის სარდლობით ესენი მალე წავიდნენ ოსმალში და შეუერთდნენ იქ მოსულთ ევროპის ქრისტიანთ ჯარის კაცთა. აქ ამ დროს ევროპის მეომართა დიდი გმირობა აღმოიჩინეს, ნამეტურ ქართველთა, ქართველნი ისე ოსტატურად და მამაცურად იბრძოდნენ, რომ ამათგან ასი კაციც არ მომკვდარა, მთელი ევროპის ჯარი გაჰკვირდა ქართველთ მხნეობაზე და მამაცობაზე, ომის შემდეგ ქართველნი საქართველოში უვნებლათ დაბრუნდნენ და შინ თითქმის მშვიდობით მოვიდნენ. ქართველთ სცნეს კლარჯელთ და ათაბაგის მშვიდობით დაბრუნება. იმერთ ბატონიშვილს ბაგრატს ათაბაგთან უსიამოვნო კავშირი ჰქონდა და ამიტომ ამას დიდათ ეწყინა, რომ ათაბაგი თავის ქართველ ლაშქრით მშვიდობით დაბრუნდა. სწყინდა მით უფრო, რადგანაც ათაბაგი ქართლის მეფეს დაუახლოვდა. ამათში მეგობრობა ჩამოვარდა და ქართლის მეფემაც გააყოლა ათა-

*) იხ. „მეგობრული“ №№ 7 და 8 1902 წ.

ბაგს ოსმალში თავის ლაშქარი. ბაგრატმა ათაბაგს შური აგო და ამათში წერილების მიწერ-მოწერა გაიმართა. იმერთ ბატონიშვილმა ძველი ხრიკები მოიგონა, ათაბაგს გაახსენა მისი მამის ორგულება და იმერთზედ გალაშქრება. იმერთ ბატონმა სამეგრელოს და გურიის მთავრები მიიწვია თავისკენ და ათაბაგს ომიაუტეხეს სრულიად უმიზეზოთ თითქმის, სრულიად უკანონოთ და უზრდელოურათ. ქართველთა სწყვიტეს ქართველნი, იმერთ უნამუსო ბატონისა და მთავრების მეოხებით ქართველთა ელიტეს ერთმანერთი. ორსავე მხარეს მოსწყდა დიდი ძალი გლეხ-კაცობა. თვით ათაბაგიც მხნეთ იბრძოდა, მაგრამ მაინც ბოლოს იძლია. იმერთ ტყვეთ იპყრეს თვით ათაბაგიც და პატიმარ ჰყვეს გელათში, ამ პატიმრობაში მიიცვალა კიდეც 1537 წელს. ამის მიცვალების შემდეგ სამცხის ბატონათ იმერთ ბატონი გამოცხადდა, რადგანაც სამცხეს დამორჩილებულათ სთვლიდნენ და იმერთთან შეერთებულს. ეს საქმეები ზოგთ დიდებულთ მოსწონდათ და ზოგს კი არა. ათაბაგის ძეს კი, ქაიხოსროს, ძრიელ ჯავრი მოსდიოდა და მეცადინეობდა სამთავროს აღდგენას.

ათაბაგის ძე მალე სტამბოლში წავიდა დახმარების სათხოვნელათ. ოსმალთ შეისმინეს ამის თხოვნა და ამას ლაშქარი მისცეს დასახმარებლათ, რადგანაც ქართველთა ერთობა ამათ ძრიელ სძულდათ და უნდოდათ, რომ საქართველო თითო სამთავროთ ყოფილიყოს დანაწილებული, რაის მეოხებითაც უფრო ისარგებლებდნენ და დარღვეულ ერთობის მექონ ერს და ქვეყანას უფრო აღვიდათ დაიჭერდნენ. ათაბაგი მალე მოვიდა კლარჯეთში, თან მოიყვანა ოსმალის ლაშქარი და ბაგრატს შეება, მაგრამ ბრძოლაში ვერას გახდა, ბაგრატმა გაიმარჯვა, ოსმალთ ლაშქარი განდევნა და თვით ათაბაგის ძესაც დაჭერას უპირებდა. ქაიხოსრომ თავს უშველა და აქა იქ ჩუმათ

დახტოდა და საქმეს იმზადებდა, მაგრამ ამას აღვილათ ვერ ახერხებდა. ბაგრატი სამცხეს გარდამიუხტა ჯანეთს, ოსმალნი განაძევა და თვითონ დაიჭირა. მაგრამ სიშორის გამო ბაგრატი ჯანეთის პატრონობა არ ინდომა და ეს მხარე მან გურიელს ჩააბარა. ამათ პირობაც ასე ჰქონიყოთ დადებულნი, რომ თუ ათაბაგი ვძლიეთ და საათაბაგო შევიერთეთ, მაშინ ჯანეთი გურიელს ჩაბარდესო. სამცხის მებატონეთა დიდთ იუკადრისეს ამ ერთობისთვის, ესენი მოუსაზრებელის ოცნებებით აღიბარგნენ და სწუხდნენ მასზე, რომ სამცხე ბაგრატი რათ შეიერთა, ჩვენ რათ დაგვიმორჩილაო. ამათ განიძრახეს ბაგრატის ღალატი და ახლად შეერთებული კავშირის დარღვევა. ესენი ფხიზლად მეცადინეობდნენ ბაგრატის საენოთ და ქვეყნის დასაღუპათ. ერთი ამ მტერ გამცემ პირთაგანი, გვარად შალიკაშვილი, უფრო მეტის ღალატით და მტერობით აღმოჩნდა. ამან მიიკედლა ათაბეგი თვისკენ და მალე სტამბოლში წავიდა, თან წაიყვანა ათაბაგი, წარსდგა სულთნის წინაშე და დიდის მტერობით და ბოროტის ამბებით დააბეზლა იმერთ ბატონი ბაგრატი. მოახსენა შალიკაშვილმა, რომ ბაგრატი უოველივე ეს უბედურება თქვენის ერთგულების გამო მიაყენა ათაბაგსაო. ომში ათაბაგი ტყვეთ იპყრა, პატიმარ ჰყო, პატიმრობაში მოჰკლა და მას შემდეგ საათაბაგო მან დაიჩემაო. ბევრი კიდევ სხვა საღალატო საქმეები ასმინა ამ ქვეყნის და ერას მოღალატე გვამმა. ასეთის მტერ-მოღალატე გვამებით მაშინ სავსე იყო მთელი საქართველო.

შალიკაშვილის დაბეზლებით სულთანი სასტიკათ აღელდა, ამან საჩქაროთ ჩამოავლინა უკანვე და თან გამოაყოლა ოსმალთს ლაშქარი, 1541 წ. ესენი მობნელდნენ საქართველოში და ბაგრატს გაუმართეს ომი, ორსავ მხარეს მოსწყდა დიდი ძალი ქართველობა. ამ ომში დიდი გმირობა გამოიჩინეს აქარლებმა და მარადიდელე-

ბმა. ამათ მედგრათ შემართეს ხელი და მტერი მალე დასცეს, მთლათ უკუ აქციეს, საზღვარს გადარეკეს და საქართველოს მტრებიც სასტიკათ შეარცხინეს. დამარცხების ამბავი სულთანმა მალე შეიტყო და მას ეს ძრიელ ეწყინა, ამან დაიწყო საქართველოზე აღბორგება, მალე ამათ ქართველებში მოღალატე გამცემლებს დაუწყეს ძებნა და ასეთი პირები ბევრიც იპოვნეს. შალიკაშვილმა და სხვათა გამცემთა ყველაფერი საქმეები აცნობეს. სულთანი დაიმედდა. ამან შეკრიბა დიდი ძალი ლაშქარი, ბევრი ფაშები და ყველა ესენი მალე გამოისტუმრა საქართველოში, მტერს წინ შალიკაშვილი მოუძღვოდა და სხვა ქართველი მოღალატე თავადისშვილები. უპირველესი ადგილი გამცემლობაში შალიკაშვილს ეკავა. ნეტა რამ გადაამტერა ეს ბოროტი საქართველოზე ასე, რამ გააუნამუსოვა და დაღუპა! წყეულ-შეჩვენებულ იყოს მისი სახელი და ხსენება ჩვენს თავში.

ოსმალოდან მომავალს თათრის ჯარს გზაში შეემატნენ დიარბეჭირის და არზრუმის ჯარებიც თავიანთის ფაშებით. ესენი მალე მოადგნენ საქართველოს. ლუარსაბ მეფე და ბაგრატ ბატონიშვილი ერთათ შეითქვნენ და 1545 წ. ომიც დაიწყეს. ლუარსაბი და ბაგრატი ბასიანსა და სოხასტაზე ორს ფაშას შეებნენ, სხვანი კიდევ სხვა მხრით ეომებოდნენ ქართველთ, ქართველნი ფიცხელ ომობდნენ, მაგრამ ვერა გააწყეს-რა, იძლივნენ უწყალოთ და მოისრნენ მთლათ. ოსმალთ დაიჭირეს სამცხე და ფეხი გაიმაგრეს. მტერმა მიტომ უფრო გაიმარჯვა, რომ ამ გასაჭირს დროში შინაურებში ძრიელ ბევრნი აღმოჩნდნენ მოღალატეები, რომელნიც ათაბაგის მომხრენი იყვნენ და ამიტომ ლალოტობდნენ ქართველთ, რომ ამით ეხელმძღვანლათ და შემდეგ ათაბაგი დამჯდარიყო მთავრათ ოსმალთა მეოხებით. ამათ აღუსრულდათ გულის წადილი, მტერმა გაიმარჯვა და გამარ-

ჯვების და დამორჩილების შემდეგ ათაბაგათ ქაახოსრო გამოაცხადეს. ჯავახეთს, აჭარას და სხვა ადგილებს წინეთ ბევრი ომები და შეწუხება გამოველო, მაგრამ ასეთი თავზარდასაცემი მოვლენანი კი არას დროს. ქაიხოსრომ ოსმალთა სრული მონება აღიარა, ოსმალნი მალე წავიდნენ უკანვე. სამცხის ბატონათ ქაიხოსრო იქმნა, ეს ხან სამცხეში სცხოვრობდა და ხან აჭარაში.

ლუარსაბი და ბაგრატი ძრიელ მღელვარებდნენ იმ გაქირვებისა და შეწუხების გამო, რაც კი საქართველოს მოადგა კარს ათაბაგის, შალიკაშვილის და სხვათა გამცემლების მეოხებით. ბაგრატიმ განიზრახა ათაბაგის დამარცხება და საათაბაგოს სამუდამოთ დაპყრობა. 1546 წ. ბაგრატი მეორეთ დაეცა სამცხეს, ომი გამართა, მაგრამ ველარაფერი გააწყეს, ოსმალთ ყველაფერი მოედრიკათ და დაემონებინათ. ამ დროს ხელახლა აღაოხრეს ეკკლესიები და ნამეტურ აწყურის ტაძარი, აწყურის ღვთისმშობლის ხატი ციხის ჯვარს წაასვენეს. ასევე სხვადასხვა ეკკლესიებიდამ, თორემ ოსმალთაგან ცარცვა-გლეჯა ერთობ წინ იყო წასული. შალიკაშვილი აქ შავდებოდა. ამას ძრიელ ემინოდა იმერთ ბატონის და ქართლის მეფის. ემინოდა მიტომ უფრო, რომ დალატი შემიტყესო. ოდესმე თუ ესენი გაძლიერდნენ, მე კაი დღეს არ დამაყენებნო. ეს ხელახლა გაიქცა სტამბოლში, მალე წადგა სულთნის წინაშე და მოახსენა ბევრი რამ სადალატო ქორები იმერთა ბატონის შესახებ, მაგრამ სულთანი მაინც ვერ დასძრა. ოსმალთ ამისთვის არ სცალოდათ. შალიკაშვილი შერცხვენილი და კუდ ამოძეებული დარჩა. სამცხეში დროებით სისხლის ღვრა და ომები შეჩერდა. სოფლის მცხოვრებთ იწყეს სახლ-კარის გაშენება, ფეხის გამაგრება, მეურნეობის მართვა და ცხოვრების აყვავება. საცა დაქცეული ეკკლესიები იყო მათაც გამაგრება და აღშენება დაუწყეს. ხალხს დიდათ

უხაროდა, პატარა ხანს მოისვენეს ამათ სისხლის ღვრი-
 საგან და ამის მეოხებით ხალხით აბიბინდა სამცხე და
 სხვა ადგილები, გაიყოს ყოველი ხეობა და დაბა მცხოვ-
 რებთა რიცხვით და გამრავლება იწყეს პირუტყვთა, ფრი-
 ნველთა და სხვათა სახმართა საქირო სურსათთა. მაგრამ
 ასეთი ბედნიერება კლარჯელთათვის დიდი ხნის სტუმარი
 არ იყო. შინაურ მტერთ ვერ მომრევთ ქართლის ბატო-
 ნიშვილები ლუარსაბ და ლევან მესხთა დაიმეგობრეს და
 1549 წ. ამათ სპარსთა სამზღვრებზე სპარსებს იწყეს
 რბევა. ამ რბევამ და თავ-დასხმამ ძრიელ ააღელვა სპარ-
 სთა მფლობელი. ნეტა ქართველთ მეფეთ რა საქმე ჰქო-
 ნდათ, რომ მესხთა მეოხებით სპარსთა საზღვრებს ეცნენ
 დასარბევათ, რათ ჩაიდინეს ასეთი მოუსაზრებლობა და
 რატომ აპყენენ ათაბაგის რჩევას, რათ მოტყუდნენ? ეს
 იყო ოსმალთ მომხრე ქართველთ მოღალატეთა პოლი-
 ტიკა. მიტომ, რომ ქართველთ ასეთი მოუფიქრებელი ამ-
 ხედრება იათათ არ დაუჯდებოდათ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ სპარსეთში გაძლიერდა კა-
 ცთა უბრალოთ მმუსვრელი შაჰ-თამაზი. ეს შეუბრა-
 ლებლად ხალხის მწყვეტი და ოსმალნი ერთმანერთს გა-
 დაეკიდნენ. სპარსთა მეტათ იწყეს განდიდება და ოსმალთ
 დასუსტება. 1549 წ. შაჰ-თამაზი საქართველოზე დაიძ-
 რა და წამოვიდა დიდის ჯარით. მალე ყარაბაღს მოვი-
 და, აქ მას მიეგება ლეონ მეფე და მორიგება ჩამოაგდეს.
 შაჰ-თამაზი უკან დაბრუნდა, თან გაჰყვა ლეონ მეფეც.
 შირვანისკენ ამათ ომი მოუხდათ და გულისტანი დაიჭი-
 რეს. შირვანის შემდეგ ისევ ქართლზე წამოვიდა, თბი-
 ლისს მოვიდა და დაიჭირა. აქედამ ათაბაგს ეძრაზა, ქა-
 ლი ცოლათ გამოართო და წარვიდა. ამ წელს იმერთ
 ბატონი ბაგრატი მიიცივალა. ამის ალღავს დაჯდა ძე ამი-
 სი გიორგი. ბაგრატს კლარჯელნი კარგათ იცნობდნენ.
 ოსმალთ ყოველივე ამბები სცნეს ქართლის, საათაბაგოს

და სპარსეთის, ესენი მალე მოვიდნენ კლარჯეთში, ტაო მთლათ დაიჭირეს, ლივანაში გადმოვიდნენ ლაზისტანი-დამ, არღანუჯისგენ ყარსიდამ, ქართველთ დაუწყეს სასტიკათ დევნა, ამ დროს მიეცა აოხრებას დიდებული ტბეთი, სხალტა, ოპიზა და სხვანი. ზოგიერთი ხეობანი კი დაშინენ თავისუფლად და იქ ოსმალთ ფეხი ვერ შედგეს. ოსმალთ ფიცხელ იწყეს აქ გამაგრება და მოშენება. 1552 წ. არტანუჯიდამ არსიანამდე დაიმონეს, ფანავრი აღაშენეს, აქარაში კი ვერ გადავიდნენ. ოსმალთ აქ თავიანთ მოძხრეებიც აღმოუჩნდნენ და ათაბაგის შესახებ ბევრ რამეს ასმენდნენ მათ. ოსმალთ შემოსევის ამბავი შაჰ-თამაზმა მალე სცნა, 1553 წელს ეს წამოვიდა საქართველოში, ქართლი მოვლო, გზაში ათაბაგი მიეგება. თმოგვი, ვანის ქვაბნი, აწყვერი, ასპინძა და სამცხე დაიჭირა. ქაიხოსროს აწყვერი მისცა. ოსმალთა განდევნის შემდეგ შაჰ-თამაზი სამხრეთ (არმენია) საქართველოსკენ გაემართა: ამ დროის ქართველებში მოღალატეთ აღმოჩნდნენ თავადნი შერმაზან და ვახუშტი დიასამიძენი. ესენი წავიდნენ ხონთქართან ათაბაგის და სხვების ყოველივე საიდუმლოება ასმინეს, ოსმალნი აღაშხედრეს და სამცხეში მოიყვანეს. ამ დროს სპარსთა ძალაც იყო სამცხეში, ოსმალნი შეებნენ სპარსთ და სპარსელნი დაამარცხეს. სპარსელთ ქართლის იმედი ჰქონდათ, მაგრამ ქართლელნი არ მიეშველნენ, ძღვეულნი სპარსნი გაჯავრებულნი ქართლზე დაბრუნდნენ და ქართველთ გაუმართეს ო ი, ქართლი მთლათ აიკლეს. ატენის ციხიდამ ლუარსაბის დედა გამოიყვანეს და ტყვეთ წაიყვანეს. ამ უბედურების მეოხება იყო, რომ 1558 წ. ლუარსაბ მეფე სპარსთა მოკლეს, რომლის შემდეგაც გამეფდა სახელოვანი სვიმონი.

ოსმალთ თუმც განდევნეს სპარსნი სამცხიდამ, მაგრამ არც თვით დარჩნენ დიდხანს აქ, რადგანაც შუაგულ

ოსმალეთში და სტამბოლს იქით სხვადასხვა ქრისტიანები ებრძოდნენ და ამათ ოსმალთ საქმეც დიდათ გაუჭირვეს, ოსმალი კინალამ დასცეს, ისე დაამდაბლეს და აიკლეს ბევრი რამ ოსმალებისა. ოსმალთა უძლურების ამბები ათაბაგის ყურამდისაც მალე მოვიდა. ათაბაგი ძრიელ შეშინდა, ეს ჩავარდა ფიქრებში, ამან მალე იხმო ზოგიერთი დიდებულები და მათთან რჩევა-თათბირი დაიწყო, თუ ოსმალეთი დაეცა, მერე ჩვენ რაღა ვქნათო, ვაი თუ ჩვენ ქართველთ, ან იმერთ დაგვიქარონო. ამათ გარდასწყვიტეს სპარსეთთან დამეგობრება, კაცების გაგზავნა და მფარველობის თხოვნა. მოციქულნი მალე წავიდნენ სპარსეთში, ესენი წარსდგნენ შაჰ-თამაზის წინაშე და მოახსენეს:—*«*რაღვანაც თქვენ ძრიელი მეფე ბრძანდებით და მოწყალე ყოველთა, ამიტომ წამობრძანდით ჩვენსკენ, დახმარება მოგვეცით, ჩვენ თქვენის დახმარებით ოსმალთ განვდევნიოთ და მერე მთელს საქართველოს თქვენ დაგიმორჩილებთ. შაჰ-თამაზს ეს ამბავი ძრიელ ესიამოვნა. ეს მალე გამოემართა საქართველოსკენ, ვიდრე შაჰ-თამაზი საქართველოში მოვიდოდა, მინამდევ ქართველთ გამცემთაგან ყოველივე შეიტყო. ამას ჯავრი მოუვიდა, ქართველნი გადამიდგნენო. მალე ამხედრდა და დიდის ლაშქრით სამცხეში წამოვიდა. ქართველთა ეს ამხედრება მალე შეიტყეს, შაჰ-თამაზი ჯერ მოსული არ იყო საქართველოში. სამცხეს დიდებული კრება მოახდინეს და მალე შაჰ-თამაზს კაცები გაუგზავნეს და შეუთვალეს: დღეს თუ ხვალ ხონთქრის ლაშქარი მოვა აქა და ჩვენ აგვიკლავს, ამიტომ გვედრებით, რომ დახმარება მალე აღმოგვიჩინო და დაგვისნათ უბედურებისაგან. მოციქულები მალე ჩავიდნენ სპარსეთში და შაჰ-თამაზს ყოველივე მოახსენეს, ამან საჩქაროთ მხედრობა მოამზადა, სარდლათ თავისი შვილი შაჰ-ისმაილი დაუნიშნა და ესენი

ერთობ მალე გამოგზავნა სამცხეში ქართველთ დასახმარათ.

სპარსეთის ჯარი სამცხეში მოვიდა, ამ დროს მთელი სამცხე ოსმალებით იყო სავსე. ყოველი დაბა და სოფელი დიდს მორჩილები ქვეშ ჰყვანდათ. ათაბაგი ობლათ იყო და აღარაფერი ეკითხებოდა, ეს მიეკედლა შაჰ-ისმაილს და ამის მეოხებით ჰფიქრობდა მთავრობის აღდგენას, მაგრამ ვერც მიკედლებას ახერხებდა აღვილათ. ამას ერთი მტრისაც ეშინოდა და მეორისაც. რამდენიმე დღის შემდეგ კი ამას ერთმაც დაუწყო წვეა და შეორებაც. ყველა იმას ეუბნებოდა, რომ მე მომეხარ, მას არ მიემხრო, თორემ მე გავიმარჯვებ და ზოლოს შენც შეგანანებო. ათაბაგი ჩაფარდა ორჩაირს ცეცხლში და აღარ იცოდა რა ექმნა. ქართველობაც სასტიკათ დაეცა ამდენის უბედურებისა და ხოცვა-ჟლეტისაგან. 1558 წ. ოსმალ-სპარსთ გაჰმართეს ომი და ამ ომის მეოხებით პირქვე დაამხეს საქართველო. ერთნიცა და მეორეებიც სწვამდნენ სამცხის სოფლებს, დაბებს, ციხეებს და კოშკებს, აქცევდნენ ყველა მაგარ საომარ ციხეებს და აღვილებს. ამ დროს შეიმუხსრნენ ყველა ეკლესიები სამცხისა. არსად აღარაფერი დამთა შეუმუხსრაფი და დაურღვეველი. ბევრ ალაგას მთლათ დააქციეს ეკლესიები, ბევრ ალაგას ბერებიც ხოცეს და ყმაწვალებიც იტაცეს ერთმანერთის გაჯავრებით. ბევრის ვაი-ვაგლახების შემდეგ სპარსთა სძლიეს ოსმალნი და განდევნეს, კლარჯეთი გაანთავისუფლეს და ათაბაგს მისცეს გამგეობა. საათაბაგომ შაჰ-ისმაილის წინ თავი მოიდრიკა, ქვეშევრდომობა და ერთგულება განუცხადა. შაჰ-ისმაილი მალე სპარსეთში დაბრუნდა, ამან თან წაიყვანა დიდი ძალი ქართველთ ლამაზი ქალ-ვაჟნი და იქ ესენი სპარსეთის უმაღლეს პირებს საჩუქრათ დაურიგეს. კლარჯეთის საქმე პატარა დაწყნარდა, ერმა იწყო მოშენება და აყვავება. აქა-იქ სიკოც-

ხლის ნიშნები და მხიარულება მოიფინა. 1560 წლებში ათაბაგმა დაქცეულ ეკკლესიების აღდგენა იწყო და აქა-იქ შეწირულებაც დაუწყო. 1562 წ. ათაბაგმა აწყურში მისვენა ღვთის-მშობლის ხატი. ქართველთ გადალუანება და გამაგრება ოსმალთ არ ასვენებდა. ამათ ქართველების ჯაგრიც სჭირდათ, რომ ჩვენ გადაგვიდგნენ და სპარსელთ მიემხრნენო და ამიტომ ამათ მალე განიზრახეს ქართველებზე ამხედრება, ჯაგრის ამოყრა და მთელი სამცხის ფერფლათ ქცევა, მთელი საქართველოს დამორჩილება და მერე ამათი გათათრება. ვიდრე ჩვენ მათ არ გავათათრებთ ისევე, როგორც ყარსი, ტაოსკარი, ოლთისი და სხვანიო. მინამდისინ ქართველნი ჩვენს წინააღმდეგ არ დასწყნარდებიან და ყოველთვის ასეთი ომი და ოდიგრები ექმნებათო. ამ ჰაზრებით გამსჭვალულნი ოსმალნი სამცხეს მალე მოადგნენ, ომი დაიწყეს, ხალხს დაუწყეს უწყალოთ ჟღერა-წყვეტა და ანიავება. ამ დროს ხალხმა დიდი მწუხარება გამოიარა, დიდი განსაცდელი და დიდი უბედურება.

ახ, საბრალო საქართველოვ და ქართველებო, მაცხიერის მსგავსად წამებულო და დატანჯულო თვით მაცხოვრის სწავლის მფარველობის მცობებით! რომელი ერთი ამბავი ამოიკითხოს კაცმა შენის ისტორიიდან, რომ იმას გულ-ღვიძლები ცეცხლით არ დაეწოს და ცხარე ცრემლი არ დაღვაროს. დღე და ღამე ქრისტიანობისთვის სისხლს ღვრიდი, მის მცნებას უბრალოთ არავის უთმობდი, მართლმადიდებლობით გატაცებული თვით ქრისტიან კათოლიკეთა და სომხებსაც კი ეკამათებოდი, იცავდი და ინახავდი ყველაფერს სუფთათ, წმიდათ და ფაქიზათ, მაგრამ როცა შენს სამშობლო ქვეყანას მტერი ევლინებოდა და იმორჩილებდა, როცა შენს საუკეთესო ტაძრებს ესენი ანგრევ-აქცევდნენ და სპობდნენ თვის წერაქ ქვეშ, მაშინ კი შენს საშველ დასახმარათ და ამ

მართლ-მადიდებელთ ძეგლ-შთენთ დასათურათ არაფერი საშველი ღონის-ძიება არ ჩნდებოდა და შენ არავინ გიფარავდა. აქ არც ქრისტე ჩამოდიოდა, რომლის მოძღვრებისთვისაც შენ შენს შვილებს უწყალოთ ხოცავდი და სწირავდი, არც სხვა წმიდანები მოდიოდნენ, შენს შტრებს არავინ რას ერჩოდნენ და ესენი ყველა ჩვენს წმიდა ნაშთებს თავისუფლათ იღებდნენ და იმორჩილებდნენ. მაშინ აღარც მართლმადიდებლობა გშველოდა, არც მაცხოვრის სწავლა და ყველაფერი გაუქმებას ეძლეოდა...

ოსმალთა სამცხე დიდათ შებოქეს, მალე ამათ აქაიქ ქართველობას გათათრებაც დაუწყეს. შაგრამ ნება-ყოფლობით, ძალას არავის ატანდნენ. ესენი ბევრს ფულით შეისყიდინდნენ ხოლმე და ისე ათათრებდნენ, ამათ დიდს პატივსაც ანიჭებდნენ, სამღვდელოებას შემციირება დაუწყეს და პატივის აყრაც. ათაბაგი ამავების გამო ძლიერ შეშინდა. ეს ნაყოფი გამოიღო ქართველთა უკუღმართმა ხენა და თესვამ, ეს საჩუქარი და ბედი მოველინა კლარჯეთს ქართველთა დიდებულთა მეოხებით, ამათის აქაიქ ხეტიალით, გამცემლობით, ქვეყნის ღალატით და ორგულობით. ასეთი მოღალატე პირები ჩვენ ზემოთ დავასახელებთ. კლარჯეთი სასტიკათ შეაწუხეს ოსმალთა, ათაბაგსაც გაუჭირვეს საქმე. ათაბაგი და მთელი იქაური დიდებულები დიდს ფიქრსა და დარდში ჩავარდნენ. ამათ გარდასწყვიტეს სპარსეთში წასვლა წინაშე შაჰ-ისმაილისა და დახმარების თხოვნა, თორემ ოსმალნი მთლათ მოგვსპობენო. სპარსეთში თვით ათაბაგი წავიდა, ნახა შაჰ-ისმაილი, მიართვა ფეშქაშათ წაყვანილი გოგო-ბიჭები და თან დიდი დახმარებაც სთხოვა. შაჰ-ისმაილმა პირობა მისცა, ათაბაგი მალე გამოისტუმრა საქართველოში და მეც მალე წამოვალო. ათაბაგს მგზავრობა ყაზმინისკენ მოუ-

ხდა, ეს აქ ჩამოხტა, მგზავრობისაგან ავით გახდა და ამავე ქალაქში მიიღვა 1573 წ.

ათაბაგს დარჩა სამი ძე: ყვარყვარე, მანუჩარი და ბექა. ათაბაგათ ყვარყვარე იქმნა. ჩვენის ისტორიის თქმით ყვარყვარე იყო რამაყი, გლისპი. მრისხანე და გაუშინჯავი, თუმცადა ათაბაგობდა ყვარყვარე, არამედ დედა მისი დედის იმედი და ვარაზაოთარს შალიკაშვილის ძე იყვნენ გამგებელ და მომქმედ ყოვლისავე საქმისა მუნებურისა“. ყვარყვარე ათაბაგი სხვადასხვა ფიქრებში ჩაება, ამან არ იცოდა რა ექმნა და საქმე როგორ დაექირა და მოეგვარებინა. სპარსეთის დიდი მორიდება ჰქონდა, რადგანაც ამის მამა მათ მფარველობას ეძებდა და ამისთვის სათხოვნელათაც წავიდა იგი გზაში გარდაიცვალა, ოსმალების შიშიც ჰქონდა და არ იცოდა რა გზას დამდგარიყო. ამან მალე ისევ ოსმალთ წინაშე მოიხარათავი და ერთგულეობა შეჰფიცა, ოსმალთაც ეს უნდოდათ. ამათ უთხრეს, შენ ოღონდ ჩვენი ერთგული იყავი და ომის და აკლები ფიქრი და შიში ნუ გაქვს. სპარსეთს ნებას არ მივსცემთ, რომ შენ რამე გავნოს. ყვარყვარე დაემორჩილა მათს ბრძანებას და ერთგულეობას დაადგა. ოსმალთ აქა-იქ იწყეს მაჰმადიანობის აშკარათ გავრცელება და ქართველების გადაბირება თვისკენ. ოსმალების ასეთ საქციელს მრავალნი მწუხარებით უმზერდნენ, მაგრამ რას გააწყობდნენ. ველარაფერს. ოსმალთ ისე შებოჭეს ქართველნი და შებოჭეს უფრო შინაურ ქართველთა მოღალატეთა მეოხებით. მაჰმადის სარწმუნოების გავრცელება აშკარად იწყეს, ამისთვის ქართული ენის მკოდნე მქადაგებლები გამოგზავნეს და ესენი ქადაგობდნენ ხალხში მაჰმადიანობის პატივისცემას და მნიშვნელობას.

ქაიხოსრო ათაბაგის ყაზმინში გარდაცვალება რომ მაჰ-თამაზმა შეიტყო, ამან გალაშქრებას თავი გაანება და

სამცხეზე წამოსვლა იქით გადასდო, რადგანაც მას კახეთიდან მოუვიდნენ ქართველთ მოღალატე გამცემნი და აუწყეს, რომ კახეთის მეფე ალექსანდრე გლალატობს შენაო. შაჰ-თამაზისთვის კახეთი შეიქმნა სამტროთ, დასამხობათ და არა სამცხე. ყვინი მალე გამოემართა განჯის დასამორჩილებლად, განჯიდან კახეთს უნდა დასცემიყო და მთელი მხარე უნდა აეკლო, თვისი რისხვა უნდა მიეყენებინა მათთვის. მეფის ალექსანდრეს დროს სცხოვრობდა ამის თანამედროვე პირი ოთარ ჩოლოყაშვილი, რომელიც იმ დროს დიდათ სახელოვანი იყო და რჩეულ. ამან მოიგონა ერთნაირი არა მოსაწონარი ხერხი, რაის მეოხებითაც იმედოვნებდა, რომ იქნება ამით კახეთს თავის განსაცდელი ასცდესო. ამან სამცხის ათაბაგის მეუღლე, დედის იმედს, წერილი მისწერა და შეუთვალა საჩქაროთ ასე: შაჰ-თამაზი სამცხეში მოდის, ამას-ჰსურს, შენ და შენი შვილები სრულიად ამოგწყვიტოს და ათაბაგობა თავის ცოლის ძმას ვარაზ ოთარის ძე შალიკაშვილ მისცეს. ესწრაფე რომ ეს მოჰკლა, ვიდრე ყვინი მანდ მოვა, თორემ საქმეცუდათ აღვისრულდებაო.

ათაბაგის მეუღლემ წერილი მიიღო, ეს დიდათ განცვიფრდა ამაზე და აღარავის რა ჰკითხა. პირდაპირ შალიკაშვილის საქმეს შეუდგა. ეს მალეც მოაკვლევინა. ასე აღსრულდა სიცოცხლე იმ გამოჩენილის მოღალატე შალიკაშვილისა, რომელიც ერთ დროს საქათველოს მტერს წინ მოუძღვოდა და თავის სამშობლო ქვეყნის დაქცევა-დღუპვას ლამობდა. საქმე ისე წარემართა, რომ შალიკაშვილის სიკვდილი მისმა სიძემ, შაჰ-თამაზმა, ერთობ მალე სცნა, ამან ამის გამო განჯის აღების შემდეგ კახეთზე გალაშქრებას და მოოხრებას თავი გაანება და განჯიდან თრიალეთის გზით პირდაპირ კლარჯეთისკენ წავიდა, მალე სამცხეში ჩავიდა და კახეთზე განმზადებული რისხვა სამცხეს მიაყენა. «მოაოხრა მთლათ სამცხე და ტყვე ჰყვნა, გარნა უმეტესოცზე». აიკლო მრავალი დაბანი, დააქცია ეკლესიები, ზარზმა გააუქმა, რამდენიმე ბერი დაიჩრო, ასეთივე შავი დღე მიაყენა საფარას, ვარძიას, სხალტას და მრავალთაც სხვადასხვა ტაძრების და მონასტრების მფარველ მღვდელთა და მონაზონთა. ათა-

ბაგის მეუღლე შვილებითურთ აქარაში გადავიდა და ზენდიდის ციხეში შეიფარა თავი. ზენდიდის ციხე მაშინ მთლათ იდგა, აქარაში დიდათ განთქმული იყო, კედლები მისი მეტათ სქელი და ყოვლათ უშიშარნი. ესენი ჰტიქრობდნენ, სპარსნი თუ გაძლიერდნენ და აქარაში გამოვიდნენ, მაშინ ჩვენ აქედამ გაფუძმართავთ ბრძოლასაო. აქ დედის იმედ და ყვარყვარეს დიდი დახმარება მისცეს ზენდიდის მებატონეთავადთა პირფარეშის ძეგმა, რომელთაც ეჭირათ ამ მხრის გამგეობა, მთლათ ციხე და ომის საქმეებიც. პირფარეშის ძენი XII საუკ. აღორძინდნენ აქ, თამარ მეფისაგან დაჯილდოვებულ იქმნენ გვარიშვილობით და ნიშნათ ერთგულობისა ამათ ჩაჰბარდათ აქარა და ზენდიდის ციხე. რომელნიმე ამათგანი ძველათ დიასამიძეთ იწოდებოდნენ, პირფარეშის ძეგმა კი თამარ მეფისაგან მიიღეს ამათ. პირფარეშის ძენე მხნეთ მოქმედებდნენ, ამათ შეკრიბეს მთელი აქარის ვაჟკაცობა, ნამეტურ სახალხო გმირები და სხვადასხვა მებატონენი და რჩევა ქმნეს ზენდიდში, რომ თუ შაჰ-თამაზი შემოვიდეს და გვეომოს, მაშინ ყველა ჩვენთაგანი მოკვდეს საქართველოსთვისაო. ყველამ ფიცი მისცეს, ვინც საქართველოს უღალატოს ის შერცხვენილ იქმნეს და შეჩვენებულ იო. ეს შემთხვევები 1575—1576 წლებში მოხდა.

სპარსთა აიღეს მთელი მხარე, უკანასკნელ აქარაშიაც გადავიდნენ, აქ დიდი ომი გამართეს, ამ ომში მოსწყდა საუკეთესო ვაჟკაცობა აქარელთა, მოსწყდნენ რამდენიმე ძმანი დიასამიძე-პირფარეშის ძეთა. სპარსთ სძლიეს, მაგრამ არც ამათ დაადგათ კაი დღე. ათაბაგმა და მისმა დედამ ომის დაწყების წინეთ სულთანს შიკრიკები გაუგზავნეს, სპარსთა შემოსევა აუწყეს და ამასთანვე დახმარებაც სთხოვეს, ოსმალნი მალე მოვიდნენ კლარჯეთში, ამათ ყველაფერი სპარსთაგან დამორჩილებული და გაოხრებული დახვდათ. ამათ ომი აღარ ინდომეს, საქმე მორიგებით გაათავეს. სპარსთა კლარჯეთი ოსმალთ და უთმეს, ყოველივე ჩააბარეს და თვითონ კი სპარსეთისაკენ განიზარხეს წასვლა. ამათ თან წაიყვანეს დიდი ძალი ქართველთ ლამაზი ქალ ვაჟნი, რომელნიც შემდეგ დროებში სპარსთა დიდკაცის სახლებში დარიგებულ და და-

ყიდულ იქმნენ კარგ ფასზე. ოთარ ჩოლოყაშვილის საქციელმა და მოუსაზრებელმა მოხერხებამ კახეთს მაინც ვერ ააცილა თვისი უბედური განსაცდელი, მტერიმ ჯერ ერთი მხარე აიკლო, აანიავა და როცა აქ გაძლა ქართველთ ჟღერა-წყევტით, მერე მეორეს მიადგა, ე. ი. კახეთს და ამასაც მიაყენა თავის რისხვა და უბედურება. ეს ნაყოფი გამოიღო იმ დროის განცალკევებულ ქართველთა ბრძოლა-მეცადინეობამა. სამცხე და კახეთი რომ ერთათ შეერთებულიყვნენ და მტერს ისე დახვედრიყვნენ, ეჭვი არ უნდა, რომ მაშინ მტერი ვერას გააწყობდა, მაგრამ ქართველთ ღიდებულებს ასეთ ერთობის ნატვრა სულ არ ჰქონდათ, ესენი თვითოეული ცალ ცალკე იბრძოდნენ თვის დასაცველათ და ამის მეოხებით მტრის წინაშე ვერას აწყობდნენ, რადგანაც მტერი ყოველთვის ერთობით ეცემოდა ხოლმე მათა და ანიავებდა.

ს. ჭიჭინაძე.

(შემდეგი იქნება).

ბ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა

ამხანაგობა

„გეორგია“ — მ

გახსნა კანტონა ბათუმში და ღებულობს ეოველივე საკომერციო საქმეებს: ადგილობრივ და სასღვარს გარეთიდანაც გამოუწერს მსურველს ეოველნაირ ზეენში ცნობილ სასღვარ-გარეთის საქონელს. დაწვრილებითი ჰირობებს ამხანაგობა მიწადის მსურველთ მოთხოვნილებისამებრ ერთ 7 კაზიკიან მარკად. მოთავე ფირმა „გეორგია“ — სი იასე რაჭველი — მესუსლა.